

Nr 111.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, m. m.; given Stockholms slott den 1 mars 1946.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom; samt
- 2) lag angående ändrad lydelse av 15 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

F ö r s l a g
till
L a g
om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden eller för jordbruket nödiga byggnader och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, må Konungen förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till kronan.

2 §.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande jordbrukskommission eller länsstyrelse. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

I övrigt skola i avseende å inlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling och skall äga giltighet till och med den 30 juni 1947; dock skall lagen tillämpas även efter nämnda dag i avseende å fråga om inlösen, som väckts hos Konungen före den 1 juli 1947.

Förslag

till

Lag

**angående ändrad lydelse av 15 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515)
om åtgärder mot vanhävd av jordbruk.**

Härigenom förordnas, att 15 § lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

15 §.

Vad i — — — tillhör kronan.

Angående tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 8 februari 1946.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, fråga om införande av lagstiftning om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom samt anför därvid följande.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 maj 1944 tillkallades såsom utredningsmän för att verkställa utredning rörande ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk f. d. häradshövdingen N. Wihlborg, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens första kammare O. L. Tjällgren i Multrå, ledamöterna av riksdagens andra kammare J. A. Andersson i Tungelsta, K. A. M. Andersson i Löbbo, S. Janson i Frändesta och G. K. Hellbacken i Gräsberg, lantbrukaren A. Nilsson i Steneberg samt hypoteksdirektören N. J. Falk i Lund. Sedan i augusti 1945 till utredningsmännen från jordbruksdepartementet överlämnats åtskilliga till departementet under en följd av år inkomna handlingar angående vanhävd å Bogesunds fideikommisssegendom i Östra Ryds socken i Stockholms län, ha utredningsmännen den 28 december 1945 framlagt en promemoria angående lagstiftning om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom. Vid promemorian har fogats en redogörelse för innehållet i nämnda handlingar och för iakttagelser i fråga om förhållandena å Bogesunds fideikommisssegendom som utredningsmännen gjort vid besök därstädes den 17, den 18 och den 20 augusti 1945 ävensom beträffande en del andra egendomen berörande omständigheter. Denna redogörelse torde såsom *bilaga A* få fogas vid detta protokoll.

Över promemorian ha yttranden avgivits av statskontoret, justitiekanslersämbetet, lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, egnahemsstyrelsen, skogsstyrelsen, riksantikvarieämbetet, samtliga länsstyrelser, jordbrukskommissioner och hushållningssällskaps förvaltningsutskott samt Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet landsbygdens folk. Länsstyrelsen i Örebro län har överlämnat av länsstyrelsen införskaffade yttranden från överlantmätaren i länet samt domänintendenten i Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Örebro län.

Innan jag övergår till en närmare behandling av det i promemorian av utredningsmännen framlagda förslaget och de däröver avgivna yttrandena, torde jag få lämna en redogörelse för de bestämmelser, som äro av intresse å ifrågavarande område.

Gällande bestämmelser.

Den före antagandet av lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk gällande uppsiktslagstiftningen utgjorde ett komplement till den sociala arrendelagstiftningen. Den avsåg ett ingripande mot vanhävd allenast i fråga om sådana jordbruk, där vanhävd kunde befaras uppkomma till följd av jordägarens ovillighet att underordna sig de skärpta arrendebestämmelser som den sociala arrendelagstiftningen innebar. Härav följde också att uppsiktslagen icke erhöll större räckvidd än som motsvarade tillämpningsområdet för sagda arrendelagstiftning.

1942 års vanhävdslag, vilken trädde i kraft den 1 juli 1942 och gäller till och med den 30 juni 1947, har däremot erhållit i det närmaste generell giltighet. Enligt densamma skall beträffande varje brukningsdel, som innehåller odlad jord till en vidd överstigande ett hektar, uppsikt hållas över att brukningsdelen ej vanhävdas vare sig därigenom att jorden så vanskötes att dess avkastningsförmåga äventyras eller, fränsett vissa undantagsfall, därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. (1 §.)

För avhjälpande av vanhävd är ägaren av brukningsdelen ansvarig med den inskränkning likväl att, om brukningsdelen brukas av annan än ägaren, ansvarigheten för avhjälpande av vanhävd av jorden åvilar brukaren. (3 §.) Finnes i sistnämnda fall brukaren vara på grund av medellöshet eller annan giltig orsak urståndsatt att avhjälpa vanhävden, kommer ansvarigheten att subsidiärt åvila ägaren. (8 §.)

Den i lagen föreskrivna uppsikten utövas, liksom förhållandet var enligt tidigare lagstiftning, av för varje hushållningssällskaps verksamhetsområde tillsatta jordbrukskommissioner. (4 §.)

I fråga om förfarandet vid behandling av vanhävdsärenden gälla följande regler.

Då på grund av inkommen anmälan eller eljest jordbrukskommission finner skälig anledning antaga att å brukningsdel förekommer vanhävd, skall kommissionen på sätt den finner lämpligt verkställa utredning i saken. Sådan utredning kan verkställas genom att kommissionen hos länsstyrelsen gör framställning om syn å brukningsdelen av tre gode män. Om den för vanhävden ansvarige påkallar syn, skall sådan alltid hållas. (5 §.) För den händelse jordbrukskommissionen efter övervägande av den utredning som kan ha förbragts finner att å brukningsdelen föreligger vanhävd, skall kommissionen omedelbart söka med den som är ansvarig för avhjälpande av vanhävden träffa skriftlig överenskommelse, varigenom han åtager sig att inom viss tid vidtaga erforderliga åtgärder till vanhävdens avhjälpande. I överenskommel-

sen skola angivas de särskilda åtgärder som skola vidtagas och i fråga om varje särskild åtgärd utsättas tid inom vilken åtgärden skall vara verkställd. Tiden bör i allmänhet bestämmas till högst två år men kan, då så anses oundgängligen erforderligt, utsträckas till fyra år. Tillika kan i överenskommelsen fastställas vite, dock högst 500 kronor, för underlåtenhet att fullgöra överenskommelsen. Kan överenskommelse ej träffas eller fullgöres ej gjort åtagande, skall kommissionen utan dröjsmål anmäla förhållandet till länsstyrelsen och därvid angiva de åtgärder som kommissionen finner nödiga för vanhävdens avhjälpande. (6 §.) Har sådan anmälan skett, skall länsstyrelsen höra den för vanhävdens ansvarige samt, om denne påkallar syn och sådan icke tidigare hållits eller länsstyrelsen eljest finner anledning därtill, förordna om syn. Länsstyrelsen skall därefter föreskriva de åtgärder som erfordras för vanhävdens avhjälpande samt förelägga den, som är därför ansvarig, för en var av åtgärderna viss tid inom vilken åtgärden skall vara verkställd. Tiden bestämmas i enlighet med vad förut sagts. Har i överenskommelse med jordbrukskommissionen fastställts vite, kan länsstyrelsen om skäl därtill förelägga utdöma vitet. Försittes tid som nu nämnts, äger länsstyrelsen på yrkande av jordbrukskommissionen giva det nya föreläggande i fråga om vanhävdens avhjälpande som med avseende å brukningsdelens skick då kan finnas erforderligt. Vid meddelande av föreläggande äger länsstyrelsen fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse ävensom fälla till sådant vite. (7 §.) Då det för sådd eller skörd å brukningsdel finnes oundgängligen nödvändigt, kan länsstyrelsen efter anmälan av jordbrukskommissionen förordna att för nämnda ändamål nödig åtgärd skall verkställas genom kommissionens försorg. Kostnaden för åtgärden skall förskjutas av allmänna medel och slutligen gäldas av brukaren. (9 §.)

Utredningsmännens förslag.

Utredningsmännens förslag innebär i huvudsak följande.

För att sådana vanhävdsfall, som icke kunna läggas till rätta med tillämpning av 1942 års vanhävdslag, skola kunna åtkommas skall jordbruksegendom kunna tvångsinlösas till kronan. Såsom förutsättning härför skall gälla, att enligt verkställd utredning jordbruksegendomen i dess helhet eller till väsentlig del blivit utsatt för synnerligen grov vanhävd samt att det med hänsyn till vanhävdens omfattning eller av annan grund anses erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävd vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Förordnande om tvångsinlösen skall meddelas av Kungl. Maj:t och bör omfatta jordbruksjorden med nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark ävensom, därest på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses förelägga, vad i övrigt hör till egendomen. Fråga om tvångsinlösen bör kunna väckas av vederbörande länsstyrelse eller jordbrukskommission. Innan frågan väckes, skall utredning vara förebragt om de förhållanden, som kunna vara av betydelse för

frågans bedömande. I övrigt skola i avseende å tvångsinlösen i tillämpliga delar gälla bestämmelserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Den föreslagna lagstiftningen bör äga gillighet allenast så länge 1942 års vanhävdslag gäller.

Såsom allmän motivering till sitt förslag ha utredningsmännen anfört, att 1942 års vanhävdslag befunnits brista i effektivitet och att det redan nu, innan vanhävdsförslaget i dess helhet kunnat behandlas, vore erforderligt att vanhävdslagstiftningen skärptes i en eller annan form så att möjlighet erhöles att komma till rätta även med sådana vanhävdsfall som icke kunde med tillräcklig verkan och i allt fall icke med tillräcklig snabbhet åtkommas med användande av 1942 års vanhävdslag. Utredningsmännen ha förklarat sig härvid avse sådana fall som i det allmänna medvetandet framstode såsom särskilt stötande, nämligen de synnerligen grova vanhävdsfallen då ingen som helst godvillig medverkan från den för vanhävdsens avhjälpande ansvarige vore att förvänta. En skärpning av vanhävdslagstiftningen vore enligt utredningsmännens uppfattning erforderlig i all synnerhet såvitt anginge större jordbruksegendomar, som utsattes för en mera omfattande vanhävd, såsom förhållandet vore exempelvis med Bogesunds fideikommisssegendom. Med vanhävden å mindre gårdar, även om den vore av grov beskaffenhet, syntes man i allmänhet kunna komma till rätta med användande av de medel som 1942 års vanhävdslag erbjöde. Utredningsmännen ha härom anfört ytterligare följande.

Med de ändringar i uppsiktslagstiftningen, som genomfördes i och med antagandet av lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, avsågs, förutom en av hänsyn till folkförsörjningen betingad utvidgning av lagstiftningens tillämplighetsområde, även en förenkling och effektivisering av själva förfarandet beträffande behandlingen av vanhävdsärenden. I detta hänseende föreskrives sålunda genom 1942 års lag att vanhävdsärendena, för den händelse överenskommelse angående vanhävdsens avhjälpande ej kan träffas med den för vanhävden ansvarige, skola behandlas icke, såsom enligt förut gällande lag var bestämt, av domstol utan av vederbörande länsstyrelse, som skall äga föreskriva de åtgärder som erfordras för vanhävdsens avhjälpande och förelägga viss tid därför, varvid länsstyrelsen också äger fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse ävensom fälla till sådant vite. Genom de befogenheter, som sålunda lämnades länsstyrelserna, hoppades man kunna komma till rätta med vanhävdsfallen på ett enklare och snabbare sätt än vad förut varit förhållandet då desamma skulle behandlas i vanlig domstolsordning.

Ehuruväl det material för bedömande av verkningarna av 1942 års lag som utredningsmännen införskaffat ännu icke kunnat fullständigt bearbetas, torde man dock redan nu kunna utsäga att de förhoppningar som hystes beträffande den nya vanhävdslagstiftningens effektivitet icke i allo gått i uppfyllelse. Från en del håll, bland annat från flera jordbrukskommissioner, ha också till utredningsmännen framförts anmärkningar om att den gällande vanhävdslagen brister i effektivitet. I avseende härå har det framhållits att, därest den för vanhävden ansvarige visar ovillighet att biträda vid vanhävdsens avhjälpande, det ej kan undvikas att åtskillig tid förlöper innan jordbrukskommissionen erhåller länsstyrelsens beslut, varigenom den skyldige vid vite förelägges att vidtaga nödiga åtgärder för vanhävdsens avhjälpande.

pande. En viss tendens har även visat sig att vid träffande av överenskommelse eller meddelande av föreskrift om vanhävdens avhjälpande fastställa tiden för åtgärds vidtagande till den enligt vanhävdslagen högst tillåtna eller fyra år, varigenom stundom hävdens återställande onödigt uppskjutits. De viten som fastställts ha vidare ofta till sitt belopp ej stått i rimlig proportion till de kostnader som varit förenade med de föreskrivna åtgärderna för vanhävdens avhjälpande, ett förhållande som helt naturligt inbjudit vederbörande till att underlåta att ställa sig föreläggandet till efterrättelse. Genom att även i sådana mål, där myndigheterna varit ense om att grov vanhävd förelegat, överklaga länsstyrelsens beslut har en tredskande part haft möjlighet att få det slutliga avgörandet uppskjutet ett år eller än längre tid med ytterligare påföljd att tiden för vanhävdens avhjälpande framflyttats. Det torde överhuvudtaget kunna fastslås att jordbrukskommissionen gentemot en jordägare eller en brukare, som aldrig kan förmås till godvillig överenskommelse och som överklagar varje föreläggande eller utdömande av vite, är urständsat att inom rimlig tid få rättelse till stånd. Så mycket betänkligare är detta som ovilligheten att medverka till avhjälpande av vanhävd i all synnerhet framträder i de fall då vanhävderna är av grövre art. Under tiden griper vanhävderna allt vidare kring sig, fastighetens tillstånd försämras allt mera och det rena förfallet kan befaras inträda redan innan ens ett slutgiltigt föreläggande att avhjälpa vanhävderna föreligger. Och ingalunda är det alltid visst att, sedan det slutgiltiga föreläggandet meddelats, detsamma skall leda till det avsedda resultatet. Snarare kan man mer än en gång förvänta att den mot vilken föreläggandet riktats fortfarande skall visa samma motvilja att avhjälpa vanhävderna som den han tidigare ådagalagt. Ett även aldrig så kraftigt vite kan icke utan vidare antagas vara ägnat att framtinga de åtgärder som befunnits erforderliga för vanhävdens avhjälpande.

Vad nu sagts om den bristande effektiviteten hos 1942 års vanhävdslag gäller i särskilt hög grad, då vanhävderna omfattar en större jordbruksegendom. Det kan visserligen sägas att de fall äro få då en jordbruksegendom av större omfattning utsättes för synnerligen grov vanhävd — för att så skall anses vara förhållandet måste helt visst vanhävderna gälla en mera väsentlig del av egendomen. Härvidlag torde dock antalet fall icke få vara det utslagsgivande. Vad som är av vikt är att vanhävdslagstiftningen utformas sålunda, att den giver det allmänna medel i sin hand att, då vanhävd föreligger, ingripa på ett sätt som icke i någon mån lämnar rum för ett kringgående eller ett motarbetande av lagstiftningen.

I fråga om sättet för genomförande av en dylik skärpning av vanhävdslagstiftningen ha utredningsmännen övervägt olika möjligheter.

Utredningsmännen ha därvid till en början diskuterat, om en skärpning kunde ske genom sådan ändring av 1942 års vanhävdslag att länsstyrelse erhöle befogenhet att vid fall av synnerligen grov vanhävd efter anmälan av jordbrukskommissionen förordna att för vanhävdens avhjälpande nödig åtgärd finge verkställas genom kommissionens försorg, varvid kostnaden för åtgärden skulle förskjutas av allmänna medel och slutligen gäldas av den som hade ansvaret för vanhävderna. Mot en sådan lösning av problemet ha utredningsmännen funnit flera skäl tala. Härom ha utredningsmännen anfört.

Då vanhävd gått så långt att den kan betecknas såsom synnerligen grov, är det för densammans avhjälpande i regel icke tillräckligt med en eller annan åtgärd utan kräves ett ingripande av helt annan vidd och omfattning.

För de erforderliga åtgärdernas genomförande kan krävas en tidsrymd som blir att räkna icke i månader utan i år. Det omfattande arbete, som ombesörjandet av de mången gång skiftande åtgärderna medför, kan icke lämpligen åläggas jordbrukskommissionerna. Vidare är att märka att i de fall som avses situationen oftast är den att för vanhävdens avhjälpande kräves en större kapitalinsats för nybyggnader, reparationer, dikningsföretag, anskaffande av redskap o. d. Det kan vara att befara att statsverket, som ju skulle ha att förskottera kostnaderna, icke alltid hade möjlighet att bliva ersatt för förskotten av den som vore ansvarig för vanhävden. Härtill kommer att för jordbrukskommissionerna, då de skulle fullgöra sina åligganden i avseende å egendomen, ofta kunde uppstå konfliktsituationer, som vore svåra att bemästra. Med hänsyn till det anförda finna utredningsmännen sig icke kunna förorda att den antydda vägen för vinnande av det avsedda ändamålet beträdes.

Såsom en annan tänkbar utväg för åstadkommande av en skärpning av ifrågavarande slag ha utredningsmännen upptagit tvångsförvaltning genom en syssloman, vilken skulle äga att vidtaga alla för vanhävdens avhjälpande erforderliga åtgärder, varvid tvångsförvaltningen skulle fortfara till dess fastigheten vore satt i tillfredsställande skick. Under tiden skulle ägaren av fastigheten vara skild från all befattning med densamma. Ej heller en sådan lösning ha utredningsmännen ansett genomförbar då det gällde svåra och omfattande vanhävdsfall. Utredningsmännen ha härom uttalat följande.

Vad förut anförts om erforderligheten av kapitalinsats för vanhävdens avhjälpande gäller även vid en tvångsförvaltning. Att statsverket skulle förskjuta för förvaltningen erforderliga medel torde icke böra ifrågakomma. I en formlig tvångsförvaltnings natur ligger att de medel som för förvaltningens genomförande äro av nöden skola tagas av den tvångsförvaltade fastighetens avkastning eller i allt fall ur fastigheten. Om också sysslomannen skulle kunna tillerkännas rätt att för förvaltningen upptaga lån mot tvångsinteckning i den fastighet som omhändertagits, vore det ingalunda visst att dylika inteckningslån skulle kunna uppbibras. Överhuvudtaget skulle man kunna riskera att sysslomannen ofta i brist på ekonomiska resurser bleve maktlös eller i allt fall endast kunde åstadkomma mindre reformer så att den uppräckning av jordbruket som varit avsikten med tvångsförvaltningen ej ernåddes. Det bör ej heller förbises att för regleringen av sysslomannens befogenhet och allmänna handlande ävensom för ordnandet av kontrollen över förvaltningen skulle erfordras en nog så omfattande lagstiftning. Vidare kan mot den nu tänkta lösningen invändas att därest den för vanhävden ansvarige visar sig så fullständigt sakna förmåga att sköta jordbruket eller intresse därför att han låter detsamma råka i synnerligen grov vanhäv, man måste hysa allvarliga betänkligheter att sedan vanhävden en gång avhjälpes låta honom åter övertaga jordbruket. Vad sist sagts gäller även i viss mån vid en tänkt lösning av det föreliggande problemet genom ändring av gällande vanhävdslag.

Att såsom den år 1918 tillsatta jordkommissionen föreslagit i sitt år 1923 avgivna betänkande, del VI, föreskriva att om jordägaren visat uppenbar tredska att fullgöra meddelat föreläggande om avhjälpande av synnerligen grov vanhäv, fastigheten skulle under vissa betingelser försäljas genom överexekutors försorg, ha utredningsmännen ej heller funnit lämpligt.

Enligt utredningsmännens förmenande kunde en tillfredsställande lösning av ifrågavarande problem icke vinnas med mindre den vanhävdade egendomen överfördes i det allmännas, i detta fall statens ägo. Därest så skedde, hade man anledning antaga att från statens sida allt skulle göras för att den vanhävd, som föranlett att staten funnit sig böra övertaga egendomen, skulle bliva avhjälpt så fort omständigheterna det medgåve, varjämte det utan vidare kunde förutsättas att egendomen av staten ej överlättes till annan än den som vore väl skickad att övertaga brukningen. Överginge egendomen i statens ägo, komme domänstyrelsen att övertaga förvaltningen av densamma efter samma grunder som gällde för all annan under domänstyrelsens förvaltning stående jordbruksegendom. Den sålunda föreslagna skärpningen av vanhävdslagstiftningen innebure i själva verket en tillämpning av expropriationsinstitutet å sådana egendomar som blivit utsatta för synnerligen grov vanhävd.

Utredningsmännen, som förutsett att invändningar komme att göras mot en dylik utvidgning av expropriationsinstitutet, ha framhållit, att redan den år 1901 tillsatta norrlandskommittén under omprövning haft frågan, om ej för vanhävd borde stadgas det äventyr att fastigheten efter Kungl. Maj:ts förordnande skulle exproprieras men funnit detta äventyr varken principiellt riktigt eller praktiskt lämpligt. Kommittén hade sålunda yttrat, att det knappast vore befogat att såsom ett slags straffpåföljd använda ett medel som hörde hemma till ett helt annat rättsområde och vars användning borde reserveras till de fall då ett visst bestämt stycke jord särskilt behöfdes för att tillgodose ett allmänt intresse. Det vore vidare opraktiskt att vid fall av vanhävd använda expropriation, då det tydligen skulle vålla staten högst betydliga utgifter att på alla håll, där vanhävd kunde konstateras, exproprieras den vanvårdade jorden samt man tillika därigenom inrättade så gott som ett premium för vanvård. De flesta jordägare som gjort sig skyldiga till dylik skulle nämligen säkerligen icke ogärna se, att expropriationen verkligen komme till stånd och inbringade dem en summa för en egendom, som de genom sitt föregående förfaringssätt visat sig anse så gott som värdelös.

Vad norrlandskommittén sålunda andragit mot användandet av expropriation såsom påföljd för vanhävd ha utredningsmännen ansett numera knappast ha skäl för sig. Till utveckling av denna ståndpunkt ha utredningsmännen anfört.

Med den utformning som expropriationsmöjligheterna fått genom lagen den 12 maj 1917 om expropriation och de sedermera tillkomna ändringarna i och tilläggen till denna lag torde vara i princip fastslaget att så snart ett allmänt intresse sådant kräver den enskilda äganderätten måste giva vika i den mån det erfordras för tillgodoseende av nämnda intresse. Att det är ett allmänt intresse att en vanhävdad jordbruksegendom försättes i ett ur jordbrukssynpunkt tillfredsställande skick kan näppeligen av någon bestridas. Vad angår kommitténs uttalade åsikt att det icke är praktiskt lämpligt att låta expropriation komma till användning vid vanhävd fall, torde detta vara fullt riktigt om fråga vore om vanhävd fall i allmänhet. Utredningsmännen anse

emellertid, att en tvångsöverföring i statens ägo av en vanhävdad jordbruks-egenom skall ske endast i de fall då dels vanhävden fortskridit så långt, att den kan betecknas såsom synnerligen grov och är av större omfattning, och dels det befinnes utsiktslöst att för vanhävdens avhjälpande anlita det vanliga förfarandet enligt gällande vanhävdslag. Mot en tvångsöverföring i statens ägo av en fastighet i fall som nu nämnts kunna några betänkligheter, som hänföra sig till lämpligheten, enligt utredningsmännens mening icke åberopas. Visserligen skall ägaren ha ersättning för den fastighet han nödgats avstå, men klart är att vid fastställandet av denna ersättning hänsyn bör tagas till fastighetens vanhävdade tillstånd.

Då fråga nu uppstått om en skärpning av gällande vanhävdslagstiftning i den av utredningsmännen förordade riktningen, må erinras om att vanhävds- lagstiftningen såsom sådan från första stund då förslag därom framlades av norrlandskommittén möttes med starkt motstånd och att detta motstånd ytterligare framhävt så snart utvidgning av lagstiftningens tillämpningsområde kommit på tal. Det har sålunda framhållits att en vanhävdslagstiftning överhuvudtaget i allt för hög grad ingrepe i den enskilde fastighetsägarens rätt att fritt förfoga över sin fastighet och att bruka densamma på sätt honom för gott syntes. Redan genom antagande av 1909 års lag om uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarna — och för övrigt genom antagandet av vissa andra av norrlandskommittén framlagda lagförslag på jordrättens område — blev det dock fastslaget att äganderätten till en fastighet lika litet som andra rättigheter må utövas på annat sätt eller i annan omfattning än som överensstämmer med det allmännas intressen och att följaktligen staten är berättigad att i avseende å denna äganderätt stadga de inskränkningar, som betingas av dylika intressen. Hur långt dessa inskränkningar i äganderätten skola gå, därom kunna helt naturligt delade meningar råda. Det må emellertid utsägas, att vid den lagstiftning på jordrättens område som under senare tider skett de allmänna intressena allt mera trätt i förgrunden såsom reglerande faktor vid bestämmande av lagstiftningens innehåll. Det kan icke anses obefogat att i konsekvens härmed vid ifrågavarande extrema fall av vanhävvd av jordbruksegendom i det allmännas intresse äganderätten till jorden överföres till staten.

Rörande den ifrågasatta lagstiftningens närmare utformande ha utredningsmännen anfört.

Utredningsmännen ha övervägt om ej det riktigaste vore, att bestämmelserna om skärpning av vanhävdslagstiftningen intoges i 1942 års lag om åtgärder mot vanhävvd av jordbruk. Som dock denna lag är föremål för omarbetning i dess helhet, har det icke funnits lämpligt att till densamma göra ett tillägg av så genomgripande art som det varom nu är fråga. Däremot vore det måhända naturligt, då det är avsett att expropriationsinstitutet eller, vilket är detsamma, tvångsinlösen skall komma till användning, företaga sådan ändring av lagen den 12 maj 1917 om expropriation, att densamma bleve tillämplig även i de fall som nu avses. Det är emellertid utredningsmännens mening att frågan om skärpning av vanhävdslagstiftningen skall bli föremål för ytterligare begrundande i samband med den fortsatta behandlingen av vanhävdsförslaget i hela dess vidd och att följaktligen de skärpningsregler som nu föreslås skola äga giltighet allenast intill dess den väntade nya vanhävdslagstiftningen träder i kraft. Då ett införande i expropriationslagen av bestämmelser av provisorisk art ej synes lämpligt, har det ansetts att lagstiftningen i fråga bör ske genom en särskild lag.

Med hänsyn till vad sålunda anförts ha utredningsmännen uppgjort förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom. Då denna lag av utredningsmännen avsetts utgöra ett komplement till 1942 års vanhävds- lag, ha utredningsmännen funnit det erforderligt, att i sistnämnda lag intoges en hänvisning till den nya lagen.

Såsom förutsättningar för den ifrågasatta lagstiftningens tillämpning ha utredningsmännen upptagit, att jordbruksegendom i dess helhet eller till väsentlig del blivit utsatt för synnerligen grov vanhävd och att det med hänsyn till vanhävdens omfattning eller av annan grund anses erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Härom ha utredningsmännen anført.

I första hand bör för lagens tillämpning fordras, att den ifrågavarande jordbruksegendomen är utsatt för synnerligen grov vanhävd och att denna vanhävd gäller egendomen i dess helhet eller en väsentlig del därav. Vad som med synnerligen grov vanhävd skall förstås torde i det särskilda fallet utan större svårigheter kunna avgöras, helst med hänsyn därtill att det förutsättes att vanhävden skall omfatta om också ej hela egendomen så dock i varje fall en väsentlig del därav. Att anmärkningar även av svårare art kunna framställas mot det tillstånd, vari någon av de å egendomen befintliga för jordbruket nödiga byggnaderna eller något av egendomens åkerskiften befinner sig, utgör ej tillräcklig förutsättning för lagens tillämpning å egendomen, utan den synnerligen grova vanhävden skall gälla en större del av byggnadsbeståndet eller en mera avsevärd del av den odlade jorden. Föreligger synnerligen grov vanhävd i båda dessa hänseenden är helt naturligt förutsättning för lagens tillämpning i än högre grad för handen. Det bör i detta sammanhang nämnas att då utredningsmännen använt ordet »jordbruksegendom» och ej »jordbruksfastighet» eller i överensstämmelse med 1942 års vanhävdslag »brukningsdel», detta skett för framhävande att om fråga väckes om tvångsinlösen av en jordbruksegendom, som består av flera kameralt eller lantmäteritekniskt skilda fastigheter, föreskrift om tvångsinlösen av egendomen i dess helhet bör, blott förutsättningarna i övrigt äro för handen, kunna meddelas även om det ej kan påvisas att synnerligen grov vanhävd föreligger beträffande samtliga de i egendomen ingående fastigheterna.

Såsom en ytterligare förutsättning för att tvångsinlösen av en vanhävdad jordbruksegendom skall kunna ske bör uppställas, att det med hänsyn till vanhävdens omfattning eller av annan grund anses erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Härmed åsyftas såväl att redan träffad överenskommelse enligt 6 § eller meddelat föreläggande enligt 7 § berörda lag ej lett till avsett resultat som ock att det anses utsiktslöst att ens försöka att få till stånd överenskommelse eller föreläggande eller att fortsätta med ett till äventyrs inlett vanhävdsförfarande enligt vanhävdslagen. Då utredningsmännen använt uttrycket vanhävdens omfattning, har avsetts, att lagen, om ej »annan grund» kan åberopas, må komma i tillämpning endast i fråga om större jordbruksegendomar, som i sin helhet eller till väsentlig del utsatts för synnerligen grov vanhävd. Att även i dessa fall ytterligare skäl för lagens tillämpning kunna åberopas, såsom att jordägare visat motvilja mot att medverka till vanhävdens avhjälpande, är givetvis ej uteslutet. Sådan motvilja är lätt påvisbar just då vanhävden är av större omfattning. Mot tillämpning av lagen även å mindre jordbruksegendomar, som utsatts för vanhävd i sådan ut-

sträckning som nyss nämnts, möter visserligen enligt den föreslagna avfattningen intet hinder. Då emellertid i sådant fall omfattningen i och för sig av vanhävdens icke kan åberopas såsom skäl för tvångsinlösen, erfordras här alltid en annan grund för lagens tillämpning. Vilken grund som sålunda må kunna åberopas får avgöras i det särskilda fallet. Det bör dock framhållas att fråga om tvångsinlösen av en vanhävdad mindre jordbruksegendom ej må anses aktuell förr än den väg till vanhävdens avhjälpande som nu gällande vanhävdslagstiftning utstakar blivit beträdd utan att avsett resultat vunnits. Då fråga är om en större jordbruksegendom bör detta däremot icke vara erforderligt utan kan utredning angående förutsättningarna för lagens tillämpning ske jämväl i annan ordning. Om en egendom skall anses vara större eller mindre är en fråga som också får avgöras från fall till fall under beaktande av alla de omständigheter som äro bestämmande för lagens tillämplighet. Att lagen icke kan vinna tillämpning å en brukningsdel som icke innehåller odlad jord till en vidd överstigande ett hektar följer av att lagen utgör ett komplement till 1942 års vanhävdslag, därvid dock är att märka att om en sådan brukningsdel utgör en del av en jordbruksegendom hinder naturligtvis icke möter mot att ett beslut om tvångsinlösen av egendomen i övrigt kan omfatta även den särskilda mindre brukningsdelen.

I fråga om den myndighet åt vilken avgörandet av frågor om tvångsinlösen bör anförtros ha utredningsmännen anfört, att det i enlighet med vad som gällde beträffande medgivande till expropriation, syntes böra ankomma på Kungl. Maj:t att meddela föreskrift om tvångsinlösen. Enligt utredningsmännens mening borde frågor om tvångsinlösen icke prövas och avgöras av domstol dels när detta icke skulle stå i överensstämmelse vare sig med expropriationslagen eller med nu gällande vanhävdslag, enligt vilken administrativ behandling av vanhävdsärendena fullt genomförts, och dels när ett domstolsförfarande skulle till men för den föreslagna lagens effektivitet taga allt för lång tid i anspråk.

Rörande den omfattning ett beslut om tvångsinlösen må erhålla ha utredningsmännen anfört.

I första hand bör tvångsinlösen kunna ske av den odlade jorden och därtill hörande byggnader, men därjämte bör efter Kungl. Maj:ts bestämmande tvångsinlösen kunna ske ej blott av den till egendomen hörande jordbruksjord som icke blivit odlad, såsom naturlig ängs- och hagmark, samt egendomens skogsmark, utan även, därest på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, vad i övrigt till egendomen hör, såsom exempelvis å egendomen befintliga byggnader eller andra anläggningar, som icke äro nödiga för eller ha samband med jordbruket. Att tvångsinlösenbeslutet må avse även ett eventuellt å egendomen befintligt område, på vilket jordägaren eller andra tillhöriga sommarvillor anlagts, bör icke vara uteslutet. De särskilda omständigheter som i enlighet med vad nyss nämnts kunna motivera en sådan vidgad tillämpning av tvångsinlöseninstitutet som icke grundar sig å de rena jordbrukshänsynen kunna vara av skiftande art. Det synes i varje fall böra fordras att det som skall tvångsinlösas utöver vad som hör till jordbruket skall ha sådant samband med egendomen i övrigt, att dess avskiljande från denna ej kan anses lämpligt.

Initiativ till tvångsinlösen bör enligt utredningsmännens förslag kunna efter verkställd utredning tagas av vederbörande jordbruks-

kommission eller länsstyrelse. Härom ha utredningsmännen anfört i huvudsak följande.

Då den uppsikt över jordbruket, som är föreskriven i 1942 års vanhävds- lag, skall utövas av jordbrukskommissionerna, är det naturligt att initia-ivet till användande i visst fall av det ytterligare instrument till avhjälpande av vanhävd, som den föreslagna lagen om tvångsinlösen innebär, skall då så befinnes påkallat tagas av vederbörande jordbrukskommission, som torde sitta inne med den största möjligheten att bedöma om förutsättningar för lagens tillämpning äro för handen. Men härjämte bör sådant initiativ kunna tagas även av vederbörande länsstyrelse ej blott då vanhävdsfrågan hän- skjutits till dess prövning i enlighet med bestämmelserna i 6 och 7 §§ van- hävdslagen utan även då länsstyrelsen ej åter finner anledning föreligga för tillämpning av tvångsinlösningsinstitutet. Framställning till Kungl. Maj:t om tvångsinlösen av viss jordbruksegendom bör icke göras förrän fullständig utredning föreligger, som kan bilda grundval för prövning av framställ-ningen. Att dock utredningen senare om så finnes nödigt kan kompletteras är utan vidare klart.

Beträffande förfarandet vid tvångsinlösen och vad där- med äger samband ha utredningsmännen anfört, att i tillämpliga de- lar samma regler borde gälla som för expropriation i enlighet med bestäm- melserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Utredningsmännen ha härom anfört.

I lagen bör intagas föreskrift om att bestämmelserna i expropriationslagen i tillämpliga delar skola gälla i avseende å tvångsinlösen. En dylik föreskrift innebär i första hand, att för egendom som tvångsinlöses skall av kronan erläggas löseskilling motsvarande egendomens fulla värde och vidare att den- na löseskilling, där överenskommelse om densamma ej kan träffas, skall bestämmas av expropriationsnämnd. Härigenom torde den säkraste garanti vara given för att den, vars egendom tvångsinlöses, varder till fullo ersatt för värdet av egendomen i hans hand, därvid dock hänsyn bör tagas till egen- domens vanhävdade tillstånd. Vad nyss sagts äger motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till den egendom som skall avstås där ej sådan rätt jämlikt utfästelse av kronan lämnas orubbad. Det förutsättes att Kungl. Maj:t, då föreskrift om tvångsinlösen meddelas, uppdrager åt justitiekanslers- ämbetet att vidtaga erforderliga åtgärder för tvångsinlösenmålet's instäm- mande till och bevakande vid domstol i överensstämmelse med vad som gäl- ler för den som vunnit rätt till expropriation.

Utredningsmännen ha förklarat, att spörsmålet om tvångsinlösen av van- hävdad jordbruksegendom komme att göras till föremål för förnyad om- prövning i samband med den fortsatta utredningen om den nya lagstiftning om uppsikt å jordbruk, som vore avsedd att träda i kraft den 1 juli 1947. Med hänsyn härtill syntes åt den nu föreslagna lagen böra givas giltighet en- dast till och med den 30 juni 1947. Detta innebure att fråga om tvångsinlö- sen icke finge väckas hos Kungl. Maj:t efter sistnämnda dag. Hade åter fråga om tvångsinlösen av viss jordbruksegendom väckts före den 1 juli 1947 men ej hunnit dessförinnan slutbehandlas, borde lagen, intill dess så skett, beträffande den avsedda egendomen äga giltighet även efter den 30 juni 1947. I överensstämmelse härmed borde övergångsbestämmelserna till lagen enligt utredningsmännens mening avfattas.

Yttrandena.

Utredningsmännens förslag har i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran i flertalet av de avgivna yttrandena. Avstyrkande uttalanden ha gjorts av allenast länsstyrelserna i Blekinge och Älvsborgs län, samma läns ävensom Kalmar, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro och Kopparbergs läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott samt jordbrukskommissionerna i Kalmar läns södra, Älvsborgs läns södra och Västerbottens läns hushållningssällskaps verksamhetsområden. Såsom skäl till avstyrkandet har huvudsakligen åberopats antingen att vad till stöd för förslaget andragits icke syntes motivera att detsamma lades till grund för lagstiftning i ämnet eller att en lagstiftning av så genomgripande principiell innebörd som det av utredningsmännen framlagda förslaget icke syntes erforderlig för den korta tid som återstode till dess helt ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk utfärdades. Även i några av de yttranden, vari lagstiftningen i princip tillstyrkts, ha erinringar i vissa hänseenden framställts mot den utformning förslaget erhållit. Justitiekanslersämbetet har i sitt yttrande uttalat sig endast om förslaget att ämbetet skulle ha att vidtaga erforderliga åtgärder för tvångsinlösenmålets instämmande till och bevakande vid domstol, mot vilket förslag ämbetet förklarar sig intet ha att erinra. Av yttrandena må här i övrigt återgivas följande.

Rörande behovet av en skärpning av vanhävdslagstiftningen har flertalet jordbrukskommissioner uttalat, att gällande vanhävdslagstiftning icke under alla förhållanden erbjöde tillräckliga möjligheter för att avhjälpa redan inträdd vanhävd och att en skärpning av denna lagstiftning syntes påkallad för att giva det allmänna medel i sin hand att ingripa på ett sätt som icke lämnade utrymme för kringgående eller motarbetande av lagstiftningen. Jordbrukskommissionen i Östergötlands län har sålunda anført, att vanhävdslagstiftningen enligt kommissionens erfarenhet i sin nuvarande utformning icke utgjorde ett tillräckligt effektivt medel för avhjälpan av vanhävd samt att lagstiftningens brister särskilt framträtt i sådana fall då det varit fråga om att råda bot mot synnerligen grov och omfattande vanhävd och vederbörande jordägare vägrat följa myndigheternas anvisningar till förhindrande av egendomens fortsatta förfall.

Jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad har i detta hänseende anført.

I och med antagandet av 1942 års allmänna vanhävdslag ha möjligheterna att råda bot mot vanhävd av jordbruksegendom i ej ringa mån förbättrats. Erfarenheten visar emellertid, att lagen är behäftad med vissa brister, som i avsevärd mån nedsätta dess verkningsgrad. Såsom utredningsmännen påpekat kan sålunda inträffa, att den för vanhävdens ansvarige visar uppenbar tredska att biträda vid vanhävdens avhjälpan. Det nuvarande förfarandet tillstädjer icke att med erforderlig snabbhet och fasthet ingripa för att rätta till dylika påtagliga missförhållanden.

Denna svaghet i förevarande bestämmelse är kännbar framför allt vad gäller grova vanhävdsfall å större jordbruk. För jordbrukskommissionens del har densamma i skarp dager framträtt genom den allmänt kända, även av utredningsmännen närmare undersökta och konstaterade vanhävden å Bogesunds fideikommisssegendom i Stockholms län. En skärpning av vanhävdslagen i syfte att göra den effektiv i dylikt hänseende anser kommissionen förty synnerligen angelägen.

Jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad har vidare uttalat, att vid den pågående överarbetningen av vanhävdslagstiftningen hänsyn säkerligen komme att tagas till sådan extrem vanhävd, varom i detta sammanhang vore fråga, och att det därför måhända kunde förefalla mindre trängande att för en kortare tid bringa i tillämpning provisoriska anordningar för undanröjande av vanhävdslagens brister. Mot ett sådant resonemang kunde emellertid enligt kommissionens mening invändas, att förekommande fall av exceptionellt grov och omfattande vanhävd, som ännu icke kunnat läggas till rätta och som för det allmänna medvetandet framträtt såsom höggradigt stötande, obetingat krävde de omedelbara ingripanden, som utredningsmännen avsett att möjliggöra. Kommissionen anslöte sig därför härutinnan helt till utredningsmännens förslag.

Jordbrukskommissionen i Älvsborgs läns norra hushållningssällskaps område har uttalat, att inom kommissionens verksamhetsområde förekommit vanhävdsfall, som icke kunnat nöjaktigt bemästras med tillhjälp av nuvarande bestämmelser. Kommissionen har därför funnit det angeläget att möjlighet till effektivare ingripande mot svårare och omfattande vanhävdsfall erbjödes än som för närvarande stode till buds. Enligt kommissionens uppfattning skulle enbart förefintligheten av en dylik möjlighet komma att i åtskilliga fall underlätta jordbrukskommissionens verksamhet.

Även *åtskilliga länsstyrelser* ha framhållit, att den nuvarande vanhävdslagstiftningen bruste i effektivitet och att åtgärder för skärpning av densamma syntes påkallade.

Länsstyrelsen i Kronobergs län har yttrat.

Den omständigheten, att det lär vara ett förhållandevis ringa antal fall, då en jordbruksegendom av större omfattning utsattes för anmärkningsvärt grov vanhävd, synes icke i och för sig böra få vara utslagsgivande vid bedömande av behovet och nödvändigheten av en omedelbar komplettering av vanhävdslagstiftningen, som skulle skänka det allmänna legala möjligheter till radikala men effektiva ingrepp mot former av särskilt prononcerad vanhävd. Vid sådant förhållande och då av utredningsmännens uttalanden framgår, att deras under utarbetande varande huvudförslag till ny vanhävdslagstiftning torde komma att innebära betydande skärpningar i förhållande till gällande rätt, finner länsstyrelsen för sin del icke anledning till erinran mot en provisorisk skärpning av ifrågavarande lagstiftning.

Å andra sidan ha i några yttranden uttalats, att 1942 års vanhävdslagstiftning hittills i stort sett fyllt sin uppgift på sätt som avsetts med densamma och att något behov av en skärpning av denna lag därför icke föreläge. Sålunda har *Kalmar läns södra hushållningssällskaps förvaltningsutskott* anfört.

Förekommande vanhävdssfall inom sällskapets område ha med tillämpning av 1942 års vanhävdslag kunnat ordnas upp tillfredsställande i det att vederbörande ställt sig av jordbrukskommissionen meddelade föreskrifter till efterrättelse antingen genom försäljning eller utarrendering av jordbruket eller ock genom upprättande av avtal om ledning och skötsel av det samma, vilket avtals fullföljande övervakats av jordbrukskommissionen. Erfarenheterna inom hushållningssällskapets område tala alltså icke för behovet av en ytterligare skärpning av gällande lagbestämmelser mot vanhävd. Förvaltningsutskottet hyser för egen del den upfattningen, att det av utredningsmännen åberopade vanhävdssfallet, ehuru i och för sig anmärkningsvärt, icke motiverar tillämpning av ett expropriationsförfarande, varigenom äganderätten med tvång upphäves.

Örebro läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott har ifrågasatt om ändring av nuvarande vanhävdslagstiftning vore av så brådskande natur, att en provisorisk lag borde tillgripas innan förslag om helt ny vanhävdslagstiftning komme att framläggas. Liknande synpunkter ha upptagits i det yttrande som avgivits av *länsstyrelsen i Älvsborgs län*.

Länsstyrelsen i Hallands län har förklarat sig icke ha något att i och för sig erinra mot det av utredningsmännen framlagda förslaget men ifrågasatt om icke behandlingen därav borde anstå i avbidan på vad 1942 års jordbrukskommitté kunde föreslå i fråga om jordbrukets rationalisering. *Länsstyrelsen* har härom anfört.

Enligt länsstyrelsens förmenande torde det icke kunna undvikas, att det nuvarande vanhävdssbegreppet kommer att påverkas av de åtgärder, 1942 års jordbrukskommitté kan föreslå för att underlätta och befördra rationaliseringen av brukningsdelarna. Om med hänsyn till inriktningen av den allmänna jordbrukspolitiken rationaliseringsprogrammet skulle innebära, att det även ur allmänna synpunkter är önskvärt, att åkerjorden å vissa slag av mindre lönsamma brukningsdelar icke brukas som åker utan utläggas till betes- eller skogsmark, torde det vara uppenbart, att en omvärdering av vanhävdssbegreppet måste komma till stånd från andra utgångspunkter än nu gällande.

På grund härav och då kommitténs betänkande kan förväntas under våren 1946, vill länsstyrelsen starkt ifrågasätta, om icke den åt utredningsmännen anförtrodda utredningen rörande vanhävdsspörsmålet i hela dess vidd borde anstå i avvaktan på framläggandet och behandlingen av 1942 års jordbrukskommittés förslag rörande jordbruksdriftens rationalisering. Vad nu sagts torde — ehuru måhända icke i lika hög grad som beträffande det allmänna vanhävdsspörsmålet — gälla även den del därav, som beröres av det av utredningsmännen framlagda förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom m. m. Lagförslaget motiveras visserligen med att det här gäller att tillgripa effektiva och snabba åtgärder från det allmänns sida mot jordbruksegendomar, som utsättas för synnerligen grov vanhävd, varför det under inga förhållanden skulle kunna anses försvarligt att uppskjuta ett ingripande från samhällets sida. Även om länsstyrelsen därför i och för sig icke har något att erinra emot att det beredes möjlighet att i dessa fall avhjälpa vanhävden genom tvångsinlösen av den vanhävdade egendomen, vill länsstyrelsen likväl ifrågasätta om icke utan risk för större skada behandlingen av det föreliggande lagförslaget lämpligen kunde anstå till nästa år. Därest nämligen 1942 års jordbrukskom-

mittes väntade förslag om inrättande av särskilda rationaliseringsorgan skulle godtagas av nästa års riksdag och dessa organ sålunda skulle kunna träda i verksamhet under år 1947, vore det enligt länsstyrelsens förmenande av stort värde, om rationaliseringsorganen redan från början kunde träda i vederbörande jordbrukskommissions och länsstyrelses ställe såsom förslagsväckande myndighet, när det gäller att påkalla tillämpning av den föreslagna lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Rörande sättet för genomförande av en skärpning av vanhävdslagstiftningen ha såsom förut nämnts delade meningar kommit till synes i yttrandena. I det stora flertalet av yttrandena har utredningsmännens förslag emellertid tillstyrkts eller lämnats utan erinran.

Egnahemsstyrelsen har uttalat att, därest i nuvarande läge skulle genomföras en provisorisk lagstiftning med det ändamål, vartill utredningsmännen syftade, styrelsen funne förslaget om en fristående lag om tvångsinlösen av jordbruksegendom vara det lämpligaste av olika tänkbara alternativ.

Länsstyrelsen i Kronobergs län har anfört.

Vad angår frågan om den metod, enligt vilken skärpningen av vanhävdslagstiftningen lämpligen bör genomföras för att åsyftat resultat skall vinnas på smidigaste och effektivaste sätt, ha utredningsmännen, såvitt länsstyrelsen kan finna, gjort ett gott val mellan de ifrågasatta ingreppsformerna. Visserligen har man av skilda orsaker all anledning att framgå med särskild försiktighet, då det gäller så djupa och ömtåliga ingrepp, varom här är fråga, i den enskildes hävdvunna rätt att tämligen fritt förfoga över sin fasta egendom. Å andra sidan har samhällsutvecklingen redan nu medfört, att hänsynen till folkförsörjningen och andra allmänna intressen börjat tillmätas allt större vikt vid den moderna jordrättens utformning. Härtill är att märka, att den föreslagna provisoriska lagstiftningen förbehållits ett mycket snävt avgränsat tillämplighetsområde. Länsstyrelsen delar sålunda utredningsmännens uppfattning, att den kategori vanhävdade egendomar, som avses med lagförslaget, lämpligen bör överföras i det allmännas ägo genom ett expropriationsförfarande.

Jordbrukskommissionen i Östergötlands län har yttrat.

Kommissionen bortser icke från de svårigheter, som äro förbundna med den föreslagna lagens tillämpning, och finner det icke heller uteslutet, att en tvångsöverföring till staten av en vanhävdad egendom kan komma att medföra direkt vinst för ägaren därigenom att densamma vid exproprieringen åsättes ett högre pris än som motsvarar det verkliga saluvärdet. De farhågor av detta slag, som på vissa håll förorsakat en viss betänksamhet mot den tillämnade lagstiftningen, minskas dock i vikt av det förhållandet att vederbörande myndigheter numera måste anses vara på förhand medvetna om dessa svårigheters existens, varför de också förmodas komma att rätta sina åtgärder därefter. De invändningar mot den föreslagna lagen, som hittills framförts, kunna icke anses såsom helt obefogade, men de böra dock icke tillmätas sådant värde, att de tillåtas hindra tillskapandet av ett lämpligt medel för att hävda statsmakternas auktoritet gentemot tredskande jordägare, vilka genom uppenbart missbruk av äganderätten utmana den allmänna folkmeningen beträffande den svenska jordbruksjordens rätta användning.

Värmlands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott har uttalat, att utskottet, ehuru det hyste samma principiella betänkligheter mot ett expropriationsförfarande för ifrågavarande ändamål som den år 1901 tillsatta norrlandskommittén, funne tvångsinlösen av i högsta grad vanhävdad fastighet vara den utväg, som på kortast möjliga tid kunde medföra en ändring till det bättre.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län har ansett den av utredningsmännen föreslagna lösningen vara den mest effektiva och i många fall den enda möjliga. Länsstyrelsen har emellertid ifrågasatt lämpligheten av att alltid tillgripa en så hård metod som ett inlösningsförfarande och förordat att vid sidan därav skulle givas jordbrukskommissionerna möjlighet att vidtaga nödiga åtgärder för vanhävds avhjälpande. Länsstyrelsen har vidare anfört.

Enligt länsstyrelsens uppfattning kan i många fall — särskilt när vanhävden ytterst orsakas av ekonomisk oförmåga — tillfredsställande och bestående resultat vinnas genom att jordbrukskommissionen vidtager för vanhävdens avhjälpande nödiga åtgärder. Kostnaden härför bör förskjutas av allmänna medel och sedermera uttagas av jordägaren eller brukaren. Givetvis kommer statsverket mången gång att slutligen få vidkännas kostnaden för åtgärden, men anser länsstyrelsen detta förhållande icke böra tillmätas avgörande betydelse. Det av utredningsmännen rekommenderade förfaringsättet med inlösen av egendomen kommer säkerligen icke att ställa sig billigare. Särskilt beträffande mindre jordbruk kan det bliva fördelaktigare att icke tillgripa inlösningsförfarande utan i stället låta jordbrukskommissionen vidtaga de åtgärder för vanhävdens hävande, som kunna finnas påkallade.

Sveriges lantbruksförbund har yttrat, att av de olika lagstiftningsåtgärder för effektivisering av vanhävdslagstiftningen, som utredningsmännen diskuterat, det föreslagna expropriationsförfarandet syntes vara den lämpligaste, ehuru generellt sett vissa skäl även talade för den år 1918 tillsatta jordkommissionens förslag att den vanhävdade fastigheten skulle försäljas genom överexekutors försorg. Även i sådant fall förelåge möjlighet för det allmänna att förvärva de vanhävdade egendomar, som av en eller annan anledning ansåges böra övergå i samhällets ägo.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län har förklarat sig icke ha anledning motsätta sig den föreslagna lagstiftningen såsom ett provisorium men för allmän giltighet förordat tvångsförsäljning å allmän auktion. Härom har länsstyrelsen anfört.

Det förefaller länsstyrelsen lämpligare såsom en sista åtgärd mot en tredskande i ett vanhävsfall att låta genom offentlig myndighet tvångsförsälja egendomen i fråga. Förslag i denna riktning framlades år 1923 av den då arbetande jordkommissionen. Utredningsmännen avvisa nu denna utväg utan närmare motivering.

En uppenbar olägenhet med det remitterade förslaget är, att staten utan tvivel kommer att få nedlägga stora kostnader på de övertagna vanhävdade egendomarna, kostnader som staten sedermera har små utsikter att få täckning för genom försäljning eller upplåtande på arrende. Vid en försäljning på auktion till enskild komme de nödiga förbättringsarbetena sannolikt att kunna utföras för lägre kostnad vartill komme fördelen att en enskild köpare från början kunde inrätta byggnader och brukningsätt efter egen öns-

kan. Sedan lagen den 21 december 1945 om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet trätt i kraft, har det allmänna möjligheter att pröva en enskild köparens avsikter och kvalifikationer på ett sätt som tidigare icke varit möjligt. Risken att vanhävden skulle fortsätta kan sålunda förebyggas.

I stort sett liknande synpunkter ha anförts av *länsstyrelsen i Skaraborgs län*. Även *Kopparbergs läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott* har förordat försäljning å offentlig auktion av synnerligen grovt vanhävdad egendom.

Göteborgs och Bohus läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott har anfört.

Utskottet delar helt uppfattningen, att åtgärder från det allmännas sida erfordras till förhindrande av grov vanvård av jordbruk. Det oaktat anser sig utskottet icke kunna biträda utredningsmännens förslag om tillämpning av expropriationslagen för tvångsinlösen från statens sida av dylikt jordbruk. Utskottet delar nämligen härutinnan den av norrlandskommittén uttalade uppfattningen, att det knappast vore befogat att såsom ett slags straffpåföljd använda ett medel, som hörde hemma till ett helt annat rättsområde och vars användning borde reserveras till de fall, då ett visst bestämt stycke jord särskilt behövdes för att tillgodose ett allmänt intresse. Såsom norrlandskommittén påpekat skulle för övrigt expropriation i förevarande fall snarast vara ett premium för vanvård. De flesta jordägare, som gjort sig skyldiga till dylik skulle nämligen säkerligen icke ogärna se, att expropriationen verkligen komme till stånd och inbringade dem en summa för en egendom, som de genom sitt föregående förfaringsätt visat sig anse så gott som värdelös. Med hänsyn till vad sålunda anförts anser sig utskottet böra avstyrka genomförandet av föreliggande förslag.

Även *Blekinge läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott* har framhållit det av utredningsmännen återgivna uttalandet av den år 1901 tillsatta norrlandskommittén. Utskottet har vidare yttrat.

Det kan icke anses tillrädligt att stifta en lag, som åtminstone i verkligheten skulle avses ha tillämpning endast för större gårdar, låt vara att man i själva verket måhända åsyftar tillämpning för endast ett särskilt fall. En lag av i promemorian föreslagen natur kan tänkas nödvändig. Som underlag för ett lagförslag lär emellertid erfordras ett närmare utredande om inbörden av vanhävdsbegreppet såväl för jordbruket som skogsbruket. Det är uppenbart att ett vanhävdsbegrepp i viss mån blir beroende av riktlinjerna för en framtida jordbrukspolitik. Om denna politik t. ex. skärper kravet på jordbrukets avkastningsförmåga lära flera åkrar i små oregelbundna, friliggande figurer, särskilt å sämre marker, komma att övergivnas utan att härmed några erinringar kunna eller böra göras ur vanhävdssynpunkt. Givetvis vore önskvärt om dylik åker omfördes till ordnad betesäng eller också skogsodlades. Förvaltningsutskottet anser att man i en framtida vanhävdslagstiftning så vitt möjligt skulle kunna t. o. m. skärpa kraven i sistnämnda avseende. Men dessförinnan kräves, som nämnts, främst överhuvudtaget klara linjer för den framtida politiken både för jordbrukets och skogsbrukets del.

Vad utredningsmännen anfört angående förutsättningarna för den ifrågasatta lagstiftningens tillämpning har lämnats utan erinran i flertalet yttranden. I vissa hänseenden ha emellertid erinringar framställts, varjämte ytterligare förutsättningar för lagstiftningens tillämpning förordats. Sålunda ha *länsstyrelsen i Jämtlands län, samma läns hus-*

hållningssällskaps förvaltningsutskott och *jordbrukskommissionen i Skaraborgs län* uttalat, att tvångsinlösen borde få tillgripas endast då detta vore påkallat av ett påtagligt allmänt intresse. *Värmlands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott* har föreslagit, att tvångsinlösen skulle få förekomma endast i fråga om jordbruksegendomar, varå funnes otvetydiga förutsättningar för drivandet av ett lönsamt jordbruk.

Sveriges lantbruksförbund har anfört, att den föreslagna lagstiftningens utformning icke med önskvärd klarhet avgränsade de förhållanden, varunder tvångsinlösen skulle få tillgripas. En noggrannare fixering av bestämmelserna vore enligt förbundets mening så mycket mera eftersträfvansvärd som lagen icke skulle tillämpas av domstolarna utan av de administrativa myndigheterna. Förbundet har vidare anfört.

Utredningsmännen använda begreppet synnerligen grov vanhävd utan att detta närmare definierats. I motiven har endast sagts, att vad som skall förstås därmed i det särskilda fallet utan större svårighet kan avgöras. Även om vissa svårigheter säkert föreligga att definiera ifrågavarande begrepp, måste dock uppmärksammas det stora utrymme för en subjektiv tolkning av den avgörande termen för lagstiftningens tillämpning, som härigenom lämnas. I vart fall bör det, om ifrågavarande begrepp lämnas odefinierat, framstå så mycket nödvändigare, att övriga bestämmelser om när det föreslagna expropriationsförfarandet må användas icke samtidigt få en vag avfattning.

Expropriationsförfarandet skall användas om det anses erforderligt, att åtgärder tillgripas i annan ordning än 1942 års vanhävdslag stadgar. När detta är fallet har sålunda också i stort sett överlämnats åt ett skönsbedömande. Visserligen skall vanhävdens omfattning eller annan grund giva ledning vid ett sådant bedömande, men vad som avses med annan grund har endast obetydligt vidrörts i motiven och än mindre angivits i lagtexten. I motiven har vanhävdens omfattning angivits innebära, att endast större jordbruksegendomar kunna exproprieras, såvida icke även en annan grund kan åberopas, då jämväl mindre jordbruk kunna komma i fråga. Utredningsmännen ha icke ansett lämpligt, att resultatet av ett försök att åstadkomma rättelse skulle behöva inväntas.

Häremot måste förbundet framhålla, att vanhävd i dess egentliga bemärkelse sällan kommer så hastigt över en jordbruksegendom. Å den för utredningen mest aktuella vanhävdade egendomen, Bogesund, har tydligen ett ingripande enligt 1942 års lag och den nu föreslagna lagen, om lagarna vid den tiden varit gällande, kunnat äga rum för 20—30 år sedan. Det synes därför i rättssäkerhetens intresse påkallat och ur synpunkten av effektiv vanhävds kontroll ej heller alltför hindersamt, att i lagtexten anges, att det skall ha visat sig att åtgärd enligt 1942 års lag ej medfört önskvärd rättelse beträffande vanhävden, innan expropriation kan tillgripas.

Om man dock beträffande större egendomar skulle anse, att det är möjligt att med full säkerhet bedöma om förfarande enligt 1942 års vanhävdslag kan förväntas medföra rättelse eller ej utan att dylikt förfarande försökts, så torde dock detta sällan vara fallet beträffande mindre jordbruk. Skulle sålunda icke kunna bestämmas, att förfarande enligt 1942 års lag alltså måste prövas, borde i allt fall lagen utformas så att expropriationsförfarande finge tillgripas endast om med hänsyn till den vanhävdade egendomens storlek funnes erforderligt, att åtgärder till avhjälpan av vanhävden vidtoges i annan ordning än som stadgades i 1942 års vanhävdslag eller att förfarande enligt nämnda lag icke visat sig ha medfört åsyftat resultat.

Även *egnahemsstyrelsen* har ifrågasatt, att tvångsinlösen icke skulle få ske utan att dessförinnan försök gjorts att avhjälpa vanhävdens med tillämpning av vanhävdslagens regler. Styrelsen har härom yttrat.

Det måste anses betänkligt att få grunda ett direkt tvångsingripande på ett så rent subjektivt skäl som ett antagande att det skulle vara utsiktslöst att ernå rättelse med hjälp av vanhävdslagen. Frågan huru i ett visst fall ägaren av en vanhävdad jordbruksegendom kommer att reagera inför de medel för vinnande av rättelse, som vanhävdslagen erbjuder, torde näppeligen kunna anses enbart eller ens huvudsakligen bero på vanhävdens omfattning eller egendomens storlek utan lär väl mera hänföra sig till personliga egenskaper hos ägaren. Det av utredningsmännen påstådda behovet att kunna igångsätta ett tvångsinlösenförfarande, utan att man dessförinnan försökt komma till ändrade förhållanden med anlitande av vanhävdslagens möjligheter, synes vidare förutsätta att synnerligen grov vanhävd skall kunna ha uppstått utan att vederbörande jordbrukskommission observerat förhållandet och — sin plikt likmätigt — ingripit i enlighet med vanhävdslagens föreskrifter. Såvitt *egnahemsstyrelsen* kan finna måste emellertid den naturliga utvecklingsgången i ett dylikt ärende vara den att, när vanskötseln av en egendom fortskridit så långt att vanhävd kan sägas föreligga, frågan om åtgärder — såsom ock i vanhävdslagen förutsättes — av jordbrukskommissionen upptages till undersökning och utredning samt vidare prövas i den ordning vanhävdslagen anvisar. Först när denna väg visat sig resultatlös och om fråga är om synnerligen grov vanhävd synes användning av tvångsinlösenförfarande böra upptagas till övervägande. *Egnahemsstyrelsen* kan icke finna annat än att nu antydda ordning bör vara den normala och därför i varje fall bör iakttagas i en blivande bestående vanhävdslagstiftning. Därest emellertid omständigheterna i förevarande speciella fall äro sådana, att det må anses uteslutet att i annan ordning komma till rätta med missförhållandena — styrelsen anser sig icke på grundval endast av den föreliggande utredningen och utan besiktning å platsen härutinnan kunna göra något bestämt uttalande — vill styrelsen icke motsätta sig, att man i den nu ifrågasatta provisoriska lagstiftningen väljer den av utredningsmännen förordade linjen.

Länsstyrelsen i Kronobergs län har anfört, att lagstiftningen borde endast i undantagsfall få tillämpas innan försök till rättelse med hjälp av vanhävdslagen gjorts.

Lantbruksstyrelsen har uttalat, att tvångsinlösen borde få äga rum endast i de fall, då det visat sig omöjligt att på annan väg åstadkomma vanhävdens avhjälpan.

Gentemot utredningsmännens uttalande att med uttrycket vanhävdens omfattning avsetts, att lagen, därest annan grund icke kunde åberopas, finge komma i tillämpning endast i fråga om större jordbruksegendomar, som i sin helhet eller till väsentlig del utsatts för synnerligen grov vanhävd, har *länsstyrelsen i Kronobergs län* uttalat, att uttrycket vanhävdens omfattning varken i språkligt avseende eller genom sin placering i sammanhanget måste innebära, att fråga endast kunde vara om en särskilt betydande utsträckning av vanhävdens över stora arealer eller beträffande byggnadsbeståndet å större egendomar. Uttrycket syntes *länsstyrelsen* även kunna tolkas såsom innebärande en total eller till arten synnerligen svår vanhävd å en mindre egendom.

Samma synpunkter ha anförts av *länsstyrelsen i Malmöhus län*, som därjämte yttrat.

Länsstyrelsen kan för sin del icke finna någon principiell skillnad föreliggande i vanhävdshänseende mellan större och mindre jordbruksegendomar i annan mån än att i det förra fallet vanhävderna ofta väcker betydande allmänt uppseende, medan den i det senare fallet endast blir bekant för en mindre krets. Bortsett från denna skiljaktighet, som icke synes äga någon relevans, lär ur det allmännas synpunkt vara lika starka skäl att inlösa en grovt vanhävdad mindre egendom som att inlösa en grovt vanhävdad större egendom, så snart man icke genom mindre ingripande åtgärder kan komma till rätta med vanhävderna. För nationalhushållningen torde ju vara av lika stort intresse att hålla produktionen uppe på de mindre egendomarna som på de större. Den enda omständighet, som — efter vad länsstyrelsen kan finna — utredningsmännen åberopat för sin ståndpunkt att man bör gå mindre strängt fram, när det gäller mindre jordbruksegendomar är den, att man i allmänhet skulle kunna komma till rätta även med grov vanhävd å sådana egendomar med användande av de medel, som 1942 års vanhävdslag erbjuder. Eftersom den föreslagna lagen klart upptager just den förutsättningen för tvångsinlösen beträffande alla slags vanhävdade jordbruksegendomar att vanhävderna skall vara av beskaffenhet, att den icke kan avhjälpas med stöd av bestämmelserna i sistnämnda lag, synas utredningsmännen sakligt föga ha motiverat sin ståndpunkt.

Länsstyrelsen i Kronobergs län har ytterligare anført.

Förslaget har uttryckligen angivits vara ett komplement till vanhävdslagen. Som en följd härav ha utredningsmännen uttalat, att den föreslagna lagen ej kan vinna tillämpning å en brukningsdel, som icke innehåller odlad jord till en vidd överstigande ett hektar. Huruvida lagen i analogi härmed skall vara utesluten från tillämpning även då den för vanhävderna ansvarige på grund av medellöshet eller annan giltig orsak är urståndsatt att själv avhjälpa vanhävderna, i vilket fall jämlikt 8 § vanhävdslagen ingrepp enligt 5—7 §§ samma lag icke mot honom må företagas, framgår däremot icke klart. Önskvärt vore dock, att det allmänna jämväl i dylika fall ägde möjlighet till tvångsinlösen.

I fråga om den myndighet åt vilken avgörandet av frågor om tvångsinlösen bör anförtros ha *länsstyrelsen i Östergötlands län* och *samma läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott* uttalat, att det kunde ifrågasättas om det icke ur utredningssynpunkt vore lämpligare att frågor om tvångsinlösen prövades av domstol i stället för i administrativ ordning.

Beträffande den omfattning ett beslut om tvångsinlösen må erhålla har *Sveriges lantbruksförbund* anført, att — även om det i visst fall kunde föreligga skäl för att expropriationen skulle få omfatta icke blott jordbruksjorden med nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark utan också vad i övrigt till egendomen hörde — förbundet funne det oberättigat att i förevarande ordning generellt öppna möjlighet för expropriering av till jordbruksegendom hörande fristående anläggningar, under det att sådan expropriering ej kunde ske om anläggningarna, ehuru kanske vanhävdade, icke hade samband med vanhävdad jordbruksegendom.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län har härutinnan anfört.

Utredningsmännens förslag giver staten tvångsinlösningsrätt i en utsträckning, som icke kan anses motiverad av en vanhävdslagstiftnings egentliga syfte. Det kan i varje fall icke anses befogat att, om man allenast har detta syfte för ögonen, utsträcka inlösningsrätten till sådana fristående områden av en egendom, där anmärkning ifråga om hävden icke kan göras, ej heller till vad i övrigt till egendomen hör, vilket av utredningsmännen exemplifieras med å egendomen befintliga byggnader eller andra anläggningar, som icke äro nödiga för eller ha samband med jordbruket. Det framhålles visserligen, att särskilda omständigheter skola föreligga för att motivera en sådan vidgad tillämpning av tvångsinlöseninstitutet utöver de rena jordbrukshänsynen, varvid såsom minimikrav uppställes att anläggningen skall ha sådant samband med egendomen i övrigt, att dess avskiljande från denna ej kan anses lämpligt. I övrigt säges endast, att de särskilda anledningarna kunna vara av skiftande art. En så vag formulering av lagtext och motiv giver ej den garanti mot maktmissbruk och godtycke från statens sida, som icke bör förmenas ens en mycket försumlig jordägare. Med den utformning, som lagförslaget erhållit, finnes intet hinder för att, om till en vanhävdad egendom hör värdefull tomtmark eller för industrianläggningar lämpat område, jämväl ett sådant område blir föremål för tvångsinlösen. Sett ur statens synvinkel skulle ett dylikt förfarande visserligen kunna anses »lämpligt», då härigenom möjligheter yppas till en lönande affär, men ur den synpunkt, som legat till grund för vanhävdslagstiftningen, kan förfarandet icke anses försvarbart.

I fråga om förfarandet vid tvångsinlösen har *länsstyrelsen i Västernorrlands län* anfört, att det syntes önskvärt, att kronan finge tillträda egendomen tidigare än enligt expropriationslagen i allmänhet medgäves. Länsstyrelsen har ansett det lämpligt, att stadgandena i nämnda lag om besittningstagandet av mark, som exproprierats till allmänna vägar, tillämpades även i förevarande fall.

Jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad har understrukt vikten av att vid bestämmandet av expropriationsersättningen egendomens vanhävdade tillstånd vederbörligen beaktades.

Domänintendenten i Stockholms m. fl. län har anfört i huvudsak följande.

Enligt för expropriationer gällande bestämmelser skall expropriationsnämnd åsätta den exproprierade fastigheten det högsta skäligen värde, den kan antagas äga vid tiden för avträdesdagen. Utredningsmännen anföra visserligen att hänsyn bör tagas till fastighetens vanhävdade tillstånd. Men eftersom säljaren äger rätt att förebringa sina krav inför expropriationsnämnden och till och med tillåtes att anlita biträde, har enligt min mening säljaren, som ju låtit sin gård förfalla till vanhävd och alltså gjort den praktiskt taget värdelös, givits alldeles för stora rättigheter. Expropriationsbestämmelserna komma därför i själva verket att innebära ett premierande av vanhävden.

Man bör därför eftersträva att nå ett annat sätt för värdesättningen. Så vitt jag vet finns för närvarande då endast taxeringsvärdet att tillgå såsom en rättvis, opartisk och tendensfri värdebedömare. Hänsyn skall dock givetvis tagas till både att taxeringsvärdet kan vara lägre än ett saluvärde, att det normalt förflyter 5 år mellan varje gång egendomar åsättas taxeringsvärden, att nybyggnad kan ha förekommit sedan sista taxeringsvärdet bestämdes, att tomt- och industrivärde kanske förefinnes utan att detta återspeglas i taxeringsvärdet o. s. v. Det kan icke heller innebära någon orättvisa mot säljaren

om en lämpligt avvägd justering av taxeringsvärdet skall få utgöra ersättning till honom, när han ju delgivits taxeringsnämndens beslut med rätt att överklaga om han härtill funnit skäl.

Länsstyrelsen i Kronobergs län har yttrat.

En tillämpning av expropriationslagen kommer att medföra att nyttjanderätter till delar av en inlöst egendom utslockna, därest kronan icke finner för gott att lämna dem orubbade. Då det i de fall, där lagen kan tänkas komma att tillämpas, ej sällan har berott på jordägarens inställning och försumlighet att även utarrenderade delar av egendomen befinna sig i undermålig hävd vill det synes obilligt att ej i förevarande inlösenfall bereda arrendatorer ett något starkare rättsskydd än expropriationslagen medger. Skäl synas härjämte tala för att även den avvikelser från expropriationslagens bestämmelser göres, att expropriationsnämnd städse skall pröva ersättningsfrågan i dessa fall av tvångsinlösen.

I stort sett liknande synpunkter ha anförts av *länsstyrelsen i Jönköpings län*.

Den av utredningsmännen föreslagna övergångsbestämmelsen har *länsstyrelsen i Älvsborgs län* funnit giva anledning till erinran. Länsstyrelsen har ansett det knappast skäligt att, därest den kommande vanhävdslagstiftningen bleve mindre rigorös än utredningsmännens förslag, enbart den omständigheten att fråga om tvångsinlösen väckts före den 1 juli 1947 skulle vara tillräcklig anledning för att giva förslaget bestämmelser giltighet även efter nämnda dag.

Departementschefen.

Den provisoriska lagstiftning rörande åtgärder mot vanhävvd av jord som tillkom år 1942 har till syfte att giva myndigheterna större och förbättrade möjligheter att ingripa mot vanhävvd. Såsom framgår av flertalet yttranden från länsstyrelser och jordbrukskommissioner synes emellertid 1942 års lagstiftning icke under alla förhållanden erbjuda tillräckliga möjligheter att få redan inträdd vanhävvd avhjälpt. Myndigheterna torde sålunda understundom ha svårigheter att gentemot jordägare eller brukare, som icke kunna förmås till godvillig överenskommelse och som på alla sätt söka tredskas mot givna förelägganden, få till stånd rättelse i fråga om vanhävden. I vissa fall torde vitesförfarandet icke vara ett tillräckligt effektivt medel för att framtvinga ett avhjälpande av vanhävden inom rimlig tid. Vad nu anförts gäller såsom utredningsmännen framhållit i särskilt hög grad, då vanhävden omfattar en större jordbruksegendom. Ett typiskt sådant fall utgör Bogesunds fideikommisssegendom i Östra Ryds socken av Stockholms län. Såvitt framgår av den av utredningsmännen upprättade redogörelsen för förhållandena på denna egendom, befinner sig egendomen i ett tillstånd av höggradig vanhävvd och förfall, ett förhållande, som varit rådande under en lång följd av år och som kan förväntas komma att ytterligare förvärras, därest icke kraftiga åtgärder mot vanhävden skyndsamt vidtagas. Ingripande har i viss mån redan skett med anlitande av de möjligheter som 1942

års lag erbjuder men dessa åtgärder ha uppenbarligen icke åstadkommit någon påtaglig förbättring av egendomens tillstånd. Ytterligare åtgärder synas därför vara påkallade. Givet är, att de fall äro förhållandevis få, då en jordbruksegendom av större omfattning utsättes för synnerligen grov vanhävd. Härvidlag bör emellertid såsom utredningsmännen framhållit antalet fall icke få vara det utslagsgivande. Det måste för det allmänna rättsmedvetandet framstå såsom stötande, att — trots förefintligheten av en vanhävdslagstiftning — jordbruksegendomar skola kunna utsättas för den mest uppenbara vanhävd och misskötsel utan att statsmakterna äga möjligheter att få till stånd en rättelse i förhållandena. Enligt min mening bör därför vanhävdslagstiftningen ha den utformningen, att den giver statsmakterna medel i händerna att vid vanhävd av synnerligen grov beskaffenhet ingripa på ett sådant sätt, att en tredskande jordägare eller brukare icke kan kringgå eller sätta lagstiftningen ur kraft. Med hänsyn till det anförda finner jag det erforderligt att ifrågavarande lagstiftning skärpes för att förhindra missförhållanden av nu antydd art.

I några av de avgivna yttrandena har uttalats, att en dylik partiell översyn av lagstiftningen lämpligen kunde uppskjutas i avbidan på den fullständiga revision av vanhävdslagstiftningen, varom utredning pågår. Det synes emellertid, såsom ock jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad framhållit, nödvändigt att förekommande fall av grov och omfattande vanhävd göras till föremål för ett omedelbart ingripande. Jag finner mig därför böra förorda att en skärpning av vanhävdslagstiftningen snarast kommer till stånd.

I fråga om det sätt, varpå en dylik skärpning bör genomföras, ha utredningsmännen övertäkt olika möjligheter och därvid funnit att en tillfredsställande lösning av ifrågavarande problem icke kunde vinnas med mindre den vanhävdade egendomen överfördes i det allmännas ägo. Att de rådande missförhållandena, vilka särskilt kommit till synes i fråga om större jordbruksegendomar, icke torde kunna undanröjas genom införandet av tvångsförvaltning genom syssloman eller möjlighet för jordbrukskommissionen att själv vidtaga för vanhävdens avhjälpande nödiga åtgärder torde vara uppenbart. Det synes även stötande att låta den för vanhävden ansvarige, sedan vanhävden avhjälpes genom det allmännas försorg, åter övertaga jordbruket. Ej heller torde det vara lämpligt att såsom i några yttranden föreslagits den vanhävdade egendomen skulle säljas genom överexekutors försorg. Mot en sådan lösning av problemet talar bland annat att det vid exekutiv auktion, särskilt å större egendomar, icke alltid är säkert att man erhåller ett anbud som något så när svarar mot egendomens värde. Risk föreligger även att egendomen skulle kunna inköpas av en bulvan för den som är ansvarig för vanhävdens avhjälpande. Tvångsinlösen till staten synes således vara den ur praktiska synpunkter bäst framkomliga vägen då det gäller att komma till rätta med fall av synnerligen grov vanhävd. Å andra sidan ingiver den nu ifrågasatta lösningen av förevarande lagstiftningsfråga ur principiella synpunkter vissa betänkligheter. Med hänsyn till att lagstiftningen endast avses

såsom ett provisorium, tillkommet för att råda bot på uppenbara missförhållanden, och då man kan utgå från att densamma kommer att användas med den största försiktighet och endast i fall av nyss angiven beskaffenhet finner jag mig kunna bortse från dessa principiella betänkligheter mot lagstiftningen.

Vad angår de förutsättningar under vilka tvångsinlösen av vanhävdad egendom bör kunna ske, kan jag i huvudsak biträda vad utredningsmännen föreslagit. För tvångsinlösen synes böra erfordras, att å den jordbruksegendom varom fråga är eller väsentlig del därav förekommer synnerligen grov vanhävd och att det i betraktande av vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl anses erforderligt att åtgärder till vanhävdens avhjälpande vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Anmärkningar mot det tillstånd, vari allenast någon av egendomens byggnader eller något av dess åkerskiften befinner sig, skola icke utgöra tillräcklig förutsättning för tvångsinlösen, utan synnerligen grov vanhävd skall föreligga i fråga om en större del av byggnadsbeståndet eller en mera väsentlig del av den odlade jorden eller i båda dessa hänseenden. I några yttranden har anmärkts, att tvångsinlösen icke borde få äga rum utan att dessförinnan förfarande enligt vanhävdslagen ägt rum och visat sig icke leda till åsyftat resultat. Jag anser det emellertid icke böra vara uteslutet, att ingripande skall kunna få ske utan att ett dylikt förfarande inletts eller fullföljts. Fall kunna förekomma då det med hänsyn till den för vanhävdens ansvariges ådagalagda oförmåga att sköta jordbruket eller bristande vilja förefaller meningslöst att börja med ett vitesföreläggande eller att fortsätta ett redan påbörjat vitesförfarande. Där tvångsinlösen kan komma att ifrågasättas, torde även, redan då fråga om tvångsinlösen väckes, ha förekommit att försök till rättelse gjorts med anlitande av vanhävdslagets regler. Då vanhävdens omfattning åberopas såsom grund för bedömandet om åtgärder böra vidtagas i annan ordning än i vanhävdslagen stadgas, torde vanhävdens absoluta omfattning böra vara avgörande. I fråga om mindre jordbruksegendomar bör således icke vanhävdens omfattning i och för sig kunna åberopas såsom skäl för tvångsinlösen. För att utmärka detta och i syfte att framhäva att ingripande i den föreslagna ordningen endast skall ske undantagsvis torde bedömandet om andra åtgärder skola vidtagas än i vanhävdslagen stadgas uttryckligen böra hänföras till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller andra särskilda skäl.

Avgörandet av frågor om tvångsinlösen torde böra anförtros åt Kungl. Maj:t i likhet med vad som gäller i fråga om medgivande till expropriation. Att såsom i några yttranden föreslagits frågor om tvångsinlösen skulle prövas och avgöras av domstol skulle icke stå i överensstämmelse med vanhävdslagen. Därtill kommer att ett domstolsförfarande skulle taga alltför lång tid i anspråk och därigenom minska åtgärdens effektivitet.

Även beträffande den omfattning ett beslut om tvångsinlösen må erhålla finner jag mig kunna i huvudsak biträda vad utredningsmännen förordat. Ett dylikt beslut bör således kunna omfatta ej blott jordbruksjorden med

nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark utan även, där på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, egendomen i övrigt.

Då jordbrukskommissionerna och länsstyrelserna ha att handlägga ärenden enligt vanhävdslagen, synes det böra ankomma på dem att taga initiativet till användandet av det ytterligare medel mot vanhävvd, som tvångsinlösen innebär. I övrigt torde i huvudsaklig överensstämmelse med utredningsmännens förslag i avseende å förfarandet vid tvångsinlösen och vad därmed äger samband böra i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Detta innebär bland annat att kronan för egendom som tvångsinlöses skall erlægga löseskilling motsvarande egendomens fulla värde. Det torde emellertid vara uppenbart att vid löseskillingens bestämmande egendomens vanhävddade tillstånd bör tagas i beaktande. Även i fråga om särskild rätt till den egendom som skall avstås böra expropriationslagens bestämmelser äga motsvarande tillämpning. Att tillbörlig hänsyn icke skulle komma att tagas till innehavare av dylik rätt torde ej behöva befaras.

De av mig sålunda förordade bestämmelserna om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom synas böra träda i kraft omedelbart efter utfärdandet. Då spørsmålet om tvångsinlösen av dylik egendom enligt vad utredningsmännen uttalat kommer att göras till föremål för ytterligare överväganden i samband med den fortsatta utredningen angående den nya lagstiftning om uppsikt å jordbruk, som är avsedd att träda i kraft den 1 juli 1947, torde bestämmelserna böra givas giltighet endast till och med den 30 juni 1947. Detta medför att fråga om tvångsinlösen ej må väckas hos Kungl. Maj:t efter sistnämnda dag. Har åter fråga om tvångsinlösen av viss egendom väckts hos Konungen före den 1 juli 1947 men icke slutbehandlats dessförinnan, böra bestämmelserna intill dess så skett äga giltighet beträffande den avsedda egendomen även efter den 30 juni 1947.

Bestämmelserna om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom torde böra upptagas i en särskild lag. Som denna är avsedd att vara ett komplement till 1942 års vanhävdslag, torde i sistnämnda lag böra intagas en hänvisning till den föreslagna lagen. I överensstämmelse med vad jag sålunda anfört ha inom jordbruksdepartementet upprättats förslag till *lag om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom samt lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävvd av jordbruk.*

Uppenbart är att en lagstiftning av nu förordad art kommer att medföra kostnader för staten, då fråga blir om inlösen av egendom. Emellertid anser jag att statsmakterna böra ikläda sig dessa kostnader med hänsyn till de skäl som legat till grund för lagstiftningen. För närvarande synas icke böra äskas några medel för ändamålet. Jag torde emellertid framdeles, sedan medelsbehovet bättre kunnat överblickas, få återkomma till denna fråga.

Föredraganden hemställer härefter, att lagrådets utlåtande över förenämnda två lagförslag, av den lydelse *bilagorna 1 och 2* till detta protokoll utvisa, måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Einar Herlitz.

Förslag
till
Lag
om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Förekommer å jordbruksegendom eller väsentlig del därav synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden eller för jordbruket nödiga byggnader och anses det med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl erforderligt att åtgärder till avhjälpan av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, må Konungen förordna att jordbruksjorden med nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark ävensom, därest på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, egendomen i övrigt skola tvångsinlösas till kronan.

2 §.

Fråga om tvångsinlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande jordbrukskommission eller länsstyrelse. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

I övrigt skola i avseende å tvångsinlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling och skall äga giltighet till och med den 30 juni 1947; dock att, därest fråga om tvångsinlösen, som väckts hos Konungen före den 1 juli 1947, ej blivit slutbehandlad före sistnämnda dag, lagen intill dess så skett skall såvitt angår den egendom frågan gäller äga giltighet även efter den 30 juni 1947.

Bilaga 2.

Förslag

till

Lag

**angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515)
om åtgärder mot vanhävd av jordbruk.**

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 §.

Finnes å — — — utan underhåll.

Angående tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Redogörelse för vissa fideikommissegendomen Bogesund berörande förhållanden.

Fideikommissegendomen Bogesund som bildar en halvö är belägen nordost om Stockholms stad. Från stadens centrum utgör avståndet fågelvägen till Bogesunds slott ungefär 14 kilometer. Landvägen över Stocksund och Rydboholm är avståndet till egendomens gräns omkring 29 kilometer; därifrån fram till slottet är avståndet ytterligare 6 kilometer. Till egendomen som har en strandlinje av cirka 55 kilometer hör ett flertal öar, holmar och skär. Genom en bro över det s. k. Pålsundet står egendomen i förbindelse med Vaxholm.

I handlingarna till en av lantmätare år 1873 verkställd arealavmätning anges Bogesund omfatta två säterier, 22 hemman och 23 torp med en sammanlagd ägovidd av 6 823 tunnland 1,5 kappland.

I beskrivning till rikets allmänna kartverks ekonomiska karta över Östra Ryds socken, upprättad åren 1905—1912, upptages Bogesunds fideikommiss-egendom med 20 bebyggda brukningsdelar och 103 bebyggda lägenheter till en total ägovidd av 3 363,4 hektar, därav

byggnadstomter och trädgårdar	14,4 hektar	
åker och annan odlad jord	678,7	»
naturlig äng	58,5	»
mossar och kärr	37,9	»
skogsmark (hagmarker inräknade) ..	2 524,3	»
kala berg och dylika impedimenter ..	5,8	»
vägar	23,3	»
sjöar och vattendrag	20,5	»

I den totala ägovidden ingå ägorna till säterierna Bogesund och Frösvik samt hemmanen Askrike, Bogsätra, Broknäs, Bullerholm, Ernvik, Gåsvik, Haga, Holminge, Illeboda (Ellboda), Ladvik, Långvreta, Nible, Norrkulla, Nässeldal, Röskär, Sandvreten, Sundby, Söderby, Söderkulla, Tenö, Törn-boda och Ut-Eke samt därjämte en del skattlagda lägenheter, bland dem Södra Ådalen. Härtill komma åtskilliga byggnadstomter belägna på det till fideikommisset hörande torpet Karlsudd samt på området Tenöudd.

Vid 1945 års fastighetstaxering åsattes *jordbruksfastigheterna* ett taxeringsvärde av 1 978 400 kronor, därav

jordbruksvärde	850 500 kronor	
skogsvärde	687 900	» och
tomt- och industrivärde	440 000	» ,

samt *den fasta egendomen i övrigt* ett taxeringsvärde av 1 618 800 kronor, därav

markvärde	1 519 700 kronor och
byggnadsvärde	99 100 »

eller sålunda egendomen i dess helhet ett taxeringsvärde av 3 597 200 kronor.

Egendomen innehaves sedan år 1908 av friherre Nils von Lantingshausen von Höpken, som å egendomen erhållit lagfart den 14 mars 1910.

Närmast att efterträda friherre von Höpken i fideikommissrätten till Bogesund äro enligt uppgift hans syster Clotilde von Höpken och därefter greve Nils Fredrik Wachtmeister.

Enligt ett av inskrivningsdomaren i Södra Roslags domsaga den 22 augusti 1945 utfärdat gravationsbevis besväras fideikommissegendomen icke av annan in-teckning än den, som den 29 januari 1900 under § 58 faststälts i 2 mantal Bogesund 1¹ och $\frac{1}{4}$ mantal Tenö 1¹ till säkerhet för beståndet av arrendekontrakt den 25 mars 1899, varigenom N. von Lantingshausen von Höpken till Arrendeaktiebolaget Carlsudd på 50 år från den 14 mars 1900 upplåtit nyttjanderätten till torpet Carlsudd samt Stora och Lilla Styrman-sholmarna.

Skötseln av Bogesunds fideikommissegendom var redan för nära 30 år sedan föremål för myndigheters, tidningspressens och enskildas uppmärksamhet.

Sålunda kan anmärkas att redaktören Nils Hall år 1916 till jordbruksdepartementet inkom med anmälan att vissa områden å fideikommisset vore utsatta för vanhävd, bestående bland annat däri att där anlagts s. k. betescentraler varigenom icke obetydliga arealer av förut odlad mark utlagts till betesmark. I anledning av berörda anmälan skedde år 1917 ingripande från det allmännas sida. Sålunda verkställdes på föranstaltande av länsstyrelsen i Stockholms län på våren 1917 av jordbrukskonsulent besiktning å en del under fideikommisset hörande gårdar. Såsom sammanfattning av undersökningen uttalade besiktningssmannen att ordet vanhävd kunde användas i sin fullaste utsträckning för ej obetydliga områden jord samt att denna vanhävd utövats under en lång följd av år. Att de besiktigade gårdarna skulle vara lagda under rationell beteskultur vore missuppfattning, ty inga åtgärder hade vidtagits som hörde samman med sådan kultur. Jorden hade lagts för fädot och vad den avkastade hade frambringats endast genom naturens krafter. — I detta uttalande instämde dåvarande kronofogden i fögderiet.

Länsstyrelsen synes därefter ha förbjudit att den odlade jorden finge användas till betesmark, varefter å de anlagda betescentralerna brödsäd odlats.

Någon mera påtaglig förbättring av jordbrukshävden å Bogesund har dock uppenbarligen icke skett under tiden mellan de båda världskrigen. Tvärtom synes nedläggande av förut självständiga brukningsdelar ha förekommit i allt mera ökad omfattning, varvid odlad jord kommit att utläggas till betesmark. — Någon möjlighet till ingripande mot vanhävden å egendomen medförde dock icke 1927 års uppsiktslag, vilken endast gällde för fastigheter tillhöriga bolag, ekonomiska föreningar och s. k. skogsspekulanter. Först sedan den 22 juni 1939 utfärdats en allmän förfogandelag, innebärande möjlighet för det allmänna att i och för folkförsörjningen förfoga över vanhävdad jordbruksegendom, blev Bogesunds fideikommissegendom åter föremål för uppmärksamhet på grund av de där rådande missförhållandena beträffande jordbrukets skötsel.

I en till jordbruksdepartementet den 17 oktober 1940 inkommen skrivelse erinrade redaktören Hall om sin framställning år 1916 angående missförhållandena å Bogesund samt tillade: Fideikommissarien hade bestritt avseende vid framställningen i fråga under förklaring att inskränkningen av jordbruket å Bogesund inginge som led i en ny plan för godsets skötsel, vars genomförande av honom ansetts såsom mera förmånlig ur ekonomisk synpunkt. Länsstyrelsen hade dock funnit sig föranledd anbefalla åtskilliga åtgärder till förbättring, varigenom en del jordbruksmark återförts i kultur och vanhävden

begränsats. Enligt vad som under de följande åren vid olika tillfällen framkommit i tidningspressen och Hall vid besök på platsen själv kunnat konstatera, hade dessa rättelser tyvärr ej blivit av större betydelse för den följande utvecklingen. Med den nuvarande fideikommissionnehavarens teorier vore det oförenligt att den jordbruksbefolkning som förjagats skulle återföras. Inga byar, gårdar eller ens torplägenheter hade återuppförts. Tvärtom hade odlingsmarken undan för undan ytterligare förminskats och allteftersom åren gått hade åkrarna förvandlats till betesmark med risiga skogsgläntor. Hall hemställde därför att Kungl. Maj:t snarast toge saken under övervägande och anbefalldes åtgärder som därvid kunde anses ifrågakomma för att få slut på vanhävden av Bogesunds fideikommiss och få dess bördiga jordområden åter förnuftigt och gagneligt brukade.

Över Halls framställning hördes jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad, som i yttrande den 6 november 1940 anförde bland annat: Kommissionens iakttagelser vid besiktning av fideikommisset överensstämde med innehållet i Halls anmälan. Det vore för kommissionens ledamöter upprörande att se en så stor egendom ligga i fullständig vanhävd i en tid då varje kvadratmeter mark behövde nyttjas för säkerställande av landets livsmedelsförsörjning. Kommissionen tillstyrkte därför att åtgärder snarast vidtoges för vinnande av rättelse i förhållandena å Bogesund.

I skrivelse till kristidsstyrelsen i länet, dagtecknad den 4 juli 1941, påtalade kristidsnämnden i Östra Ryds socken förhållandena vid Bogesund. Kristidsnämnden upplyste att den företagit inspektion av Bogesund med underlydande gårdar och torp den 11 juni 1941 samt anförde bland annat: Såsom en sammanfattning av inspektionen kunde uttalas att brister rådde i fråga om jordbrukets skötsel å såväl huvudgården som en del arrendegårdar. Det vore förty önskvärt att kristidsstyrelsen gjorde en framställning till jordbrukskommissionen om undersökning på ort och ställe för vidtagande av kraftiga åtgärder mot fideikommissionnehavaren. Om intet åtgjordes, komme förhållandena allteftersom åren ginge att bliva ännu sämre och komme på så sätt halva kommunen att helt ödeläggas.

Kristidsstyrelsen inhämtade yttrande från jordbrukskommissionen, som i skrivelse den 13 augusti 1941 uppgav bland annat: Kommissionen hade upprepade gånger företagit inspektion av Bogesunds fideikommissegendom för att söka komma till rätta med de missförhållanden som vore rådande icke endast på huvudgården utan även på en del till egendomen hörande utgårdar men bristande lagstiftning hade här legat hindrande i vägen. Vid inspektion som kommissionen företagit den 12 augusti 1941 hade konstaterats att i stort sett samma missförhållanden vore rådande som iakttagits vid närmast föregående besiktning i november 1940. Såväl på huvudgården som på en stor del av utgårdarna förekomme en rent bedrövlig gödselvård. En hel del hö som volmats stode fortfarande ute, diskesrenar, släntor och en del naturlig äng vore oslagna. På många ställen såge man här och där små höstackar vittnande om brist på nödiga uthus. Även vägar och broar vore i ett bedrövligt skick och skulle om några år säkert bliva helt ofarbara om intet åtgjordes. Med anledning av de iakttagelser som gjorts vid denna och föregående besiktningar föresloge kommissionen att hela egendomen Bogesund toges i beslag och sattes under administration.

Kristidsstyrelsen överlämnade därefter ärendet till statens livsmedelskommission. På anmodan av livsmedelskommissionen företog kristidsstyrelsens spannmålsombud godsägaren B. Gademan en undersökning av förhållandena å Bogesunds slott och huvudgård samt Askrike, Bogsätra, Frösvik, Gåsvik, Holminge, Ladvik, Nässeldal, Röskär, Sandvreten och Ut-Eke, och avgav däröver redogörelse i rapport av den 13 september 1941. I rapporten anfördes

bland annat: Gademans intryck vid inspektion av förhållandena å Bogesund sammanföle och överensstämde med de iakttagelser kristidsnämnden och jordbrukskommissionen gjort. Några förändringar till det bättre syntes ej ha inträffat och komme ej heller att inträffa så länge nuvarande fideikommissarie och arrendatorer finge handla efter eget gottfinnande.

Under åberopande av vad som i saken förekommit hemställde livsmedelskommissionen i skrivelse den 19 september 1941, att Kungl. Maj:t måtte med stöd av allmänna förfogandelagen förordna att Bogesund jämte övriga i Gademans rapport omförmälda fastigheter skulle tagas i anspråk för kronans räkning.

Sedan fideikommissariern och de berörda arrendatorerna beretts tillfälle att yttra sig över livsmedelskommissionens framställning, anförde Gademan med anledning av innehålllet i en av fideikommissariern avgiven förklaringskrift bland annat följande: Vid granskning av skötseln av arrendegårdarna å Bogesund hade Gademan funnit att arrendatorerna på grund av fideikommissarierns sällsynta ligkiltighet för sin jord saknade möjligheter att rationellt bruka sina arrendegårdar. Arrendekontrakten innehölle sålunda förbud mot syn och mot utstämpling av virke till nödiga reparationer eller nybyggnader utan jordägarens samtycke samt uttrycklig bestämmelse om att allt vad som gjordes för att förbättra byggnader och jord skulle utan ersättning tillfalla jordägaren. När därtill komme att jordägaren vägrat införa elektrisk kraft å egendomen och fullständigt låtit vägnätet å densamma förfalla, måste man anse att fideikommissariern icke rätt fattat sin uppgift som jordägare. Fideikommissarierns intresse för sin egendom framginge även därav att han enligt uppgift icke på åtskilliga år satt sin fot på slottet. Sammanfattningsvis kunde om resultatet av Gademans undersökning sägas att den vanvård som konstaterats helt och uteslutande kunde läggas fideikommissariern till last.

I infordrat utlåtande av den 4 november 1941 över livsmedelskommissionens framställning uppgav länsstyrelsen i länet, att förutsättning för tillämpning av allmänna förfogandelagen i varje fall torde föreligga beträffande huvudgården samt gårdarna Askrike, Frösvik, Holminge, Ladvik och Ut-Eke men framhöll att om de i framställningen avsedda fastigheterna eller vissa av dem på grund av de framställda anmärkningarna mot deras hävd funnes böra tagas i anspråk för kronans räkning syftet härmed i de fall där anmärkningarna hänförde sig till förefintliga byggnaders beskaffenhet icke torde kunna ernås utan betydande reparations- och ombyggnadskostnader samt beträffande Frösvik, där ekonomibyggnaderna brunnit ned, icke utan att nödiga byggnader åter uppfördes å gården.

Sedan lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk trätt i kraft och härigenom beretts möjlighet till ingripande mot vanhävd å jordbruksfastigheter i allmänhet, förordnade länsstyrelsen efter framställning av jordbrukskommissionen om syn jämlikt nämnda lag å Bogesunds huvudgård samt gårdarna Frösvik, Ladvik och Ut-Eke.

Syn hölls den 7 augusti 1942. Enligt det över synen upprättade protokollet, dagtecknat den 11 i samma månad, funno synemännen att uppenbar vanhävd föreläge endast å en del av det s. k. Askrikegårdet, till vilken del arrendatorn av huvudgården hade betesrätten men som i övrigt icke ingick i den arrendekontrakt.

På uppdrag av jordbrukskommissionen avgav därefter jordbrukskonsulenten hos Stockholms läns och stads hushållningssällskap J. V. Hagman ett den 3 december 1942 dagtecknat utlåtande över jordbruksdriften vid huvudgården och Frösvik.

I skrivelser av den 4 december 1942 till fideikommissariern och arrendatorn

av huvudgården meddelade jordbrukskommissionen att den funnit vissa åtgärder böra vidtagas till förbättring av hävden å huvudgården, Frösвик och det s. k. Askrikegården. Då någon överenskommelse om åtgärder för vanhävden avhjälpande emellertid icke kunde träffas, anmälde jordbrukskommissionen i skrivelse den 9 december 1942 förhållandet för länsstyrelsen jämlikt 6 § vanhävdslagen för den vidare åtgärd länsstyrelsen kunde anse vara påkallad.

I resolution den 15 november 1943 fann länsstyrelsen jordbrukskommissionens anmälan föranleda därtill att fideikommissarien vid vite av 3 000 kronor ålades att före den 1 juni 1945 hava avhjälpit vanhävden å viss del av Askrikegården.

Sedan fideikommissarien anfört besvär över länsstyrelsens beslut, fastställdes detsamma med smärre jämkningar av Kungl. Maj:t genom resolution den 14 september 1944.

Kristidsnämnden lät verkställa inspektion av egendomen den 22 september 1944. Över inspektionen upprättades en rapport till jordbrukskommissionen, i vilken rapport åtskilliga anmärkningar riktades mot jordens skötsel.

Genom beslut den 10 februari 1945 förordnade hälsovårdsnämnden i Östra Ryds socken — sedan extra provinsialläkaren T. Bjernestam i februari 1945 verkställt inspektion av bostäderna å godset — att bostäderna å 13 arrendegårdar skulle iståndsättas, att bostäderna å 4 arrendegårdar skulle utdömas samt att bristfälligheter å åtskilliga till gårdarna hörande brunnar skulle avhjälpas, allt inom vissa tider och i ett fall vid vite i penningar.

Över hälsovårdsnämndens beslut anförde fideikommissarien besvär hos länsstyrelsen. I besvären yrkades att hälsovårdsnämndens beslut måtte undanröjas i allt vad anginge tiden för utförandet av föreskrivna arbeten och lägenheternas beboende samt därför utsatt vite, varjämte tillades att det icke vore fideikommissariens mening att på minsta sätt motsätta sig eller underlåta att utföra de reparationer och ändringar som påkallats.

Länsstyrelsen har genom den 3 november 1945 meddelat utslag prövat besvären. För innehållet i utslaget redogöres här nedan vid behandlingen av förhållandena å de olika gårdarna.

Den 17 och den 18 maj 1945 företog jordbrukskommissionen ny besiktning å fideikommisset.

Den 15 juni 1945 inkommo till jordbruksdepartementet framställningar från jordbrukskommissionen och från Vaxholms stadsfullmäktige, vilka båda framställningar avsågo förhållandena å fideikommisset.

I jordbrukskommissionens framställning anfördes: Sådana förhållanden hade nu inträtt vid fideikommisset att kommissionen såge sig nödsakad att ännu en gång anhålla att hela egendomen toges i beslag under längsta möjliga tid då nuvarande innehavaren visat sig fullständigt oförmögen att handhava vården av godset. Från den 14 mars 1944 utarrenderades godset — med undantag av trädgården och de jordområden som handhades av fideikommissarien och helt vilade i vanvård — sålunda till endast åtta arrendatorer. Då dessa gårdar utom huvudgården saknade nödiga uthus och dessutom vore belägna på stora avstånd från varandra (ända upp till 6 kilometer), stode det klart att ingen möjlighet funnes att kunna bruka på sådant sätt uppkonstruerade enheter. Fideikommissariens tanke tycktes ha varit att sammanslå gårdar till arealer överstigande 50 hektar för att på så sätt komma undan den sociala arrendelagen.

Vaxholms stadsfullmäktige hemställde i sin skrivelse att Kungl. Maj:t måtte vidtaga sådana åtgärder med avseende å fideikommisset att dess stora värden kunde utnyttjas på ett sätt som bättre överensstämde med gängse seder och bruk i landet.

Samtliga förut omnämnda handlingar ha i augusti 1945 överlämnats till de utredningsmän som tillkallats för att verkställa utredning rörande ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. Utredningsmännen ha därefter under den 17, den 18 och den 20 augusti 1945 verkställt besiktning av Bogesunds fideikommissesegendom. För de iakttagelser som utredningsmännen därvid gjort ävensom för vad i de till jordbruksdepartementet inkomna handlingarna utöver vad förut återgivits kan vara av betydelse lämnas här nedan redogörelse i samband med behandlingen av förhållandena å de olika gårdarna.

Något som framstår såsom särskilt anmärkningsvärt beträffande skötseln av jordbruket å Bogesunds fideikommissesegendom är den sammanslagning av brukningsdelar som under de senaste tre årtiondena skett i allt större omfattning. Till en början synes sammanslagningarna allenast ha bestått däri att jämförelsevis små torp och lägenheter sammanförts med varandra till större brukningsenheter eller förenats med närliggande mantalssatta hemman. Så länge sammanslagningarna höllo sig inom denna ram, torde knappast någon berättigad anmärkning mot företeelsen i fråga kunnat framställas. Så småningom har emellertid den ena brukningsdelen efter den andra även om densamma i och för sig varit fullt bärkraftig försvunnit såsom självständig enhet och sammanslagits med annat eller andra bärkraftiga hemman. I all synnerhet är små märka att dessa sammanslagningar tagit ökad fart och omfattat åtskilliga större fastigheter sedan de år 1943 genomförda ändringarna i och skärpningarna av de sociala arrendebestämmelserna trätt i kraft. Det är säkerligen ingen tillfällighet att så blivit förhållandet utan synes det tämligen uppenbart att sammanslagningarna skett till undgående av de sociala arrendebestämmelsernas tillämpning å de nybildade brukningsenheterna. De närmare detaljerna vid sammanslagningarna skola här nedan klarläggas. Här må endast anföras att på fideikommisset i augusti 1945 förekomma endast åtta brukningsenheter, nämligen:

1. Huvudgården med Askrike,
2. Nya Ådalen,
3. Nya Sandvreten,
4. Nya Röskär,
5. Nya Gåsvik,
6. Nya Norrkulla,
7. Nya Sundby och
8. Nya Söderby.

I fråga om dessa åtta brukningsenheter lämnas här följande redogörelse.

1. Huvudgården.

I 1945 års fastighetstaxeringslängd för Östra Ryds socken upptages huvudgården eller Bogesund 1¹ om 2 mantal jämte delar av Askrike med en sammanlagd areal av 126,5 hektar åker; dess taxeringsvärde utgör 101 900 kronor. Gården är utarrenderad och innehaves sedan 1932 av samme arrendator.

Byggnaderna å huvudgården utgöras av — förutom slottet och därtill hörande byggnader — arrendatorsbostad, två statarbyggnader, mejeribyggnad, ladugård, en långa inrymmande stall och vagnbod samt logbyggnad.

Mot byggnadernas tillstånd ha riktats åtskilliga anmärkningar. Sålunda

påtalade jordbrukskommissionen i sitt yttrande den 6 november 1940 att uthusen till huvudgården ej vore underhållna.

Gademan uppgav i sin rapport av den 13 september 1941: Ladugården och stallet vore på grund av bristande underhåll av taken i färd att ruttna ned, då regnvatten trängde in litet varstans. Gårdssmedjan vore obrukbar och raserad. Arbetarbostäderna trotsade all beskrivning och borde ej få användas till bostäder i sitt nuvarande skick. På grund av bostädernas dåliga beskaffenhet försvårades möjligheten att erhålla tillräcklig arbetskraft för gårdens drift. Enligt arrendatorns uppgift hade upprepade framställningar gjorts till fideikommissarien om erhållande av reparationsvirke ehuru utan resultat.

I sitt yttrande över livsmedelskommissionens framställning den 19 september 1941 anförde länsstyrelsen den 4 november 1941: I syfte att vinna en mera omedelbar uppfattning om brukningsförhållandena å fideikommisset hade landshövdingen och landssekreteraren den 29 oktober 1941 besökt ett flertal av fideikommissets gårdar. De iakttagelser som därvid gjordes beäste i allt väsentligt det intryck ett studium av Gademans rapport vore ägnat giva. Emellertid konstaterades på ett par håll vissa förändringar sedan Gademans besök. Sålunda befunnas att reparationsarbeten igångsatts vid huvudgården dels å ladugården och dels å arbetarbostäderna. Enligt vad som uppgåves verkställdes dessa reparationer icke av arrendatorn utan fideikommissarien hade själv gått i författning om desamma.

Vid synen den 7 augusti 1942 antecknades att husen vore tillräckligt stora för gårdens behov, försedda med tegeltak och underhållna med undantag av en körbro, samt att en del virke forslats fram för reparation av körbanan.

Hagman anförde i sitt utlåtande den 3 december 1942 bland annat: Ladugården borde genomgå en genomgripande reparation. I samband därmed borde gödselstad med brunn anläggas. Häststallet kunde lämpligen inredas i den del av ladugården som ej nyttjades för nötkreaturens uppställning. Vidare borde förbindelse mellan ladan och ladugården för transport av foder till djuren ordnas på ett effektivare sätt. Vissa omändringar i ladan syntes ock böra tagas under övervägande och medtagas i reparationsplanen. I samband med hästarnas överflyttande till ladugårdsbyggnaden borde nuvarande stallbyggnaden rivas och användbart virke nyttjas vid reparation av ladugården. Tillgången på arbetarbostäder vore knapp. Då flertalet befintliga bostadslägenheter för arbetarna icke motsvarade nutida krav på utrymme m. m., borde en sanering av bostadsbeståndet företagas.

I skrivelse till länsstyrelsen den 25 februari 1943 framhöll jordbrukskommissionen att ladugården vore i sådant skick att den särskilt vintertid ej kunde godkännas för det i förhållande till densammans storlek alltför ringa kreatursantalet med därav följande uppvärmningssvårigheter samt att den borde avbalkas och även i övrigt iordningställas och anpassas efter det kreatursantal som kunde komma att födas på gården.

Länsstyrelsen fann i resolutionen den 15 november 1943 med hänsyn till vad synemännen anført rörande byggnaderna å huvudgården jordbrukskommissionens anmälan i vad anginge ladugården icke föranleda till någon länsstyrelsens åtgärd.

Provinsialläkaren Bjernestam uppgav i sitt utlåtande i februari 1945 efter inspektion av bostäderna å huvudgården: *Mejeribyggnaden*: En bostad för underlydande vore inredd i övre våningen. Nedre botten i byggnaden rymde tvättstuga, vedbod m. m. Fönster i denna våning saknades delvis, varför utrymmena här bleve mera utkylda än nödvändigt. Av bostadens tre rum användes endast två. Köket vore litet och försett med mycket dålig vedspis. Det rum som användes såsom sovrum vore försett med kakelugn. I det andra rummet vore provisoriskt insatt en liten kombinerad vedspis-kamin. Golven

verkade dåliga, dragiga och kalla och isolerade ej tillräckligt mot de underliggande utkylda utrymmena. Fönstren vore otäta. Stark fukt kunde tidvis förmärkas i bostaden. Garderob och skafferi kunde på grund av sitt läge direkt under yttertaket ej användas. — *Nya statarbyggnaden*: Vardera våningen innehölle två bostäder om ett rum och kök. I nedre västra bostaden, som vore bebodd av en estnisk familj med två minderåriga barn, vore belysningen god. Vedspisen i köket vore dålig. Golven vore dåliga och kändes kalla. Kakelugn funnes i rummet. Taken vore otäta; i köket hade i sprickorna instoppats bomull och tygtrasor. Skafferi och garderob funnes. — I östra bostaden på nedre botten saknade köket spis, endast en stor pannmur funnes. Ytterdörren ginge ej att stänga. Innanför köket låge rummet, som beboddes av en ensam man. Golvet vore dåligt och otroligt smutsigt. Rummet vore försedd med kakelugn. Lägenheten betecknades som kall och dragig. — I västra bostaden på övre botten som beboddes av en estnisk familj om två personer vore belysningen god. Vedspisen i köket vore dålig. Golven verkade dåliga. Kakelugn funnes i rummet. Bostaden betecknades som kall. Garderob och skafferi funnes. — Den återstående bostaden å övre botten stode obebodd.

Med anledning av Bjernestams anmärkningar beslöt hälsovårdsnämnden den 10 februari 1945 att bristerna å mejeribygnaden och nya statarbyggnaden skulle avhjälpas och bostäderna istandsättas i överensstämmelse med gällande hälsovårdsstadga samt att arbetena därmed skulle vara påbörjade den 1 maj 1945 och vara färdiga och avslutade den 31 december 1945.

Efter besvär av fideikommissarien över hälsovårdsnämndens beslut återförvisade länsstyrelsen genom utslaget den 3 november 1945 målet i denna del till hälsovårdsnämnden för ny behandling enär i överklagade beslutet icke angivits i vilka avseenden bostäderna i mejeribygnaden och nya statarbyggnaden vore behäftade med bristfälligheter.

Vid den av utredningsmännen den 17 augusti 1945 företagna besiktningen av byggnaderna konstaterades följande:

Beträffande den *stall* och *vagnbod* inrymmande längan: Byggnaden, vars tak var belagt med tegelpannor, befann sig i sin helhet betraktat i ett synnerligen dåligt skick. Takstolen syntes ej ha varit byggd för tegeltak, varför en svacka uppstått. Spiltorna i stallet, 18 till antalet, vore mycket illa underhållna och delvis uppruttna. I golvet som var av cement förekommo sprickor och håligheter. Vagnbodens väggar vore alldeles förfallna; dess tak befann sig i jämmerligt skick.

Beträffande *ladugården*: Denna syntes från början ha varit väl byggd, men dess underhåll hade i hög grad eftersatts. I väggarna funnos här och var stora sprickor, golven vore söndriga och innertaket delvis uppruttet. Gödselrännorna vore öppna. I ladugården, som var byggd för 120 djur, uppställdes numera, enligt vad som uppgavs, endast ett 70-tal, därav 40 mjölkkor. Den för dessa djur använda delen av ladugården hade avskilts från ladugården i övrigt medelst upphängda papperssäckar stoppade med halm, dock med stora mellanrum, vadan något verkligt skydd mot kylan i den ej använda delen av ladugården ej åstadkoms. Överhuvudtaget verkade det som om de i ladugården uppställda kreaturen vintertiden skulle fara mycket illa till följd av drag och kyla. Det kunde rent av ifrågasättas om icke förbud borde meddelas mot hållandet av djur i ladugården i dess nuvarande skick.

Vid sidan av ladugården fanns en *mjölkammare*, vars dåliga beskaffenhet trotsade all beskrivning såväl vad angick väggar och golv som inredning. Dess användande borde förbjudas ur hälsovårdssynpunkt. En i rummet befintlig fotogenmotor, som användes för drivande av mjölkkningsmaskinen, spred en stark fotogenlukt. Utanför mjölkkammaren och i det närmaste

i jämnhöjd med dess golv stod en samling av gulbrun illaluktande vätska, möjligen kreatursurin från ladugården.

Utänför ladugården låg en stor gödselstack överväxt med ogräs. Gödseln hade säkerligen ej utkörts på flera år, vilket tydde på uppenbar vanhävd.

Beträffande *logbyggnaden*: I denna hade insatts nya träbjälkar efter jordbrukskommissionens påpekande vid dess senaste besök å gården.

Beträffande *arbetarbostäderna*: En sådan bostad om ett rum och kök var inrymd i övre våningen av mejeribygnaden. Ej annan eldstad fanns än en liten kamin. Köket var mörkt och mycket dystert. Det upplystes att den arbetarfamilj, som för närvarande bebodde lägenheten, skulle flytta en av de närmaste dagarna. Någon annan arbetarbostad i mejeribygnaden var icke bebodd. Såvitt utrönas kunde hade några reparations- eller ändringsarbeten i anledning av hälsovårdsnämndens beslut den 10 februari 1945 icke utförts.

En äldre statarbyggnad upplystes vara utdömd såsom människobostad och stod för närvarande obebodd.

En nyare statarbyggnad innehöll bostäder om ett rum och kök för fyra familjer, vartill kom ett enkelrum. I ett par av rummen syntes nya golv ha inlagts. Eldstäderna voro otillräckliga. Panelen på huset var dålig liksom även en veranda och en ingångsbro.

Beträffande jordens skötsel å huvudgården ha från olika håll framförts anmärkningar:

Jordbrukskommissionen fann sålunda i sitt yttrande den 6 november 1940, att å huvudgården föreläge vanhävd, att ägorna närmast gården mest utgjordes av mångåriga, starkt mossbeväxta vallar samt att en grönskande gödselhög vittnade om att gödselstaden icke på mycket länge blivit rörd.

Efter inspektion den 11 juni 1941 anförde kristidsnämnden: Å gården, som enligt uppgift innehöle 100 hektar låge 60 hektar i vall och s. k. beten medan 32 $\frac{1}{2}$ hektar vore vårsådda och 7 $\frac{1}{2}$ hektar i träda. Någon höstsäd odlades icke emedan som arrendatorn uppgåve »det icke lönar sig». Förutvarande arrendatorer hade dock fått utmärkta höstsädesskördar å egendomen. Vallarna vore gamla och dåliga samt bestode mest av naturligt gräs och ogräs. Gran och tallplantor växte långt ut på åkrarna, vilket ju icke tydde på någon hög jordbrukskultur. Betesvallarna bestode till övervägande del av kvickrot och hade nog aldrig varit igensädda med kulturgräs.

I sitt yttrande den 13 augusti 1941 uppgav jordbrukskommissionen, att kommissionen efter inspektion den 12 augusti 1941 kunde konstatera i stort sett samma missförhållanden som iakttagits vid närmast föregående besiktning i november 1940, ehuru dock en areal av 12—15 hektar upplöjts och delvis brukats för höstsådd samt att kommissionen kunde bekräfta riktigheten av de iakttagelser i fråga om vallarna som gjorts av kristidsnämnden.

Gademan upplyste i sin rapport till livsmedelskommissionen den 13 september 1941: Någon förbättring hade icke inträtt utan den otroliga vanhävdens fortginge i samma stil. Enligt ortsbornas uppgift vore jorden av god beskaffenhet och hade förut, när den sköts rationellt, givit goda såväl sådes- som höskördar. Nu låge åkerjorden till största delen i gamla och mossbelupna betesmarker, där skogen flerstädes började göra sitt intåg. Någon cirkulation mellan de olika växtslagen kunde man ej tala om. Brödsäd odlades icke med undantag av vårvete å ett område om ungefär 5 tunnland, vilket område vore oslaget och i bästa fall komme att lämna samma totalmängd i skörd som utsädesmängden. Den från flera år lagrade och ej ut-

körda gödseln (representerande ett betydligt större värde än ladugårdsbyggnaden) skulle säkerligen vara nyttig för den mindre väl skötta åkerjorden.

I en skrift av den 21 oktober 1941 tillade Gademan: Jorden vore icke rationellt brukad. Om brukningen vore lagd på mjölkproduktion, skulle egendomen kunna föda dubbla antalet kor. Gården skulle normalt kunna avkasta cirka 100 000 kg mjölk och dessutom spannmål å omkring 100 tunnland. Bruksresultatet utgjorde därför intet bevis på att egendomen sköttes rationellt.

I sitt yttrande den 4 november 1941 anförde länsstyrelsen: Mot den kritik som Gademan riktat mot brukningen av huvudgården hade fideikommissaren vänt sig med särskild skärpa under påpekande att den brukningsform som tillämpades icke toge sikte på spannmålsproduktion utan direkt inriktade sig på en ur folkförsörjningssynpunkt minst lika viktig mjölkproduktion samt att denna inriktning för en egendom med Bogesunds läge och avsättningsförhållanden framstode såsom den naturligaste och lämpligaste. Länsstyrelsen hade ingen anledning ifrågasätta riktigheten av dessa synpunkter och enligt vad Gademans promemorior gäve vid handen syntes icke heller Gademan vilja bestrida deras berättigande. Hans anmärkningar torde, såvitt länsstyrelsen kunde förstå, mindre gälla brukningsformen såsom sådan än konstaterade brister i dess tillämpning. Sålunda hade han påvisat att odlad jord, som för kreatursuppfödning lagts till vall och beten, i stor omfattning missköts genom att icke göras till föremål för gödsling och frösådd. Och vidare hade han gjort uttalanden, av vilka syntes framgå att arealerna av den till vall och beten utlagda jorden proportionsvis vida överstege vad som betingades av storleken av kreatursbesättningen. Å huvudgården medgäve ekonomibyggnaderna möjlighet till en ökning av kreaturstammen ehuru denna möjlighet icke tillvaratagits. Enligt länsstyrelsens mening tydde de förhållanden å vilka Gademan sålunda riktat uppmärksamheten på en betänklig misshushållning med jorden. Huruvida en dylik misshushållning i allmänhet ansåges falla under begreppet »uppenbar vanhävd» kunde måhända vara ovisst. Då den emellertid till sina verkningar icke nämnvärt syntes skilja sig från rena underlåtenheten att bruka den odlade jorden och vidmakthålla dess växtkraft, torde skäl finnas för att hänföra den under nyssnämnda vanhävdsbegrepp.

Vid synen den 7 augusti 1942 anmärktes, att den till bete använda åkerarealen vore alltför stor, då rikliga naturliga beten funnes att tillgå, samt att jordens hävd vore mindre god.

Jordbrukskommissionen anförde i skrivelsen till länsstyrelsen den 25 februari 1943: Kommissionen hade icke ansett sig äga rätt att föreskriva viss produktionsinriktning för gården utan endast föreskrivit sådana åtgärder att befintlig vanhävd avhjälpes. Fideikommissarien gjorde gällande att animalisk produktion vore det enda möjliga å egendomen. Även om kommissionen funne en sådan uppfattning väl ensidig hade den intet att erinra häremot under förutsättning att åkerjord och byggnader sköttes så att produktionen av livsmedel bleve tillfredsställande, vilket för närvarande ingalunda vore fallet. Tvärtemot fideikommissariens uppfattning hade kommissionen konstaterat att mjölkproduktionen å såväl huvudgården som Frösvik med tillhörande gårdar vore abnormt låg i förhållande till arealen även om gårdarna vore lagda i normalt växelbruk med såväl animalisk som vegetabilisk produktion. Med den ensidiga produktionsinriktning som fideikommissarien ansåge vara den riktiga framträdde detta missförhållande ännu tydligare som en uppenbar följd av vanhävden. — Utöver den vanhävd som synemännen konstaterat hade kommissionen för sin del funnit sådan föreligga i avsevärt större utsträckning men icke ansett sig böra påyrka dess avhjälpande annat

än i de fall då den direkt äventyrade gårdens normala produktionsmöjligheter.

I besiktninginstrument av maj 1945 anmärke jordbrukskommissionen, att huvudgården företedde en om möjligt sorgligare anblick av vanhävd och förfall än vid tidigare besiktning samt att vissa till gården hörande åkrar låge oplöjda.

I detta sammanhang antecknades:

att mjölkproduktionen på huvudgården enligt arrendatorns uppgift utgjort 98 709 kg under tiden $\frac{1}{6}$ 1940— $\frac{31}{5}$ 1941, 70 584 kg under tiden $\frac{1}{7}$ 1941— $\frac{30}{6}$ 1942 och 112 409 kg under tiden $\frac{1}{6}$ 1944— $\frac{31}{5}$ 1945;

att kristidsnämnden beträffande skördeuppskattningen den 11 augusti 1944 på huvudgården lämnat följande uppgift: Ett område om 25 hektar fodersäd hade uppskattats giva en skörd av 32 500 kg. Enligt tröskrapporten hade utbytet dock blivit endast 13 100 kg. Den stora skillnaden mellan uppskattad och verklig skörd berodde på dåliga bärgningsmetoder. Av vårvete försålades under år 1944 600 kg; detta parti vore den enda brödsäd som kommit från Bogesund regleringsåret 1944—1945 och för övrigt den enda kvarndugliga brödsäd som gården avkastat under hela krisen;

att arrendatorn å huvudgården i föreskriven anmälan till kristidsstyrelsen uppgivit: Under sommaren 1945 användes åkerarealen 100 hektar på så sätt: att vårvete funnes å 1, blandsäd å 25, matårter å $\frac{1}{2}$, potatis å $\frac{1}{2}$, grönfoder av säd och baljväxter å 3, vall till slätter å 37, vall avsedd till fröskörd å 3 och vall till bete och grönfoder å 30 hektar. Den 1 juni 1945 funnes på gården följande kreatursbesättning: 4 hästar, 1 tjur, 39 kor, 26 kvigor och 14 kalvar. Under år 1944 producerades å gården 100 865 kg mjölk, varav 91 040 kg levererades till mejeri;

samt att vid skördeuppskattning den 9 augusti 1945 25 hektar blandsäd beräknats giva en skörd av 32 500 kg.

Beträffande den under huvudgården brukade delen av Askrikegården kan anmärkas följande:

Enligt uppgift av Gademan i dennes rapport av den 13 september 1941 låg jorden i fråga huvudsakligen i betesvall, på vilken gran- och tallplantor börjat göra intåg.

Vid länsstyrelsens besiktning den 29 oktober 1941 uppgav arrendatorn av huvudgården att å de delar som nyttjades till betesmark endast förekomme självsådd.

Synemännen konstaterade den 7 augusti 1942 att ett område om 43 tunnland, som utgjorde en av Bogesunds bästa jordar, back- och stenfri med god ägofigur legat i vanhävd sedan år 1932 i det att området varken brukats eller besåtts. Synemännen föreslogo att fideikommissarien förpliktades att omedelbart bruka området i fråga t. ex. genom upplöjning genast för sådd med höstsäd eller möjligen vårsäd år 1943.

I sin skrivelse till länsstyrelsen den 25 februari 1943 anförde jordbrukskommissionen: Askrikegården, vilket sedan år 1932 icke varit föremål för brukning, gödsling eller dikning utan fått helt sköta sig självt, måste för att lämna tillfredsställande avkastning snarast dikas, upplöjas och gödslas samt besås med säd, i vilken därest området fortfarande skulle användas till mångårig betesvall insåning med lämplig fröblandning borde ske. Enligt kommissionens mening vore arealen såsom enbart betesmark dock för stor i förhållande till huvudgården i övrigt och dessutom belägen alltför långt bort från densamma för att på detta sätt kunna tillfredsställande nyttjas, varför Askrikegården med den goda jord, som där funnes i stora skiften, hellre borde inläggas i vanligt växelbruk. Dess utnyttjande till enbart bete torde även nödvändiggöra upp-

förande av sommarladugård med mjölknings- och vattningsanordningar. Med anledning härav funne kommissionen för sin del lämpligare att viss del på vanligt sätt användes till produktion av spannmål och foder men ville som framhållits icke motsätta sig Askrikegårdets utnyttjande till bete under ovan angivna förutsättningar.

I resolutionen den 15 november 1943 förpliktade länsstyrelsen som av syneutlåtandet fann vara styrkt, att 43 tunnland av Askrikegårdet vore föremål för sådan vanskötsel att jordens avkastningsförmåga äventyrades, fideikommissarien att vid vite av 3 000 kronor för underlåtenhet därutinnan före den 1 juni 1945 ha satt ifrågavarande jord i kultur genom rationell brukning och växtodling.

Sedan fideikommissarien anfört besvär över länsstyrelsens berörda beslut, inkom länsstyrelsen med utredning utvisande dels att det i överklagade resolutionen avsedda Askrikegårdet jämte däri ingående del av den s. k. Knäviksängen i areal innehölle — fränsett ett område om 0,48 hektar som vore upplåtet till militärförläggning — 20,06 hektar eller 40,65 tunnland, dels ock att jordbrukskommissionen beträffande vanhävdens avhjälpande föreslagit vissa alternativa åtgärder, däribland att ett genom Askrikegårdet och Knäviksäng löpande utfallsdike skulle bottnas och släntas och andra diken därstädes iståndsättas samt att sagda område skulle plöjas, gödslas och besås med lämpligt frö och skyddsäd för användande till bete.

I resolution den 14 september 1944 fann Kungl. Maj:t fideikommissariens besvär icke föranleda annan ändring i länsstyrelsens resolution än att tiden för vidtagande av föreskrivna åtgärder för avhjälpande av vanhävdens bestämdes till senast den 1 juni 1946 och skulle fideikommissarien, därest han fortfarande önskade nyttja sagda område om 20,06 hektar för grässlåtter och bete, beträffande åtgärder för vanhävdens avhjälpande å området förfara i huvudsaklig överensstämmelse med jordbrukskommissionens förut omförmälda förslag.

Vid den av utredningsmännen verkställda besiktningen av huvudgården konstaterades beträffande jordens brukning, att de anmärkningar i detta hänseende som enligt den förut lämnade redogörelsen från skilda håll framställtts hade sitt fulla berättigande. Om också de till vall och bete utlagda åkarna åtminstone delvis, såsom förhållandet vore med det s. k. Tallaröskiftet, befunde sig i jämförelsevis gott tillstånd — säkerligen i viss mån beroende på den gynnsamma väderleken under 1945 års sommar — måste dock det brukningssätt som sedan flera år tillämpades anses såsom i hög grad oekonomiskt och irrationellt. I detta hänseende borde framhållas, dels att de arealer som utlagts till beten finge anses vara alltför stora i förhållande till de arealer som användes för sädesodling, helst som riklig tillgång på naturliga betesmarker finnes, dels att någon gödsling av betesmarken eller insåning av gräsfrö i den uppenbarligen ej skedde och dels att indelning av betesmarken i fällor ej förekomme, till följd varav djuren under betestiden finge gå lösa över hela den stora betesarealen. Vidare vore det tydligt att därest såsom från fideikommissariens sida gjorts gällande, huvudvikten skulle läggas på den animaliska produktionen, misshushållning föreläge så tillvida att kreatursbesättningen på gården vore alltför liten i förhållande till omfattningen av slåttervallarna och betesmarkerna. Mest rationellt skulle emellertid vara att avsevärda delar av betesmarkerna plöjdes upp och intoges i cirkulationsbruk, varigenom sädesproduktionen på gården kunde betydligt ökas.

2. Nya Ådalen

omfattar 81,25 hektar åker och har år 1945 åsatts ett taxeringsvärde av 89 700 kronor. Brukningsenheten har uppkommit genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Tenö 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal och fastigheten Södra Ådalen samt brukas nu av den tidigare arrendatorn å Södra Ådalen med sistnämnda gård såsom huvudgård. Avståndet mellan de båda gårdarna är cirka sju kilometer och enda förbindelsen mellan dem utgöres av en väg, som till större delen befinner sig i miserabelt skick.

Hemmanet Tenö om 21 hektar åker innehades under åren 1908—1938 av en och samme arrendator och under påföljande år fram till 1944 av en anförvant till denne. I arrendeavgäld utgick då 2 000 kronor om året. Enligt uppgift skulle det sista arrendekontraktet beträffande Tenö ha utlöpt först år 1948. Emellertid hade fideikommissarien under år 1943 begärt att arrendatorn skulle lämna arrendet redan den 1 januari 1944, därvid fideikommissarien erbjudit för den återstående kontraktstiden en årlig kontant ersättning av 420 kronor jämte fri dispositionsrätt till åbyggnaderna och rätt att hålla en häst och en ko jämte smådjur. Arrendatorn som funnit sig böra antaga fideikommissariens förslag hade på nämnda villkor frånträtt arrendet den 1 januari 1944, varefter jorden lagts till Södra Ådalen. År 1943 hade å Tenö fötts 3 hästar och 18 nötkreatur, varjämte arrendatorn hållit traktor.

Åbyggnaderna å Tenö utgöras av mangårdsbyggnad av trä i två våningar, ladugård under tak av tegel med plats för 18 kor, stall med 4 spiltor och loge sammanbyggda i en länga samt drängkammare och vedbod.

Brukningsdelen Södra Ådalen utgjordes ursprungligen av ett torp, omfattande enligt 1873 års arealavmätning 9 tunnland 19 kappland. Genom sammanslagning med angränsande torp och lägenheter utökades arealen till omkring 25 hektar. Under arrendet lades därefter även ett område om 12 hektar åker från det $1\frac{1}{2}$ —2 kilometer öster om Södra Ådalen belägna Askrikegården. Sedan ladugård, stall och loge till den väster om Södra Ådalen liggande arrendegården Frösvik 1¹ om 2 mantal nedbrunnit år 1935, lät fideikommissarien uppdelna den till Frösvik hörande odlade jorden i ungefär tre lika stora skiften om 23 hektars storlek, av vilka ett skifte lades till envar av arrendegårdarna Södra Ådalen, Sandvreten och Röskär.

I arrendeavgäld för hela den nybildade brukningsenheten Nya Ådalen utgår enligt uppgift av arrendatorn endast 1 500 kronor om året. Djurbesättningen å gården utgjorde den 1 juni 1945 4 hästar, 1 tjur, 19 mjölkkor och 3 ungdjur.

Å Södra Ådalen finnas följande byggnader: mangårdsbyggnad i två våningar, ladugård med plats för 18 djur och loge sammanbyggda i en länga, stall med 5 spiltor och arbetarbostad.

Vid utredningsmännens besök å Nya Ådalen antecknades följande:

Beträffande byggnaderna å Tenö: Mangårdsbyggnaden som var från 1700-talet men senare tillbyggt var i tämligen gott stånd. Golvet i stallängan var dåligt. Innertaket i svinhuset som var beläget vid ladugården var uppruttet och i behov av omläggning.

I fråga om byggnaderna å Södra Ådalen: Ladugården med loge var dåligt underhållen; den kunde anses motsvara behovet för en gård på högst 15 hektar. Stallet var synnerligen mörkt och även i övrigt bristfälligt både ut- och invändigt; sålunda voro väggbräderna till stor del uppruttna. Arbetarbostaden var något så när underhållen. Maskiner och redskap belamrade gårdsplanen, då redskapsskjul saknades. En grönskande gödselstack som låg intill ladugården innehöll gödsel från åtskilliga år.

Beträffande jordens skötsel: Av åkerarealen som av arrendatorn uppgavs till 70 hektar användes 5 hektar till höstvet, 8 hektar till havre, 10 hektar till blandsäd, $\frac{1}{2}$ hektar till matärter, $1\frac{1}{2}$ hektar till potatis, 27 hektar till slättervall, 2 hektar till vall för fröskörd, 10 hektar till betesvall och 6 hektar till helträda eller obrukad åkerjord. Under år 1944 hade till mejeri levererats 20 600 kg oskummad mjölk.

Den förut omnämnda uppdelningen av Frösviks-jorden har på grund av avståndet till de olika huvudgårdarna, de dåliga vägförbindelserna och de otillräckliga ekonomibyggnaderna å huvudgårdarna redan från början medfört synnerligen stora olägenheter vid brukandet av jorden i fråga med därav följande vanhävd. Detta förhållande har också påtalats i olika sammanhang. Redogörelse härför lämnas här nedan även såvitt angår de delar av Frösviks-jorden som lagts under Sandvreten och Röskär.

Sålunda uppgav jordbrukskommissionen i sitt yttrande den 6 november 1940 att beteshagarna å Frösvik i stor utsträckning vore obetade och ängarna oslagna samt att dikena vore helt eller delvis igengrodda.

Kristidsnämnden anförde i skrivelserna den 4 juli 1941 att, sedan Frösviks gård samt många torp lagts som sidobruk till andra ännu bebodda gårdar hade följderna blivit att jorden ej alltid sköts som den borde. Någon naturlig gödsel finge den väl aldrig och knappast någon konstgödsel heller.

Gademan uppgav i sin rapport till livsmedelskommissionen den 13 september 1941: De tre mindre granngårdar, på vilka Frösviks åkerjord uppdelats, låge på alltför långt avstånd för att jorden i fråga skulle kunna rationellt brukas. Följden hade därför blivit att åkerjorden till större delen låge i gamla vallar som aldrig erhöles någon gödsel, då de nya brukarnas ursprungliga djurantal ej kunnat ökas på grund av för små stallutrymmen.

I ett senare yttrande anförde Gademan: Till Sandvreten å vilken gård uppförts ekonomibyggnader efter en areal av 22 tunnland hade jordägaren utan att öka ekonomibyggnaderna lagt dels från Frösvik 47 tunnland och dels från andra utgårdar 28 tunnland. Härigenom och då avståndet till jorden på Frösvik utgjorde cirka 3 km hade sistnämnda jord blivit helt vanvårdad. Samma förhållande rådde beträffande Röskär. Denna gård hade ekonomibyggnader efter 36 tunnland och hade från Frösvik erhållit ytterligare 47 tunnland. Röskärs del av Frösvik låge cirka 6 km från ekonomibyggnaderna. Jämväl här vore brukandet av Frösviks 47 tunnland eftersatt och vanvård föreläge. Frösådd å slättervallarna hade tydligen icke ansetts behöflig, utan den växtlighet som funnes hade kommit genom självsådd.

I syneprotokollet av den 11 augusti 1942 uttalade synemännen om Frösvik bland annat, att de ansåge att fideikommissarien borde åläggas bygga upp erforderliga uthus i stället för dem som förstörts genom branden och brukaren förpliktas att ha full ladugårdsbesättning och hästar. På gården funnes mycket stora och rikliga beteshagar med ymnig betesväxt. Dessa betesmarker ginge ned mot saltvatten men användes endast till ringa del. Synemännen trodde sig kunna påstå att betesmarkerna skulle kunna räcka för omkring 50 nötkreatur i minst 4 månaders betesgång årligen. Någon vanhävd i lagens mening ansåge synemännen sig ej för det dåvarande kunna konstatera på Frösvik — detta kunde dock till stor del bero på att årets rika nederbörd givit ett så gott skörderesultat — men då jorden ej kunde tillföras naturgödsel och då tillgången på konstgödsel vore synnerligen begränsad kunde med nuvarande brukningssystem fullgod skörd ej förväntas under kommande år.

Hagman yttrade i sitt utlåtande den 3 december 1942: Då ekonomibyggnaderna vid samtliga tre gårdar Ådalen, Sandvreten och Röskär ej vore av sådan storlek att de medgäve utökning av djurbestånden, bleve följderna helt visst att Frösviks-jorden icke tillfördes någon kreaturgödsel, varför man där

måste räkna med årligen minskade grödor. Visserligen kunde man till en tid genom att påföra konstgödsel uppehålla jordens avkastningsförmåga, men då konstgödsetillgången vore mycket knapp, torde Frösviksjorden bliva mycket vanlottad vad sådan gödning anginge. Omsorgen om jordbruket och dess rationella utnyttjande bjöde att Frösviks gård brukades som en enhet för sig. Ladugården borde därför snarast återuppföras. Underhållet av diken och vägar hade eftersatts sedan flera år och även häri borde rättelse ske.

Jordbrukskommissionen uttalade den 4 december 1942 att till Frösviks gård hörande öppen jord skulle genom erforderlig avdikning, brukning och gödsling bringas i sådan hävd att den normala produktionen icke äventyrades.

I skrivelsen till länsstyrelsen den 25 februari 1943 anförde jordbrukskommissionen: Normal produktion syntes kunna åstadkommas endast genom återuppförande av erforderliga ekonomibyggnader å Frösvik eller ock genom utökning till erforderlig storlek av ekonomibyggnaderna å de arrendegårdar till vilka Frösviksjorden blivit upplåten. I intetdera fallet funne sig kommissionen befogad att ingripa utan finge förorda de åtgärder som Hagman i sitt utlåtande föreslagit.

I resolutionen den 15 november 1943 yttrade länsstyrelsen: Vidkommande Frösviks gård funne väl länsstyrelsen jordbrukskommissionens anmälan såtillvida befogad som av vad synemännen upplyst om därstädes rådande brukningsförhållanden syntes framgå, att den till gården hörande jordens avkastningsförmåga äventyrades på grund av otillräcklig gödsling. Då emellertid förebyggandet därav syntes förutsätta åtgärder som det enligt vanhävdslagen icke torde kunna åläggas vare sig jordägaren eller brukarna att vidtaga, funne länsstyrelsen kommissionens anmälan vad denna gård anginge icke föranleda någon länsstyrelsens ytterligare åtgärd.

Av kristidsnämnden utsedda besiktningsmän anmärkte i rapport till jordbrukskommissionen den 25 september 1944 beträffande den del av Frösviksjorden som tillagts Sandvreten att omkring 4 hektar av 1943 års träda som delvis plöjts på hösten 1943 för övrigt varken brukats eller besåts år 1944 samt att 5 hektar av första årets vall endast vore beväxt med ogräs.

Vid sitt besök å Bogesundshalvön kunde utredningsmännen på vägen Södra Ådalen—Frösvik iakttaga att åtskillig till Frösvik hörande under Södra Ådalen brukad jord, som tidigare varit åker, utlagts till betesmark. På vissa ställen voro diken fulla med lövsly och skogen fick obehindrad tränga in på skiftena. Enligt utredningsmännens åsikt måste vanhävd här anses föreligga. Jorden borde — sedan diken röjts — plöjas upp, gödglas och indragas i cirkulationsbruket.

Utredningsmännen besiktigade härjämte åtskilliga skiften norr om huvudbyggnaderna å Frösvik. På flera ställen var hävden anmärkningsvärt dålig; åkerjord hade utlagts till betesmark. På större vallområden var gräset ännu oslaget, och ifrågasättas kunde om det någonsin bleve skördat. Ren vanhävd förelåg.

Beträffande den verkställda sammanslagningen av Tenö, Södra Ådalen och $\frac{1}{3}$ av Frösviksjorden uttalade utredningsmännen såsom sin bestämda mening att denna så långt ifrån medförde några fördelar för jordbruksdriften att den tvärtom måste anses vara i allra högsta grad irrationell, detta på grund av det långa avståndet mellan de olika gårdarna och de jämmerliga vägförbindelserna dem emellan ävensom med hänsyn därtill att å Södra Ådalen som vore huvudgård ej funnes byggnader tillräckliga att rymma en mot jordarealen svarande kreatursbesättning. Det syntes uppenbart att den år 1944 skedda sammanslagningen av Tenö och Södra Ådalen komme att giva ökad fart åt den redan tidigare inträdda vanhävden å

Frösviksjorden, varjämte med hänsyn till svårigheten för att icke säga omöjligheten av ett förnuftigt brukningssätt på de olika gårdarna vanhävden även på andra områden än Frösviksjorden måste befaras alltmera gripa omkring sig.

3. Nya Sandvreten

omfattar 71,25 hektar åker och har år 1945 åsatts ett taxeringsvärde av 74 000 kronor. Brukningsenheten har uppkommit genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Sandvreten 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal och Holminge 1¹ om $\frac{1}{2}$ mantal samt arrenderas nu av den tidigare arrendatorn å Holminge. Jordbruket å Sandvreten skötes av en son till arrendatorn för dennes räkning. Avståndet mellan Sandvreten och Holminge uppgår till omkring 2 kilometer.

Hemmanet Sandvreten omfattade enligt uppgift ursprungligen omkring 11 hektar åker men utökades senare med 14 hektar åker från andra utgårdar. Såsom förut nämnts lades till hemmanet år 1935 en tredjedel av den till Frösvik hörande jorden. Sandvreten utarrenderades därefter för 1 550 kronor om året.

Byggnaderna å Sandvreten utgöras av mangårdsbyggnad inrymmande ett rum och kök, stall och ladugård sammanbyggda i en långa samt loge.

I sin rapport den 13 september 1941 till livsmedelskommissionen påtalade Gademan, att ehuru åkerarealen till Sandvreten ökats från 22 till 97 tunnland åbyggnaderna icke undergått någon utvidgning, varjämte han framhöll att byggnaderna vore i mycket dåligt skick.

Hagman påpekade i sitt utlåtande den 3 december 1942, att byggnaderna i fråga inom en nära framtid behöfde genomgripande repareras.

Beträffande mangårdsbyggnaden och brunn anförde Bjernestam i sitt utlåtande till hälsovårdsnämnden i februari 1945: Bostaden utgjordes av reviderad timmerstuga med dålig grund och spruckna väggar. Byggnaden rymde kök och ett litet lågt rum. Fönstren vore otäta och virket i bågarna uppvisade röta. Rummet vore försedd med kakelugn. Bostaden vore kall och fuktig samt ytterst dragig. Skafferi och garderob saknades. Bostaden vore nu sådan att man ej kunde kalla den människovärdig. Genomgripande reparation och värmeisolering vore nödvändig. Brunnen låge lågt och i markens nivå, varigenom ytvattnet från omgivningen runne direkt ned i brunnen. Brunnsvattnet vore också orent med mycket grumligt ytskikt.

Vid sammanträde den 10 februari 1945 beslöt hälsovårdsnämnden att mangårdsbyggnaden skulle utdömas då den vore i sådant skick att den icke kunde repareras samt att bostaden skulle vara utrymd senast den 15 augusti 1945 och de som därefter begagnade byggnaden som bostad skulle ådömas ett vite av 1 000 kronor.

Genom utslag den 3 november 1945 fann länsstyrelsen skäligt sålunda ändra hälsovårdsnämndens ovannämnda beslut att fideikommissarien ålades att senast den 1 oktober 1947 ha avhjälpt vissa i ett till länsstyrelsen ingivet besiktningsutlåtande av den 30 juli 1945 påvisade bristfälligheter å mangårdsbyggnaden.

I fråga om den del av Frösviksjorden som brukas under Sandvreten hänvisas till vad förut anförts under Nya Ådalen.

Byggnaderna å Holminge utgöras av mangårdsbyggnad innehållande tre rum och kök, ladugård med plats för 18 klavbundna djur, stall med fem spiltor och loge.

I sin rapport den 13 september 1941 uppgav Gademan beträffande Holminge: Nuvarande arrendatorn hade brukat gården i 14 år. Något arrende-

kontrakt vore ej upprättat och arrendeavgäld hade ej erlagts under alla år. Vid Gademans besök i september 1941 hade gödsling och plöjning påbörjats av trädan, vilken legat orörd hela sommaren och mest bestode av en enda ogräshärd. Alla byggnader vore i beklagansvärt skick och otillräckliga. Gödselstaden vore fullbelagd och de flytande beståndsdelarna trängde åter in i stallet. Taken vore bristfälliga och regnvattnet hotade att fullständigt förstöra väggar och inredning. Bostaden vore i synnerligen bristfälligt och hälsovådligt skick. Enligt arrendatorns uppgift hade golvytan för 14 år sedan blivit uppmätt av godsets skogvaktare i och för inläggning av nya golv men hade sedan dess ej mera blivit åtgjort.

Länsstyrelsen uppgav efter besiktning i yttrande den 4 november 1941 att såvitt länsstyrelsen kunde finna uppenbar vanhävd torde föreligga å Holminge och förutsättning finnas för tillämpning av förfogandelagen.

Av kristidsnämnden utsedda besiktningsmän uppgåvo i rapport den 25 september 1944 till jordbrukskommissionen beträffande förhållandena å Holminge: Ett område om $1\frac{1}{2}$ hektar hade legat i träda sedan år 1943 med gödsel utkörd i strängar som legat över ett år. Två hektar vårsäd hade kreaturen avbetat. På ett annat område om 1 hektar som låge i träda hade upplagts ett par gödselhögar. En del hade plöjts på hösten 1943 men i övrigt hade området varken brukats eller besåtts under år 1944.

Bjrnestam anmärkte efter inspektion å Holminge i februari 1945: Bostaden vore inrymd i en låg reveterad timmerstuga och beboddes av åtta personer, därav en minderårig. Hela bostaden vore mörk och ett av rummen hade en takhöjd av endast 174 cm. I två av rummen funnes kakelugn men i endast en kakelugn kunde eldas. I det tredje rummet funnes öppen spis. Golven i bostaden vore delvis dåliga. Innanfönster till rummen saknades. Garderob saknades och skafferiet vore dåligt. Yttertakets till bostaden vore dåligt och överallt i detsamma funnes läckor. Nockbeläggning saknades. Bostaden vore i trängande behov av en genomgripande reparation. Väggar och golv behövde värmeisolerats och eldstäderna iståndsättas. — Brunnen som låge lågt vore belägen cirka 10 meter från gödselstacken och avträdet. Den saknade helt skydd för ytvattnets nedträngande. Hela brunnen vore uttapetserad med alger och mossor. Djupet vore $1\frac{1}{2}$ meter. Hela bottnen vore täckt av döda maskar. Vattnet i brunnen vore trots allt klart och utan lukt. Man avstode från smakprov. Brunnen borde med hänsyn till grannskapet fyllas igen och ny sådan uppföras å lämplig plats där tillräckligt med vatten kunde erhållas.

Hälsovårdsnämnden fattade den 10 februari 1945 följande beslut: **Med hänsyn till bostadens dåliga beskaffenhet skulle byggnaden för att kunna användas såsom bostad iståndsättas i sådant skick som angåves i hälsovårdsstadgan för landet och skulle arbetet påbörjas senast den 1 maj 1946 och vara fullständigt färdigt och avslutat den 30 april 1947. Den nuvarande vattenbrunnen finge icke användas utan den skulle enligt Bjrnestams utlåtande senast den 1 juni 1945 igenstenas och en ny brunn upptagas, som skulle förses med cementringar och vara fullt iordningställd för godkännande den 1 augusti 1945.**

Genom utslaget den 3 november 1945 fann länsstyrelsen skäligt dels återförvisa målet såvitt anginge bostadshuset å Holminge till hälsovårdsnämnden för ny behandling, när i överklagade beslutet icke angivits i vilka avseenden bostaden vore behäftad med bristfälligheter dels ock på det sätt ändra beslutet i övrigt att fideikommissarien ålades, att senast den 1 juni 1946 ha låtit upptaga ny brunn å fastigheten.

Vid utredningsmännens besök å Nya Sandvreten antecknades: Åkerarealen användes sommaren 1945 enligt arrendatorns uppgift så att vårvete fanns å

1 1/2 hektar, havre å 18 hektar, blandsäd å 2 hektar, matärter å 1/2 hektar, potatis å 1/2 hektar, grönfoder å 1 hektar, vall till slätter å 15 hektar, vall till fröskörd å 1 hektar, vall till bete å 30 1/2 hektar och helträda å 4 hektar. Å fastigheten föddes den 1 juni 1945 3 hästar, 1 tjur, 29 mjölkkor och 12 ungdomdjur. — Åkerarealen såväl å Sandvreten som å Holminge var så stor att den väl motiverade att varje gård brukades för sig såsom självständig enhet, varför sammanslagningen av nämnda gårdar liksom sambruket med 1/3 av Frösvik uppenbarligen voro synnerligen olämpliga.

Vid besiktningen å Sandvreten konstaterades att mangårdsbyggnaden fortfarande användes som bostad utan att något ändringsarbete såvitt iakttagas kunde utförts. Vidare befanns att stall och ladugård voro dåliga och att uthusen överhuvud måste anses fullständigt otillräckliga redan för en gård på 25 hektar.

Å Holminge konstaterades: Ladugården var synnerligen mörk och otidsenlig. Det kunde med hänsyn härtill ifrågasättas om ej dess användande som stall för kreatur kunde anses som djurplågeri. Härtill kom att såväl ladugården som logen voro mycket dåligt underhållna, delvis förfallna. Byggnaderna på gården överhuvud taget kunde betecknas såsom varande av »femte graden». Vad brunnen beträffade så användes denna fortfarande, vilket måste anses i hög grad upprörande med hänsyn till dess närhet till gödselstaden och det snuskiga avträdet, invid vilket exkrementer och använt toalettpapper lågo i öppen dager endast några meter från brunnen.

4. Nya Röskär

omfattar 65 hektar åker och har år 1945 åsatts ett taxeringsvärde av 73 900 kronor. Brukningsenheten har uppkommit genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Röskär, Ernvik och Hellsund samt brukas nu med Röskär som huvudgård.

Till hemmanet Röskär 1¹ om 1/4 mantal lades såsom förut nämnts år 1935 en tredjedel av den till Frösvik hörande jorden. Byggnaderna å Röskär utgöras av mangårdsbyggnad, ladugård med plats för 13 kor och stall samt loge under halmtak.

I sin rapport den 13 september 1941 till livsmedelskommissionen framhöll Gademan, att arrendatorn å Röskär som ursprungligen brukat 18 hektar genom tillkomsten av 23 hektar från Frösvik fått alldeles för stor åkeareal i förhållande till byggnadernas storlek.

Beträffande mangårdsbyggnaden och brunnen å Röskär anmärkte Bjerne-stam i februari 1945: Bostaden bestode av fyra rymliga rum och kök i reve-terad byggnad och beboddes av sex personer, därav två minderåriga. Endast i ett av rummen funnes kakelugn men det vore ej möjligt att elda i densamma. Två av de övriga rummen uppvärmdes med kamin. I det fjärde rummet funnes öppen spis. Ett av rummen som vore förbyggt med en veranda saknade direkt dagsljus. Bostaden vore kall och under vintern även fuktig. Skafferi saknades och garderobsutrymmena vore dåliga. Genomgående reparation och värmeisolering av bostaden vore nödvändiga. — Brunnen låge långt från gården uppe i skogen.

Vid sammanträdet den 10 februari 1945 beslöt hälsovårdsnämnden att med hänsyn till mangårdsbyggnadens beskaffenhet densamma för att kunna användas till bostad skulle iordningställas i sådant skick som angåves i hälsovårdsstadgan för landet och att arbetet skulle påbörjas senast den 1 maj 1946 och vara avslutat den 30 april 1947.

Genom utslaget den 3 november 1945 fann länsstyrelsen skäligt återförvisa målet i denna del till hälsovårdsnämnden för ny behandling, enär i överkla-

gade beslutet icke angivits i vilka avseenden bostaden vore behäftad med bristfälligheter.

Hemmanet Ernvik 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal brukades av en och samme arrendator under 35 års tid fram till 1944. Ehuru den sista arrendeperioden utlöpte först år 1946, hade arrendatorn på fideikommissariens begäran frånträtt arrendet två år tidigare. Enligt uppgift hade arrendatorn resterat för arrendeavgifter — arrendet hade år 1921 höjts från 600 till 1 300 kronor årligen — och fideikommissariern hade i samband med avträdet 1944 efterskönt sin arrendefordran och förbundit sig att låta arrendatorn och hans hustru utan ersättning disponera åbyggnaderna kontraktstiden ut. Å hemmanet som omfattade 20 hektar odlad jord hade år 1943 fötts 9 kor, 1 kviga och 2 hästar.

Beträffande byggnaderna å Ernvik kan anmärkas att Hagman i sitt utlåtande den 3 december 1942 yttrade, att byggnaderna i fråga inom en nära framtid behövde genomgripande repareras.

Bjernerstam uppgav i sitt utlåtande i februari 1945: Mangårdsbyggnaden bestod av en reveterad timmerstuga med låg sockel, innehållande fyra rum och två kök, varav tre rum med kök utgjorde bostad för arrendatorn. Rummen vore stora och ljusa, golven emellertid otäta med dåliga trossbottnar. I samtliga rum funnes kakelugnar men dessa vore så dåliga att man ej litade på deras eldsäkerhet. Bostaden vore mycket kall och under kalla vintrar kunde högre temperatur inomhus ej ernås än + 9 å 10 grader; vattnet i köket fröse o. s. v. Skafferi och garderob saknades. Bostaden vore i stort behov av reparation och måste värmeisoleras för att ej vara hälsovådlig.

Hälsovårdsnämnden meddelade vid sammanträdet den 10 februari 1945 beträffande mangårdsbyggnaden å Ernvik beslut av samma innehåll som beträffande mangårdsbyggnaden å Röskär.

I sitt utslag den 3 november 1945 fann länsstyrelsen skäligt återförvisa målet jämväl i denna del till hälsovårdsnämnden för ny behandling.

Torpet Hellsund med omkring 3 hektar odlad jord utarrenderades såsom särskild brukningsdel fram till år 1944. Beträffande byggnadsbeståndet å Hellsund kan anmärkas, att hälsovårdsnämnden genom sitt beslut den 10 februari 1945 dels med hänsyn till att mangårdsbyggnaden vore i sådant skick att den icke kunde repareras utdömt densamma, dock med föreskrift att den siste arrendatorn å Hellsund ägde bebo byggnaden under återstående kontraktstid, dels ock beträffande vattenbrunnen å gården förordnat att densamma skulle upprensas och förses med cementringar samt avdikas för ytvattnet ävensom att marken kring brunnen skulle höjas, vilka arbeten skulle igångsättas omedelbart. I utslaget den 3 november 1945 prövade länsstyrelsen skäligt dels fastställa hälsovårdsnämndens beslut att utdöma bostadshuset å Hellsund dels ock på det sätt ändra beslutet beträffande avhjälpandet av vissa bristfälligheter å brunnen att detta arbete skulle vara utfört senast den 1 juni 1946.

Vid utredningsmännens besiktning av Nya Röskär antecknades följande.

Beträffande byggnaderna å Röskär: Ladugården var mycket dåligt underhållen med röta i innertaket och otätt yttertak; byggnaden visade ett framskridet förfall. Logen var mycket olämpligt placerad, 150—200 meter från ladugården. Redskap och maskiner voro uppställda i det fria, då vagnslider saknades. Byggnaderna voro knappt tillräckliga för Röskär med dess ursprungliga areal av cirka 18 hektar och givetvis fullkomligt för små för den nuvarande brukningsdelen om ungefär 65 hektar åker.

I fråga om byggnaderna å Ernvik: Ladugård och loge voro mycket dåligt underhållna för att icke säga förfallna samt för små för en gård om 20 hektars storlek. Vattnet i brunnen befanns odrickbart.

Beträffande jordens skötsel: En del av åkerjorden vid Ernvik låg obrukad.

Enligt uppgift av arrendatorn användes åkerarealen sommaren 1945 på så sätt att höstvetete fanns å 2 hektar, havre å 7 hektar, blandsäd å 4 hektar, matärter å $\frac{1}{2}$ hektar, potatis å $\frac{1}{2}$ hektar, vall till slätter å 26 hektar, vall till vete och grönfoder å 20 hektar samt helträda och obrukad åkerjord å 5 hektar. Djurbesättningen den 1 juni 1945 utgjordes av 5 hästar, 2 unghästar, 1 tjur, 11 kor och 1 kviga. Mjök hade icke levererats till mejeri under år 1944.

I fråga om den del av Frösviks-jorden som brukas under Nya Röskär hänvisas till vad därom anförts under Nya Ådalen.

5. Nya Gåsvik

omfattar 51,25 hektar åker med ett år 1945 åsatt taxeringsvärde av 53 100 kronor. Brukningsenheten har uppstått genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Gåsvik, Nible och Ladvik samt arrenderas av den tidigare arrendatorn å Gåsvik. Jordbruket å Nible skötes av en anförvant till arrendatorn för dennes räkning. Avståndet mellan Gåsvik och Ladvik är omkring 4 kilometer och vägen mellan dessa gårdar är mycket dålig, knappast framkomlig med bil.

Hemmanen Gåsvik 1^a och 2^a vartdera om $\frac{1}{2}$ mantal och med en sammanlagd åkerareal av omkring 25 hektar brukas av arrendatorn sedan år 1915. Enligt uppgift undergick arrendeavgiften för Gåsvik 1 500 kronor om året icke någon höjning i samband med att arrendet utökades med Nible och Ladvik. Byggnaderna å Gåsvik utgöras av två mangårdsbyggnader av timmer i en våning, ladugård med plats för 18 djur, stall och loge.

I sin rapport den 13 september 1941 yttrade Gademan beträffande Gåsvik: Byggnaderna vore i dåligt skick och bostaden hälsovådlig. Arbetarbostaden d. v. s. den ena mangårdsbyggnaden som vore mycket dålig uthyrdes till sommarnöje men vore ej användbar för sitt egentliga ändamål. På grund härav kunde arbetshjälp ej erhållas och gårdens skötsel bleve lidande. Gården sköttes av arrendatorn med hjälp av hustru och dotter. En egen häst och två kronan tillhöriga hästar funnes.

Gademan tillade i en skrivelse av den 21 oktober 1941: Då byggnaderna vore i synnerligen bristfälligt skick, saknade arrendatorn möjlighet att anskaffa nödig arbetskraft till gården. Det vore uppenbart att man icke kunde rationellt bruka 25 hektar med en personal av en man och två kvinnor.

Länsstyrelsen anförde i yttrande den 4 november 1941, att länsstyrelsen funne det tveksamt huruvida de av Gademan påpekade bristerna å byggnaderna kunde giva anledning att beteckna gården såsom uppenbart vanhävdad.

Beträffande den av arrendatorn bebodda mangårdsbyggnaden och brunnen å fastigheten anmärkte Bjernestam vid besiktning i februari 1945: Bostaden vore inrymd i en låg envåningsbyggnad, innehållande två rum och kök, och beboddes av tre personer, därav en minderårig. I köket funnes järnspis, i det ena rummet kakelugn och i det andra rummet öppen spis. I det sistnämnda rummet vore ytterväggarna delvis ruttna, särskilt i hörnen och under fönstren, taket vore trasigt och genom defekterna runne trossbottenfyllningen ned i rummet. Golven i bostaden vore dåliga och otäta. Fönstren vore små, otäta och dragiga. Bostaden vore kall. Skafferi saknades. En provisorisk garderob vore inredd i ett av rummen. Yttertaget vore otätt och starkt sviktande. Omdömet om bostaden vore att den vore ytterst dålig och i sitt nuvarande skick ej människovärdig. — Brunnen låge lågt i markens nivå. Dess väggar vore satta med stora sprängstenar utan cement mellan stenarna, översta delen vore försedd med träram.

Hälsovårdsnämnden beslöt den 10 februari 1945 dels att den av arrendatorn bebodda byggnaden skulle med hänsyn till sin dåliga beskaffenhet iståndsättas i sådant skick som angåves i hälsovårdsstadgan för landet och dels att vattenbrunnen skulle förses med cementringar och markytan samtidigt höjas kring brunnen för att hindra ytvattnet att rinna till brunnen, vilka samtliga arbeten skulle börja senast den 1 maj 1945 och vara avslutade den 30 april 1946.

I sitt beslut den 3 november 1945 fann länsstyrelsen skäligt på det sätt ändra hälsovårdsnämndens beslut att fideikommissarien ålades att dels senast den 1 april 1948 ha avhjälpt bristfälligheterna å bostaden i enlighet med ett av byggmästaren J. H. Magnusson den 30 juli 1945 upprättat, av hälsovårdsnämnden åberopat besiktningstillstånd dels ock senast den 1 juni 1946 ha utfört de för avhjäljande av bristfälligheterna å brunnen erforderliga arbetena.

Hemmanet Nible 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal, till vilket år 1922 lades hemmanet Törn-boda 1¹ om likaledes $\frac{1}{4}$ mantal, omfattade en gemensam ägovidd av omkring 19 hektar. Den siste arrendatorn å Nible och Törnoda, som erlagt ett årligt arrendebelopp av 1 500 kronor och vilkens tioåriga arrendekontrakt skolat utgå den 14 mars 1946, hade på fideikommissariens begäran frånträtt arrendet två år i förtid, därvid fideikommissarien dels efterskönt arrendefordran, enligt uppgift uppgående till 8 500 kronor, dels ock förbundet sig att lämna arrendatorn med familj fri bostad å Nible under återstående kontraktstid. Å gården hade under år 1943 fötts 2 hästar samt 10—12 kor. — Byggnaderna å Nible utgöras av mangårdsbyggnad av timmer i två våningar under tak av tegel, ladugård, stall och loge samt nio småhus.

Björnestam anmärkte efter sin besiktning i februari 1945: Mangårdsbyggnaden utgjordes av ett lågt tvåvåningshus som innehölle två rum och kök i vardera våningen. Å nedre botten vore takhöjden mycket låg, i ett av rummen endast 185 cm. Rummen vore små och mörka till följd av de små fönstren. Bostaden vore kall; endast ett av rummen hade kakelugn; det andra rummet vore försett med öppen spis, som icke kvarhölle någon värme utan endast gäve strålningsvärme. Under kalla vintrar uppgåves temperaturer på — 5° ha förekommit i bägge rummen. Klädgarderob sänkades. Skafferi vore provisoriskt inrymt i förstugan. — I våningen en trappa upp vore uppvärmningsanordningarna ytterst dåliga med spis i köket men för övrigt endast en järnkamin som ej kvarhölle värmen sedan elden i densamma slocknat. Ytterväggarna vore mycket tunna och ej tillräckligt isolerande. Det syntes som om övre våningen tillkommit genom påbyggnad av den ursprungliga undre våningen. Bostaden beboddes av fem personer, därav tre minderåriga barn. Byggnaden vore i sitt nuvarande skick icke lämplig som bostad. Genomgripande reparation och värmeisolering eller ännu hellre fullständig ombyggnad vore här av nöden. — Brunn med användbart vatten sänkades. Dricksvattnet måste hämtas från brunn vid torpet Eriksberg, som låge 700—800 meter från bostaden. Brunnsfrågan måste även tillfredsställande ordnas.

Hälsovårdsnämnden beslöt vid sammanträde den 10 februari 1945: Med hänsyn till mangårdsbyggnadens dåliga beskaffenhet skulle densamma för att kunna användas till bostad iståndsättas i sådant skick som angåves i hälsovårdsstadgan för landet. Som det sänkades vattenbrunn till bostaden, skulle sådan upptagas på lämplig plats, därvid den skulle förses med cementringar och byggas så att ytvattnet ej förorenade vattnet. Samtliga arbeten skulle påbörjas senast den 1 maj 1945 och vara avslutade den 30 april 1946.

I sitt utslag den 3 november 1945 prövade länsstyrelsen skäligt i så måtto ändra hälsovårdsnämndens beslut att fideikommissarien ålades att dels se-

nast den 1 april 1948 ha avhjälpst bristfälligheterna å bostaden i enlighet med ett av byggmästaren J. H. Magnusson den 30 juli 1945 upprättat, av hälsovårdsnämnden åberopat besiktningens utlåtande dels ock senast den 1 juni 1946 ha låtit upptaga ny brunn.

Av kristidsnämnden utsedda besiktningmän vilka besökt Nible den 22 september 1944 uppgåvo att ett område om 4 hektar låge i träda som ej brukats under sommaren och troligen ej bleve sått år 1944.

Hemmanet Ladvik 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal med en åkerareal av omkring sex hektar arrenderades enligt uppgift fram till år 1939 eller 1940 såsom särskild brukningsdel men brukades därefter av arrendatorerna av intilliggande gårdar.

Jordbrukskommissionen fastslog i yttrande den 13 augusti 1941 att vanhävd förelåge å Ladvik.

Även Gademan ansåg i rapporten den 13 september 1941 att ren vanhävd förelåge samt tillade: Några djur funnes ej på gården. Stall- och ladugårdsinredningen vore uppriven. Jorden vore mycket dåligt skött.

Länsstyrelsen fann i yttrande den 4 november 1941 att uppenbar vanhävd förelåge å Ladvik och att förfogandelagen vore tillämplig i detta fall.

Kristidsnämnden anmärkte efter besiktning i september 1944, att vid Ladvik en tredjedel av arealen låge i gamla vallar medan resten ej alls brukades utan ogräset där frodades.

Vid utredningsmännens besök å Nya Gåsvik antecknades följande:

Beträffande byggnaderna: Å Gåsvik syntes några förbättringsarbeten ännu icke vara utförda på den av arrendatorn bebodda mangårdsbyggnaden. Den andra mangårdsbyggnaden (arbetarbostaden) å gården var uthyrd till sommarvärdster. En fiskarstuga var obebodd och helt förfallen. Ladugården var mörk och otidsenlig men underhölls nödtorftigt; det inre av ladugården hade under sommaren kalkputsats. — Vid Nible befunnos samtliga hus vara dåligt underhållna. Bebyggelsen med de många småhusen verkade planlös. Några förbättrings- eller reparationsarbeten å mangårdsbyggnaden hade icke påbörjats. Fortfarande fanns ingen brunn på närmare avstånd än 700—800 meter. — Mangårdsbyggnaden å Ladvik som utnyttades till sommarbostad var nödtorftigt underhållen. Ekonomihuset förededde begynnande förfall. Gården gav ett övergivet och öde intryck. Inga människor påträffades och några djur syntes icke till.

I fråga om jordens skötsel: Enligt uppgift av arrendatorn användes sommaren 1945 åkerarealen å Nya Gåsvik så att höstvete fanns å 4 hektar, havre å 11 hektar, matårter å $\frac{1}{2}$ hektar, potatis å 1 hektar, vall till slätter å 14 hektar, vall avsedd till frösådd å 2 hektar, vall till bete och grönfoder å 7 hektar och helträda eller obrukad åkerjord å 5 hektar. Under år 1944 levererades till mejeri 12 000 kg oskummad mjölk. På Gåsvik och Nible höllos inalles 5 hästar och 30 nötkreatur medan några djur icke voro uppställda vid Ladvik. Åtskilliga skiften vid Ladvik voro obesådda eller oskördade; på ett skifte hade såtts vete som dock i hög grad var bemängt med ogräs. Jorden å Ladvik låg i uppenbar vanhävd.

6. Nya Norrkulla

omfattar 59 hektar åker och har 1945 åsatts ett taxeringsvärde av 65 900 kronor. Brukningsenheten har uppkommit genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Norrkulla, Nässeldal och Bullerholm samt brukas nu med Norrkulla såsom huvudgård. Norrkulla med därunder brukade Söderkulla ligger på Kullön och skiljes från det på fastlandet belägna Nässeldal genom ett sund som är några hundra meter brett. Bullerholm utgöres av en ö som ligger ännu längre bort från Nässeldal.

Hemmanen Norrkulla 1¹ och Söderkulla 1¹ om vardera $\frac{1}{4}$ mantal ha en gemensam åkerareal av omkring 22,5 hektar. Byggnaderna å Norrkulla utgöras av mangårdsbyggnad av timmer i två våningar med två rum och kök i vardera våningen, ladugård, stall samt loge under tegeltak.

Bjernerstam uppgav i sitt utlåtande av februari 1945 beträffande Norrkulla: Mangårdsbyggnadens rum å nedre botten vore synnerligen mörka och hade en takhöjd av 190 cm. I övre våningen sviktade innertaken betänkligt på grund av alltför svaga bjälkar. Bostaden som beboddes av fyra personer därav två barn under fyra år, vore kall och dragig. Rummen i övre våningen saknade innanfönster. Golven vore överallt dåliga och otäta samt uppvisade röta. Genomgripande reparations- och värmeisolerande arbeten vore nödvändiga för att bostaden skulle kunna bli människovärdig. — Brunnen låge i markens nivå. Det nu förefintliga träkaret uppvisade röta och borde utbytas mot exempelvis cementringar.

Den 10 februari 1945 beslöt hälsovårdsnämnden dels att med hänsyn till mangårdsbyggnadens dåliga beskaffenhet byggnaden för att kunna användas till bostad skulle iståndsättas i sådant skick som angäves i gällande hälsovårdsstadga, vilket arbete skulle påbörjas senast den 1 maj 1945 och vara fullständigt färdigt och avslutat den 30 april 1946, dels beträffande vattenbrunnen att den skulle förses med cementringar, samtidigt som markytan kring brunnen höjdes för att förhindra ytvattnets nedrinnande i brunnen, vilket arbete även skulle vara utfört inom angiven tidrymd, dels ock att om dåvarande bostadsinnehavaren Algot Håkansson avflyttade, ingen finge där inflytta förrän de ålagda reparationerna vore avslutade.

Byggmästare J. H. Magnusson uppgav i ett den 30 juli 1945 på hälsovårdsnämndens begäran avgivet intyg: Byggnaden vore i sin helhet i så dåligt skick att den under inga förhållanden kunde repareras. Allt vore ruttet och dåligt och det funnes inga utsikter att kunna göra något åt byggnaden. Det vore bäst att uppföra en ny byggnad.

I sitt utslag den 3 november 1945 återförvisade länsstyrelsen målet, i vad anginge bostaden, till hälsovårdsnämnden för ny behandling, varjämte tiden för iordningställande av brunnen bestämdes till den 1 juni 1946.

Till hemmanet Nässeldal 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal lades enligt uppgift dels år 1922 huvudsakliga delen av jorden till torpet Vreten dels ock år 1933 hemmanet Bogsätra 1¹ om $\frac{1}{2}$ mantal, varefter brukningsdelen kom att omfatta ungefär 30 hektar. För Nässeldal hade år 1943 utgått en arrendeavgift av 1 000 kronor om året; å gården hade nämnda år fötts 3 hästar och 15—18 kor jämte ungdjur. Den sista arrendatorn å Nässeldal, vilkens arrendekontrakt skolat utgå den 14 mars 1948, hade på fideikommissariens begäran frånträtt arrendet redan den 14 mars 1944. Fideikommissarien hade därvid dels efterskänkt en arrendefordran på cirka 4 000 kronor dels ock förbundit sig att låta arrendatorn utan ersättning kvarbo på gården i fyra års tid. En son till arrendatorn hade därefter övertagit arrendet av den sammanslagna fastigheten men hade på grund av de svårigheter som varit förenade med fastighetens brukande lämnat arrendet redan efter ett år.

Byggnaderna å Nässeldal utgöras av mangårdsbyggnad, ladugård, stall och loge.

Gademan uppgav i sin rapport den 13 september 1941: Nässeldal vore den ursprungliga brukningsdelen. Efter hand som byggnaderna å Vreten och Bogsätra förfallit eller delvis rivits, hade jorden lagts under Nässeldal. Å denna brukningsdel sköttes jorden bättre än å de övriga av Gademan besökta gårdarna men byggnaderna vore otillräckliga, dragiga och kalla. Bostaden å Nässeldal utdömdes redan år 1925 av hälsovårdsnämnden men beboddes fortfarande av arrendatorn i samma skick. Jordägaren påbörjade

uppförandet av ny bostad för 15 år sedan men denna fullbordades ej, varför den nu hotades av fullständigt förfall innan den ännu tagits i bruk.

Gademan beriktigade senare sina ovan lämnade uppgifter i så måtto att de förfallna byggnaderna funnes å Vreten och ej å Bogsätra.

Bjrnestam anmärkte vid sin besiktning i februari 1945 beträffande Näs-seldal: Bostaden utgjordes av en låg stuga, vilande på en låg stensockel, och innehölle kök och två små rum som beboddes av fem personer, därav ett barn på tre år. Köket vore försedd med spis. I det ena rummet funnes en som värmekälla omöjlig öppen spis; det andra rummet saknade helt eldstad. Rummen vore låga och mörka med en takhöjd av endast 190 cm. Golven vore dåliga och otäta med murkna tiljor som ej ens förmådde uthärda trycket från möblerna utan dessa sjönke rätt igenom golvet. Fönstren vore låga och otäta samt oerhört dragiga. Bostaden vore i sitt nuvarande skick icke tjänlig som människobostad. För att här erhålla en god bostad måste genomgående reparation och värmeisolering eller ännu hellre fullständig nybyggnad utföras. Brunnen, som låge 200—300 meter från bostaden, vore cirka en meter djup och helt beklädd med trä. Vid inspektionstillfället användes den till kylning av mjölk, varvid flaskorna, som tydligen tagits direkt från ladugården, nedsattes i brunnen.

Hälsovårdsnämnden fattade därefter den 10 februari 1945 följande beslut: Med hänsyn till att byggnaden vore i så dåligt skick att den icke kunde repareras utdömdes bostaden, dock med det förbehållet att de där boende gamla makarna Håkansson finge bebo bostaden under den tid deras kontrakt varade. Efter denna tid finge byggnaden icke användas till människobostad.

I sitt utslag den 3 november 1945 fann länsstyrelsen ej skäl att göra ändring i hälsovårdsnämndens beslut att utdöma bostadshuset å Näs-seldal.

Bullerholm 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal, innehållande sex hektar åker, hade med tillhörande fiske arrenderats av en och samme person under 23 års tid fram till 1944. I arrendeavgift utgick ett kontant belopp av 1 000 kronor om året, varjämte arrendatorn var skyldig att årligen till fideikommissarien leverera 52 kilogram gädda eller abborre. På fideikommissariens begäran hade arrendatorn frånträtt arrendet redan den 14 mars 1944, ehuru arrendetiden utgått först den 14 mars 1948. Fideikommissarien hade därvid skriftligen förbundit sig att låta arrendatorn utan ersättning få disponera bostaden å Bullerholm till år 1948. Muntligen hade arrendatorn blivit lovad att även få utöva fisket under samma tid utan särskilt vederlag. På gården hade år 1943 fötts en häst och fem kor.

Byggnaderna å Bullerholm utgöras av mangårdsbyggnad av timmer under tak av tegel, ladugård sammanbyggd med loge samt svinhus.

Bjrnestam anmärkte vid sin besiktning av mangårdsbyggnaden i februari 1945: Den låga stugan innehölle kök och litet rum. Lägenheten vore kall och kunde endast hjälpligt hållas varm från köket. Bostaden vore i stort behov av värmeisolering i fråga om väggar, golv och fönster.

Hälsovårdsnämnden beslöt den 10 februari 1945 att bostaden skulle iständsättas i sådant skick som angäves i hälsovårdsstadgan och att arbetet därmed skulle påbörjas senast den 1 maj 1945 och vara fullständigt färdigt och avslutat den 30 april 1946.

I sitt utslag den 3 november 1945 ändrade länsstyrelsen så till vida hälsovårdsnämndens beslut att fideikommissarien ålades att senast den 1 april 1948 ha avhjälpt bristfälligheterna å bostaden i enlighet med ett av byggmästaren J. H. Magnusson den 30 juli 1945 upprättat, av hälsovårdsnämnden åberopat besiktningstillstånd.

Vid utredningsmännens besök å nya Norrkulla antecknades beträffande de särskilda gamla brukningsdelarna följande:

Mangårdsbyggnaden å Norrkulla var förfallen; väggbräderna voro upp-
rullna och virket som med lätthet kunde bortplockas med fingarna hade på
somliga ställen fallit av så att stora hål uppstått i väggarna. Det måste anses
utsiktslöst att reparera byggnaden. Ladugården var utvändigt i mycket dåligt
skick; här och var saknades bräder. Även stallet var dåligt, särskilt invändigt.
Logen var försvarligt underhållen. Byggnaderna kunde vad anginge
storleken anses någorlunda tillfredsställande för den ursprungligen till Norrkulla
brukade arealen, enligt uppgift omkring 22,5 hektar, men voro fullständigt
otillräckliga för det genom tillkomsten av Nässeldal och Bullerholm
utökade jordbruket. Djur, redskap och foder måste nu medelst färja forslas
från huvudgården till utgårdarna, vilket naturligtvis var till stor olägenhet.
Vid den förfallna bryggan till Norrkulla låg en tämligen stor flatbottnad
färja, delvis fylld med vatten, vilken tydligen var avsedd att användas vid
forsling av kreatur, maskiner, säd och foder mellan Kullö och fastlandet. —
Å Norrkulla lågo trädor på flera tunnlands storlek obrukade och fullbeväxta
med ogräs.

Mangårdsbyggnaden å Söderkulla var totalt förfallen; taket å densamma
hade rasat in. Logen var fallfärdig och stöddes med bjälkar. Större delen av
jorden syntes vara oplöjd sedan flera år tillbaka. Det därå växande gräset
var ännu oslaget. En del av jorden hade utlagts till träda, som emellertid
var alldeles igenväxt.

Å Nässeldal befanns den i Gademans rapport av den 13 september 1941
omnämnda, av fideikommissarien år 1925 påbörjade bostadsbyggnaden ännu
stå kvar i ofullbordat skick. Enligt uppgift hade kommunalnämnden i sin
egenskap av hälsovårdsnämnd år 1924 utdömt arrendatorbostaden och för-
bjudit dess användande såsom bostad vid vite av 1 000 kronor. Arrendatorn
hade då flyttat till torpet Damsta och fideikommissarien hade påbörjat upp-
förandet av den nya bostadsbyggnaden. Sedan arrendatorn av den anledning,
att torpet Damsta legat på för långt avstånd från ekonomibyggnaderna å
Nässeldal flyttat tillbaka till den gamla bostaden, hade kommunalnämnden
återtagit sitt vitesbeslut och hade fideikommissarien i samband därmed av-
brutit uppförandet av den nya bostaden. Vid utredningsmännens besök konsta-
terades att den gamla arrendatorsbostaden alltjämt befann sig i underhålligt
skick och att den år 1925 påbörjade nya bostadsbyggnaden numera höll på
att alldeles förfalla.

Å Bullerholm syntes några reparationsarbeten å mangårdsbyggnaden ej
vara utförda. Å uthusbyggnaden, inrymmande ladugård och loge, hade en
del väggbräder lossnat; i övrigt var byggnaden något så när underhållen.
Någon säd odlades ej å gårdens ägor utan all mark låg i bete och vall. Hö-
skörden hade ännu den 18 augusti ej slagits. Nötkreatur eller hästar funnos
ej på gården.

Vidare antecknades: Enligt arrendatorns uppgift användes åkerarealen å
Nya Norrkulla sommaren 1945 så, att höstvetete fanns å 4 hektar, havre å
7 hektar, blandsäd å 8 hektar, potatis å $\frac{1}{4}$ hektar, vall till slåtter å 21 hektar,
vall till fröskörd å 1 hektar, vall till bete å 6 hektar och helträda å likaledes
6 hektar. Djurbesättningen utgjordes av 3 hästar och 5 kor. Arrendeavgiften
uppgick till 1 200 kronor om året. — För utredningsmännen framstod det
såsom fullständigt huvudlöst att till en brukningsdel sammanslå de på Kullö
belägna gårdarna Norrkulla och Söderkulla med gårdar på fastlandet och
detta så mycket mer som åtminstone Nässeldal utgjorde ett fullt bärkraftigt
jordbruk.

7. Nya Sundby

omfattar 77,25 hektar åker med ett år 1945 åsatt taxeringsvärde av 77 800 kronor. Brukningsenheten har uppkommit genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Sundby, Broknäs och Ut-Eke samt brukas nu med Sundby såsom huvudgård.

Hemmanet Sundby 1¹ om 1 mantal innehållande omkring 28 hektar var i tjugoo års tid fram till år 1944 utarrenderat till en och samme brukare mot ett årligt arrende av 1 500 kronor. Den sista arrendeperioden skulle ha utlöpt den 14 mars 1948. Då fideikommissarien önskat att arrendatorn från och med den 14 mars 1944 skulle övertaga jämväl arrendet av Broknäs och Ut-Eke men arrendatorn funnit detta ogörligt, hade han frånträtt sitt arrende av Sundby redan år 1944 och därvid av fideikommissarien medgivits fri bostad å ett hus på torpet Stensängen under återstående kontraktstid. Å Sundby hade år 1943 fötts 5 hästar och 20 nötkreatur.

Byggnaderna å Sundby utgöras av mangårdsbyggnad om fem rum och kök, ladugård, stall och loge.

Bjernerstam anmärkte vid besiktning i februari 1945: Trots att mangårdsbyggnaden i jämförelse med övriga beskrivna bostäder vore relativt nybyggd, vore den dåligt isolerad och därför kall och fuktig. Hela bostaden borde värmeisoleras. — Brunnen låge utanför gårdsområdet i en sänka, där särskilt på våren och hösten mycket vatten bleve stående. Den låge vidare i markens nivå och vore fullständigt oskyddad gentemot omgivningen. Ytvattnet måste med lätthet tränga ned i brunnen. Den borde förses med skyddande väggar t. ex. av cement och kar av samma material.

Hälsovårdsnämnden beslöt den 10 februari 1945 dels att bostaden skulle repareras enligt Bjernerstams utlåtande, dels ock att vattenbrunnen skulle förses med cementringar, marken omkring brunnen dikas för avledande av ytvattnet och marken kring brunnen höjas, vilka samtliga arbeten skulle vara färdiga och avslutade den 31 december 1945.

I sitt utslag den 3 november 1945 fann länsstyrelsen skäligt ändra hälsovårdsnämndens beslut i så måtto att fideikommissarierna ålades dels att senast den 1 april 1948 ha låtit avhjälpa bristfälligheterna å bostaden i enlighet med ett av byggmästaren J. H. Magnusson den 30 juli 1945 upprättat, av hälsovårdsnämnden åberopat besiktningsutlåtande dels ock att senast den 1 juni 1946 ha utfört arbetena för avhjälpan av bristfälligheterna å brunnen.

Hemmanet Broknäs 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal hade under åren 1918—1943 arrenderats av en och samma brukare mot ett årligt arrende av 1 600 kronor. På fideikommissariens förslag hade arrendatorn frånträtt arrendet den 1 januari 1944, därvid fideikommissarierna förbundit sig att till arrendatorn utbetala en gottgörelse för arrendets upphörande av 2 000 kronor om året under fyra år. Å Broknäs som omfattade ungefär 26 hektar åker hade år 1943 fötts 3—4 hästar och 15 kor.

Byggnaderna å Broknäs utgöras av mangårdsbyggnad av timmer under tak av tegel, inrymmande två rum och kök, ladugård, stall och loge samt arbetarbostäder.

Hälsovårdsnämnden beslöt den 10 februari 1945 att bostaden med hänsyn till sin dåliga beskaffenhet icke finge användas till arrendators- eller arbetarbostad eller uthyras till vinterbostad förr än den vore i sådant skick att den kunde godkännas av hälsovårdsnämnden.

Byggmästaren J. H. Magnusson, som på hälsovårdsnämndens begäran besiktigat mangårdsbyggnaden, uppgav i ett den 30 juli 1945 dagtecknat intyg:

Källare saknades; byggnaden vore i sin helhet mycket dålig. Grunden av gråsten vore alldeles förintad. Golven vore ruttna samt bjälklagen liksom eldstäderna mycket dåliga. Takhöjden vore cirka två meter. Ytterväggar, bjälklag och golv vore ruttna. Skorstensstocken måste rivras och muras om samt grunden gjutas om. Byggnaden syntes icke kunna repareras så att den kunde användas till bostad.

I sitt utslag den 3 november 1945 fann länsstyrelsen ej skäl göra ändring i hälsovårdsnämndens beslut.

Hemmanet Ut-Eke 1¹ om 1 mantal, som omfattade ungefär 20 hektar, utarrenderades år 1937 på tio års tid mot ett årligt arrendebelopp av 1 500 kronor. Arrendatorn hade emellertid kommit på rest med arrendet för 3 000—4 000 kronor. På fideikommissariens förslag hade arrendatorn frånträtt arrendet redan den 14 mars 1944, därvid fideikommissarien efterskänkt sin arrendefordran samt förbundit sig att låta arrendatorn bo kvar utan ersättning å Ut-Eke med rätt till fritt bränsle och potatisland under återstående kontraktstid. År 1943 hade å gården fötts 3 hästar och 15 kor.

Byggnaderna å Ut-Eke utgöras av mangårdsbyggnad om två rum och kök, ladugård, stall och loge.

Kristidsnämnden påtalade i sin skrivelse den 4 juli 1941, att nämnden på egen bekostnad måst anskaffa utsäde och arbetskraft år 1941 så att jorden å Ut-Eke bleve brukad.

I sitt yttrande den 13 augusti 1941 konstaterade jordbrukskommissionen att vanhävd föreläge å gården.

Gademan yttrade i sin rapport den 13 september 1941: Åkerjorden vore i högsta grad vanhävdad. I skörd erhöles icke den mängd spannmål som vore utsädd. Trädan vore obrukad och någon gödsel hade säkerligen ej utkörts på flera år. Gödseln vore utkastad runt ladugården och låge meterhög intill timmerväggarna, fullständigt blockerande en av dörrarna så att denna ej ginge att öppna. För att komma in i ladugården måste man balansera på några brädbitar, flytande i gödseln.

Vid länsstyrelsens besiktning den 29 oktober 1941 anmärktes: En stor del av trädan hade blivit plöjd samt delvis gödslad och besädd. Å ett av trädeskiftena hade plöjning påbörjats samma dag besöket ägde rum. — Uppenbar vanhävd syntes föreligga. De sena och delvis ofullständiga brukningsåtgärder som arrendatorn numera företagit torde näppeligen kunna betaga detta omdöme dess giltighet. Förutsättning för tillämpning av allmänna förfogandelagen torde föreligga.

Bjernerstam anmärkte vid besiktning i februari 1945: Bostaden vore kall och dragig. Innanfönster saknades. Yttertrappan vore i ett miserabelt skick och måste justeras (olycksfallsrisk). Bostaden borde ordentligt värmeisoleras och repareras. — Brunnen vore urusel. Den låge mycket lågt endast ett tiotal meter från den sankta sjöstranden. När vattenståndet i sjön ökade, ginge sjövattnet därför direkt in i brunnen. Dessutom runne i omedelbar närhet av brunnen ett avloppsdike från gården och de ovanför liggande åkrarna; även från detta dike kunde föroreningar komma. Brunnen utgjordes egentligen endast av en grop, delvis utklädd med fragment av ruttet trävirke. Vattnet vore starkt grumligt samt förededde dålig smak och lukt. Ny brunn vore ett absolut nödvändigt villkor.

I beslut den 10 februari 1945 yttrade hälsovårdsnämnden: Mangårdsbyggnaden skulle för att kunna användas till bostad iståndsättas i sådant skick som angäves i hälsovårdsstadgan för landet och skulle arbetet påbörjas senast den 1 maj 1945 och vara fullständigt avslutat den 30 april 1946. Vattn brunnen skulle med hänsyn till sin dåliga beskaffenhet omedelbart iordningställas och förses med cementringar och marken kring brunnen höjas så

att ytvattnet ej runne in i brunnen. Detta arbete skulle vara avslutat senast den 1 juni 1945.

I sitt utslag den 3 november 1945 prövade länsstyrelsen skäligt så till vida ändra hälsovårdsnämndens beslut att fideikommissarierna ålades att dels senast den 1 april 1948 ha avhjälpit bristfälligheterna å bostadshuset i enlighet med ett av byggmästaren J. H. Magnusson den 30 juli 1945 upprättat, av hälsovårdsnämnden åberopat besiktningens utlåtande dels ock att senast den 1 juni 1946 ha utfört arbetet med avhjälpandet av bristerna å brunnen.

Vid utredningsmännens besök å Nya Sundby antecknades följande.

Beträffande byggnaderna: Å boningshuset på Sundby hade vissa reparationsarbeten påbörjats i köket. Stallet som rymde fem spiltor var mycket mörkt och dragigt och måste om vintrarna vara olidligt kallt; golvet i stallet var i mycket dåligt skick. I ladugården bestod golvbeläggningen till största delen av cement; väggarna där hade nyligen kalkats. Utredningsmännen funno här som på andra ställen att ekonomihuset möjligen kunde anses tillräckliga för den ursprungliga brukningsdelens behov men absolut otillräckliga för den sammanslagna fastigheten. — Mangårdsbyggnaden å Broknäs befanns vara obodd och förfallen; arbetarbostäderna uthyrdes till sommarnöje. Ladugård och stall vilka icke användes underhöllos dåligt och voro på väg att förfalla. — Ladugården å Ut-Eke befanns vara i försvarligt skick. Taket till logen var dåligt men i övrigt kunde några anmärkningar ej göras beträffande denna byggnad.

I fråga om jordens skötsel: Enligt uppgift av arrendatorn användes åkerarealen sommaren 1945 på så sätt att höstvetete fanns å $2\frac{1}{2}$ hektar, höstråg å $1\frac{1}{2}$ hektar, vårvete å $2\frac{1}{2}$ hektar, havre å 22 hektar, matärter å $\frac{1}{2}$ hektar, potatis å 1 hektar, vall till slätter å 25 hektar, vall till fröskörd å 3 hektar, vall till bete och grönfoder å 10 hektar, samt helträda och obrukad åkerjord å 9 hektar. Å gården funnos 4 hästar, 1 tjur, 20 kor och 5 kalvar. Under år 1944 levererades till mejeri 36 320 kg oskummad mjölk. — Å Broknäs kunde iakttagas, att gödselstacken vid ladugården var täckt av växtlighet; gödsel därifrån hade tydligen ej utkörts på flera år. Åkerjorden syntes vara av god beskaffenhet och delvis väl skött; särskilt havrefälten lovade god skörd. På ett skifte var dock havren i stor utsträckning bemängd med tistlar som fröde av sig med risk för spridning till kringliggande åkerskiften. Några kreatur funnos ej på gårdens betesvallar.

Enligt uppgift erlade arrendatorn av Nya Sundby ett årligt arrende av 2 000 kronor.

8. Nya Söderby

omfattar 62,75 hektar åker med ett år 1945 åsatt taxeringsvärde av 71 400 kronor. Brukningsenheten har uppkommit genom sammanslagning år 1944 av de forna brukningsdelarna Söderby och Illeboda samt brukas nu med Söderby som huvudgård av den förutvarande arrendatorn av denna gård.

Hemmanen Söderby 1^1 , 2^1 och 3^1 ett vart om $\frac{1}{2}$ mantal arrenderades sedan år 1939 av den nuvarande brukaren mot ett årligt arrende av 1 600 kronor med skyldighet för arrendatorn att gälda å fastigheten belöpande skatter och brandförsäkringspremier. Efter sammanslagningen med Illeboda höjdes arrendet till 2 100 kronor om året, därvid arrendatorn dock fritogs från skyldigheten att i fortsättningen gälda skatterna för arrendefastigheterna.

Byggnaderna å Söderby utgöras av två bostadsbyggnader, ladugård med plats för 28 djur, stall och loge.

Beträffande bostadsbyggnaderna och brunn anmärkte Bjernestam i sitt

utlåtagande i februari 1945: Bostad 1: Dålig grund för boningshuset som innehöller två rum och kök. Golven vore dåliga och otäta på grund av ålder och röta samt låge så nära marken att bergsyra trängde in på virket. Kakelugn funnes i bägge rummen men då det vore svårt att elda i eldstäderna vore bostaden kall och fuktig. Väggarna i köket vore panelade och i det ena rummet beklädda med masonitplattor. Lägenheten beboddes av tre personer, därav en minderårig. Garderob saknades och skafferiet vore dåligt. Grundlig reparation och värmeisolering av bostaden vore nödvändig. — Bostad 2: Innehöller rum och kök samt beboddes av tre personer, därav en minderårig. Bostaden vore förhållandevis ljus. Den öppna spisen i rummet gäve emellertid dåligt reglerbar värme, varför lägenheten måste uppvärmas genom spisen i köket. Garderob saknades och skafferiet vore dåligt. — Brunnen som vore stensatt vore belägen inom den del av gårdsområdet som låge lägst. Karbyggnad saknades. Ytvattnet måste rinna direkt ned i brunnen.

Hälsovårdsnämnden yttrade i beslut den 10 februari 1945 dels beträffande bostaden 1 att byggnaden med hänsyn till sin dåliga beskaffenhet skulle för att kunna användas till bostad istandsättas i sådant skick som angäves i hälsovårdsstadgan för landet, dels beträffande bostaden 2 att byggnaden skulle iordningställas i sådant skick som hälsovårdsstadgan för landet angäve, dels ock beträffande vattenbrunnen att densamma skulle förses med cementringar samtidigt som markytan kring brunnen höjdes för att hindra ytvattnet rinna till brunnen, vilka samtliga arbeten skulle påbörjas senast den 1 maj 1946 och vara avslutade den 30 april 1947.

I sitt utslag den 3 november 1945 återförvisade länsstyrelsen målet såvitt anginge bostadshuset till hälsovårdsnämnden för ny behandling, enär i beslutet icke angivits i vilka avseenden bostäderna vore behäftade med bristfälligheter. Därjämte ändrades beslutet i övrigt i så måtto att fideikommissarien ålades att senast den 1 juli 1946 ha utfört arbetet för avhjälpandet av bristerna å brunnen.

Kristidsnämndens besiktningsmän anmärkte efter besiktning den 22 september 1944: Å Söderby med en areal av 60 hektar hade under år 1944 $15\frac{1}{2}$ hektar burit stråsåd, medan resten utgjordes av gamla vallar, därav $1\frac{1}{2}$ hektar som användes såsom betesmark aldrig varit igensådd. Två gödselhögar låge där sedan tre år tillbaka. Å Ellbodamyran under Söderby funnes ett område om $3\frac{1}{2}$ hektar som ej varit brukat år 1944 men varit höstplöjt, varför det icke borde ha varit någon svårighet att slå området i fråga.

Hemmanet Illeboda 1^1 om $\frac{1}{2}$ mantal innehades på arrende i fyrtio års tid fram till 1944 av en och samme brukare. I arrende erlade denne 1 000 kronor om året, varjämte arrendatorn var skyldig att gälda å fastigheten belöpande skatter och brandförsäkringspremier. Den sista arrendeperioden skulle ha utlöpt den 14 mars 1948. Emellertid hade arrendatorn efter fideikommissariens önskan frånträtt arrendet redan den 14 mars 1944. Fideikommissarien hade därvid förbundet sig att låta arrendatorn kvarbo å fastigheten med tillgång till potatisland och vedbrand utan särskild ersättning under återstående kontraktstid. Å gården som omfattade 22,5 hektar åker hade fötts 3 hästar och 12 kor.

Byggnaderna å Illeboda utgöras av mangårdsbyggnad om två rum och kök samt ladugård, stall och loge sammanbyggda i en långa.

Beträffande mangårdsbyggnaden och brunn anmärkte Bjernestam i februari 1945: Mangårdsbyggnaden utgjordes av en låg stuga som beboddes av fem personer, därav en minderårig. Takhöjden vore 210 cm. Väggarna vore tunna. Golven vore beklädda med korkmattor. Golvtilljorna uppvisade röta och låge delvis lösa. Eldstäder funnes i samtliga rum men trots detta vore bostaden fuktig, dragig och mycket kall, särskilt vintertid. Samtliga rum vore

mörka till följd av de små fönstren som genomsläppte otillräckligt med dagsljus. Överallt i taken funnes gamla intorkade fuktfläckar till följd av otätt yttertak. Skafferi liksom garderob saknades. Bostaden vore i stort behov av grundlig reparation och måste ordentligt värmeisoleras. — Brunnen låge lågt och vore otillfredsställande skyddad gentemot omgivningen. Tidvis vore dess vatten ej användbart på grund av tillflöde av ytvatten. Brunnen måste skyddas t. ex. med cementringar.

Hälsovårdsnämnden yttrade i beslut den 10 februari 1945: Med hänsyn till att byggnaden vore i sådant skick att den icke kunde repareras utdömda hälsovårdsnämnden densamma, dock med förbehåll att de där boende gamla makarna Eriksson finge bebo byggnaden under den tid deras kontrakt varade. Efter denna tid finge byggnaden ej användas till människobostad.

I sitt utslag den 3 november 1945 fann länsstyrelsen ej skäl att göra ändring i hälsovårdsnämndens beslut att utdöma bostadshuset.

Vid utredningsmännens besök å Nya Söderby antecknades följande.

Beträffande byggnaderna: Arrendatorsbostaden å Söderby var försedd med elektrisk belysning, därvid strömmen kom från en vindmotor. Vagnslider av tillräcklig storlek saknades; redskap och maskiner stodo ute i det fria. Ekonomihuset voro över lag otillräckliga och dåligt underhållna. I stallet voro väggarna här och var uppruttna och golvet var i mycket dåligt skick. Då stallet låg högre än den i närheten uppförda ladugården rann gödselvatten från stallet ned till ladugården. Ladugården befanns vara relativt rymlig och ljus men golvet var dåligt och foderbordet utgjordes av uppruttna bräder. En fristående källarbyggnad var försedd med cementgolv; vatten trängde dock in i källaren. — Å Illeboda voro ekonomihuset små och otidsenliga men någorlunda underhållna. Vagnslider saknades.

I fråga om jordens skötsel: Enligt arrendatorns uppgift brukades åkerarealen å Nya Söderby sommaren 1945 på så sätt att höstvetete fanns å 5 hektar, havre å 3 hektar, blandsäd å 11 hektar, potatis å $\frac{1}{2}$ hektar, vall till slätter å $25\frac{1}{2}$ hektar, vall till bete och grönfoder å 10 hektar samt helträda å 5 hektar. Under år 1944 levererades till mejeri 24 884 kg oskummad mjölk. Djurbesättningen utgjordes av 5 hästar, 1 tjur, 20 kor och 10 kalvar. För jordbrukets drift fanns dessutom en traktor. — Å Illeboda iaktogs ett område om ungefär 9 hektar som enligt uppgift höstplöjts år 1943 men icke blivit besått år 1944 och ej heller brukats år 1945.

Vanvården å Bogesund har berört ej blott arrendegårdarna utan även i ej mindre grad den å egendomen befintliga slottsbyggnaden med tillhörande trädgård och park samt de villabyggnader som en gång uthyrts såsom sommarbostäder.

I avseende å slottsbyggnaden kan anmärkas följande:

Jordbrukskommissionen, som besökte Bogesund i november 1940, anförde i yttrande över Halls ovannämnda framställning: Det yttre av slottet jämte parken och trädgården företedde en bild av förfall och vanhävd som trotsade all beskrivning. Slottet torde om intet åtgjordes inom några få år sannolikt utgöra en ruin.

I yttrande över kristidsnämndens anmälan till kristidsstyrelsen angående förhållandena på Bogesund uppgav jordbrukskommissionen, att kommissionen vid inspektion i augusti 1941 funnit att trädgården vittnade om en rent otrolig vanhävd och att endast några småbitar i densamma blivit uppplöjda.

Gademan uppgav i sin rapport till livsmedelskommissionen den 13 september 1941: Slottet och den stora trädgården företedde en förfärlig vanvård. Trädgårdsmästarebostaden vore obebodd och mycket förfallen. Villabygg-

naden i slottsparken som till det yttre vore i gott skick men stått obebodd många år visade även tecken till begynnande förfall. De vid föregående besiktning omnämnda småbitar i trädgården som blivit upplöjda företedde vid Gademans besök antagligen samma utseende som innan plöjningen utfördes, en frodigt växande kvickrotsmassa.

I yttrande till länsstyrelsen den 25 februari 1943 anförde jordbrukskommissionen: Den förhållandevis stora trädgården torde under en erfaren och duglig trädgårdsmästares ledning kunna lämna en god avkastning. Trädgården låge i fullständig vanhävd vilken syntes lämpligast kunna avhjälpas genom att densamma utarrenderades.

I jordbrukskommissionens besiktningssinstrument av maj 1945 uppgavs: Trädgården jämte därtill hörande åkerjord som icke vore utarrenderad hade sjunkit ned i allt djupare vanhävd. För några år sedan plöjdes mindre delar av trädgården och åkern men nu finge det hela ligga. Tyrolervillan som använts av den sista trädgårdsmästaren stode nu färdig att ramla ihop och detsamma vore förhållandet med magasinet ovan källarbyggnaden.

Vid den av utredningsmännen företagna besiktningen konstaterades följande:

Den stora magnifika slottsbyggnaden, som uppförts av Per Brahe den yngre sannolikt i slutet av 1600-talet och tillbyggs på 1860-talet med fyra hörntorn, företedde den otroligaste vanvård. Stora delar av altaner och ytterväggar hade vittrat sönder och rasat ned. På ett ställe hade yttertaket fallit ned; för avhjälpande härav hade företagits en provisorisk lagning, vilken dock uppenbarligen ej hindrade att regnvatten trängde in och fullföljde det redan långt framskridna förstörelseverket. Överhuvudtaget gav hela slottsbyggnaden det sorgligaste intryck; och var det uppenbart att om ej snart ingripande mot den sedan länge pågående förstörelsen skedde, hela byggnaden skulle förvandlas till ruin.

Då alla dörrar till slottet voro väl igenbommade och insyn genom fönstren var omöjliggjord medelst nedfällda rullgardiner eller på annat sätt, kunde utredningsmännen ej konstatera slottets invändiga tillstånd. Det kunde emellertid antagas att det bristande yttre underhållet och förfallet motsvarades även av förfall innanför slottsmurarna.

Det syntes utredningsmännen ofrånkomligt att skyndsamma åtgärder i en eller annan form måste vidtagas för att icke det förnämliga byggnadsverk, delvis från 1600-talet, som Bogesunds slott utgjorde, alldeles skulle falla i ruiner.

Den till slottet hörande trädgården och parken företedde — såsom jordbrukskommissionen redan år 1940 konstaterat — det sorgligaste förfall. Att här tala om vanhävd var för lindrigt. I trädgården växte ej annat än manshöga tistlar samt massor av maskrosor och annat ogräs, utom på ett mindre område där man satt potatis. En del gamla fruktträd funnos kvar, men de voro antingen förtorkade eller alldeles mossbelupna.

En i trädgården uppförd byggnad, som använts såsom trädgårdsmästarebostad, befanns vara någorlunda underhållen, men till trädgården hörande källare och förrådshus voro fullkomligt förfallna. Av växthusen funnos endast stengrunderna kvar.

Den s. k. Tyrolervillan, som uppförts inom parkområdet och som synbarligen någon gång varit en prydnad för detta, var också till ytterlighet vanvårdad och förfallen. Inga fönster funnos och virket hängde löst.

På Tenö udd, som ligger söder om Tenö gård invid det s. k. Tenösundet, finnas åtta av fideikommissarien uppförda större sommarvillor av trä. Dessa ha från början varit uthyrda till sommargäster men ha samtliga sedan ett

tiotal år stått obebodda. I utredningsmännens protokoll över besöket å Bogsund har beträffande villorna, som ha ett utmärkt vackert läge vid havsstranden, antecknats följande: Anblicken av villorna var sorglig och det föreföll rent otroligt att fideikommissarien kunnat lämna dessa en gång förnämliga sommarbostäder helt utan underhåll. På en villa hade myrorna byggt en större stack på huvudtrappan och verandan. I en annan villa hade taket till köket störtat in. På de övriga villorna visade sig förfallet på olika sätt. Inom något år äro säkerligen villorna alldeles värdelösa.

Slutligen kan i detta sammanhang anmärkas att det söder om Tenö belägna torpet Karlsudd jämte Stora och Lilla Styrmansholmarna genom kontrakt år 1899 av fideikommissarien utarrenderats till Arrendeaktiebolaget Karlsudd för en tid av femtio år från den 14 mars 1900. Enligt bestämmelse i kontraktet äger fideikommissarien, om han så önskar, vid arrendetidens slut tillösa sig de å området efter tillträdet uppförda boningshusen för ett pris som om överenskommelse ej kan träffas skall motsvara 60 % av det värde som vid tiden för avträdet kan åsättas husen av skiljenämnd. De hus som jordägaren ej vill lösa äger bolaget bortföra inom ett år från arrendetidens slut; om något eller några av husen då ej äro bortförda, tillfalla de utan ersättning fideikommissarien. Bolaget har enligt uppgift låtit å området utlägga 45 tomter, vilka utarrenderats på enahanda villkor som upptagas i 1899 års kontrakt med fideikommissarien. Å tomterna ha under årens lopp uppförts omkring 40 villabyggnader. — Vid samtal med företrädare för villaägarna ha dessa för utredningsmännen omnämnt, att de med anledning av arrendetidens utgång om fem år hos fideikommissarien förhört sig angående en förlängning av arrendetiden men att fideikommissariens svar, att frågan härom vore för tidigt väckt. Med hänsyn härtill hyste villaägarna farhågor för att någon förlängning ej skulle komma till stånd. Detta skulle enligt villaägarnas åsikt kunna medföra att villorna å Karlsudd — i den mån det bleve för kostsamt för villaägarna att bortföra desamma och de därför tillfölle fideikommissarien — komme att gå samma öde till mötes som villorna å Tenö udd.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 26 februari 1946.

Närvarande:

regeringsrådet KELLBERG,
justitieråden GULDBERG,
EKBERG,
SANTESSON.

Enligt lagrådet den 23 februari 1946 tillhandakommet utdrag av protokoll över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 8 februari 1946, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättade förslag till *lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* samt *lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk*.

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, föredrogos inför lagrådet av t. f. byråchefen för lagärenden i jordbruksdepartementet E. H. Kling.

Lagrådet yttrade:

Enligt förslaget till *lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* må Kungl. Maj:t i beslut om sådan inlösen förordna, att jordbruksjorden med nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark ävensom, därest på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, egendomen i övrigt skola tvångsinlösas till kronan.

En jordbruksegendom med därtill hörande byggnader utgör i allmänhet en sådan enhet, att inlösen av hela egendomen i de flesta fall ter sig såsom den naturliga påföljden av ett ingripande enligt den föreslagna lagen; endast om särskilda skäl tala för att del av egendomen avstås till kronan, synes åt förordnandet böra givas begränsad omfattning. På grund härav hemställes om sådan ändring i 1 §, att det förordnande, varom här är fråga, kommer att avse egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen.

Det i förslaget till *lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk* upptagna stadgandet torde erhålla en lämpligare placering, om det insättes såsom ett andra stycke i 15 §.

Ur protokollet:

Bertil Crona.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 1 mars 1946.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, MYRDAL, ZETTERBERG, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, lagrådets den 26 februari 1946 avgivna utlåtande över de den 8 i samma månad till lagrådet remitterade förslagen till dels *lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom*, dels ock *lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk*.

Efter redogörelse för utlåtandet anför departementschefen.

De av lagrådet föreslagna ändringarna i lagförslagen har jag ansett mig böra biträda. Därjämte ha i förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom företagits vissa jämkningar av redaktionell art.

Föredraganden hemställer härefter, att förslag till

- 1) *lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* samt
  - 2) *lag om ändrad lydelse av 15 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk*
- måtte jämlikt § 87 regeringsformen föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:ts Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Benno Gårdsten.